

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Valvotun koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa - mahdollisuudet ja haasteet asiantuntijoiden näkökulmasta

Nurmi, Elsi
Piirto, Jenna
Savolainen, Markku

2015 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Valvotun koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa - mahdollisuudet ja haasteet asiantuntijoiden näkökulmasta

Nurmi, Elsi
Piirto, Jenna
Savolainen, Markku
Rikosseuraamusalan ko
Opinnäytetyö
Tammikuu, 2015

Nurmi, Elsi
Piirto, Jenna
Savolainen, Markku

Valvotun koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa - mahdollisuudet ja haasteet asiantuntijoiden näkökulmasta

Vuosi 2015

Sivumäärä 80

Valvottu koevapaus on osa Rikosseuraamuslaitoksen avoimempaan täytöntöönpanoon ja asteittaiseen vapautumiseen tähtäävää strategiaa. Valvotussa koevapaudessa vanki suorittaa enintään kuusi kuukautta rangaistuksensa loppuvaiheesta vankilan ulkopuolella esimerkiksi kotona tai kuntoutuslaitoksessa ja osallistuu hänelle määrättyyn toimintaan. Valvotun koevapauden tarkoituksena on ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan.

Suurin osa vangeista kärsii jonkinasteisesta päihdeongelmasta. Vangin on mahdollista suorittaa valvottu koevapaus päihdekuntoutuslaitoksessa, mutta toistaiseksi tämän mahdollisuuden käyttö on ollut vähäistä. Opinnäytetyön tarkoituksena on kartoittaa reunaehdot valvotun koevapauden suorittamiselle päihdekuntoutuslaitoksessa sekä tuoda esiin keskeisimpiä haasteita ja mahdollisuuksia koevapausvankien sijoittamisessa päihdekuntoutuslaitokseen.

Opinnäytetyö on luonteeltaan laadullinen tutkimus, ja tutkimusmenetelmänä käytettiin teema-haastattelua. Haastattelimme yhdeksää eri asiantuntijaa rikosseuraamusosalta, kuntien päihdepalveluista sekä päihdekuntoutuslaitoksesta. Haastatteluiden analysointi oli luonteeltaan sisällön analyysin kaltaista teemoittelua. Tutkimustulosten mukaan suurimpia esteitä koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa ovat päihdeongelmaisten vankien vaikea pääsy valvottuun koevapauteen, taloudellisten resurssien niukkuus sekä riittämätön yhteistyö eri alojen toimijoiden kesken. Päihdeongelmaisten vankien pääsyä valvottuun koevapauteen pitäisi edistää mahdollistamalla koevapauden nykyistä laajempi käyttö myös suljetun vankilan vangeille sekä lisäämällä yhteistyötä eri toimijoiden kesken.

Asiasanat: valvottu koevapaus, päihdekuntoutuslaitos, sijoituspäätös, maksusitoumus, yhteistyö

Nurmi, Elsi
Piirto, Jenna
Savolainen, Markku

Execution of supervised probationary freedom in a rehabilitation clinic - The possibilities and challenges from the specialists' perspective

Year	2015	Pages	80
------	------	-------	----

The supervised probationary freedom is a part of Finland's Criminal Sanctions Agency's strategy to a more open enforcement and gradual releasing process. A prisoner may be placed outside the prison in supervised probationary freedom six months prior to the release to parole at the earliest. During supervised probationary freedom the prisoner is presumed to participate in designated activities such as working, studying or drug rehabilitation. The goal of supervised probationary freedom is to support and to improve the prisoner's ability to reintegrate into society.

The vast majority of inmates in Finland have substance abuse related problems or suffer from some degree of addiction. While it is possible to put the supervised probationary freedom into practice at a rehabilitation clinic, only a few convicts end up carrying it out this way. The objective of this thesis is to survey the preconditions of executing the supervised probationary freedom in a rehabilitation clinic and to shine a light on its fundamental challenges and possibilities.

This thesis is a qualitative study and we used focused interview as our research method. We interviewed nine specialists and professionals from the fields of correctional services, rehabilitation services and social services. We performed recursive abstraction and thematic analysis on our research material.

Our findings suggest that the most prominent challenges to executing supervised probationary freedom in a rehabilitation clinic are the challenges of placing inmates with substance abuse related problems into supervised probationary freedom, the paucity of financial resources and the insufficient co-operation between different agencies. Making supervised probationary freedom more accessible for inmates with substance abuse related problems would require extending the usage of the practice to closed prisons and increasing the amount of collaboration between different agencies.

Key words: supervised probationary freedom, rehabilitation, payment commitment, placing decision, collaboration, co-operation

Sisällys

1	Johdanto	16
2	Järvenpään sosiaalisairaala ja Hietalinna-yksikkö	10
3	Valvottu koevapaus osana seuraamusjärjestelmää	11
3.1	Tausta, tarkoitus ja tavoitteet	11
3.2	Edellytykset	12
3.3	Sisältö	13
3.4	Valvonta	13
3.5	Täytäntöönpano	14
3.6	Valvotun koevapauden peruuttaminen	15
3.7	Rikoksenteijöiden tekninen valvonta ja kuntoutus kansainvälisesti	15
3.7.1	Pohjoismaisia vaihtoehtoja ehdottomalle vankeusrangaistukselle	15
3.7.2	Päihdeongelmaisten vankien kuntoutus Ruotsissa	16
3.7.3	Päihdeongelmaisten vankien kuntoutus Norjassa	17
4	Vankien päihdekuntoutus	18
4.1	Päihdekuntoutus Suomen vankiloissa	19
4.2	Sijoitus ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen	21
4.3	Valvotun koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa	22
5	Kuntien päihdehuolto ja maksusitoumuskäytänteet	22
6	Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset	23
7	Opinnäytetyön toteutus ja menetelmät	24
7.1	Menetelmän valinta	25
7.2	Teemahaastattelu	26
7.3	Aineiston keruu	26
7.4	Aineiston analyysi	28
8	Tutkimusetiikka	30
9	Tutkimustulokset	32
9.1	Koevapauden suunnittelu	33
9.1.1	Missä vaiheessa koevapauden suunnittelu alkaa?	33
9.1.2	Valvottuun koevapauteen hakeutuminen	33
9.1.3	Rangaistusajan suunnitelman merkitys	34
9.1.4	Sijoituksen suunnittelu	35
9.1.5	Tietämättömyys koevapauden sisällöstä ja tarkoituksesta	36
9.1.6	Vangit koevapauteen pääsääntöisesti avolaitoksista	37
9.1.7	Haluttomuus siirtyä avolaitoksesta päihdekuntoutuslaitokseen	37
9.1.8	Päihdekuntoutusta tarvitsevat vangit suljetulla osastolla	38
9.2	Päihdekuntoutuslaitoksen valinta	41
9.2.1	Ensisijaisuus kunnan omissa palveluissa	42

9.2.2	Päihdekuntoutuslaitosten kilpailutus	42
9.2.3	Vangin kotikunnan merkitys	43
9.2.4	Asiakkaan tarpeiden ja toiveiden merkitys	44
9.2.5	Laitoskuntoutuksen kriteerit	44
9.3	Koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa	45
9.3.1	Vangin valmistaminen koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa	45
9.3.2	Vankia koskevien suunnitelmien vuoropuhelu.....	46
9.3.3	Yhteistyö päihdekuntoutuksen aikana	47
9.3.4	Koevapauden säännöt	49
9.3.5	Ulkoinen kontrolli	50
9.3.6	Vapautumisen suunnittelu	51
9.4	Sijoituspäätös- ja maksusitoumuskäytänteet	52
9.4.1	Maksusitoumus- ja sijoituspäätöskäytänteiden erot	52
9.4.2	Käytännöt ja tarpeet eivät kohtaa	53
9.4.3	Sijoitus kaatuu maksusitoumuksen puutteeseen.....	54
9.4.4	Kotikunnan merkitys sijoituspäätöksen ja maksusitoumuksen saamiseen	55
9.4.5	Taloudellisten resurssien niukkuus	56
9.4.6	Epäselvyys maksukäytänteistä	57
9.5	Koevapausvangit päihdekuntoutuslaitoksen asiakasryhmänä	58
9.5.1	Työskentely koevapausvankien kanssa	58
9.5.2	Minkälaisille vangeille päihdekuntoutuslaitos sopii koevapauden suorittamispaikaksi?	59
9.5.3	Vankistatus	59
9.5.4	Motivaatio	60
9.6	Kehitysehdotukset	62
9.7	Keskeisimmät tutkimustulokset	66
10	Pohdinta	67
10.1	Miksi vain harva vanki suorittaa koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa?	68
10.2	Miten avata useammalle vangille mahdollisuus päihdekuntoutuslaitokseen? .	69
10.3	Ketkä ovat valvotun koevapauden kohderyhmänä?	71
	Lähteet:	74
	Liite 1	80
	Liite 2	82
	Liite 3	83

Lyhenteet

KoeVL	Laki valvotusta koevapaudesta 23.8.2013/629
HE	Hallituksen esitys
POKE	Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus
Ransu	Rangaistusajan suunnitelma
RL	Rikoslaki 19.8.1889/39
RSE	Rikosseuraamusesimies

1 Johdanto

Opinnäytetyömme käsittelee valvotun koevapauden suorittamista päihdekuntoutuslaitoksessa. Tarkastelemme valitsemaamme aihetta rikosseuraamusalan, kuntien sijoituspäätöksistä ja maksusitoumuksista vastaavan tahon sekä päihdekuntoutuslaitoksen työntekijöiden näkökulmasta. Opinnäytetyömme on osa Laurea-ammattikorkeakoulun, Seurakuntaopiston ja Järvenpään sosiaalisairaalan yhteistä Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus (POKE) - hanketta. Hankkeen tavoitteena on kehittää päihdealan koulutusta, varmistaa alan osaamista ja kehittämisresursseja sekä kehittää päihde- ja mielenterveystyötä ja sen toimintamalleja. (Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus POKE.) Opinnäytetyön idea lähti informaatiotilaisuudesta koskien POKE - hanketta, jota Järvenpään sosiaalisairaalan henkilöstö ja POKE- hankkeeseen sitoutuneet Laurean työntekijät saapuivat pitämään Laurea-ammattikorkeakoululle Tikkurilaan.

Laki valvotusta koevapaudesta astui voimaan 1.1.2014. Valvottu koevapaus on kuitenkin ollut osa Suomen seuraamusjärjestelmää jo vuodesta 2006, jolloin valvotusta koevapaudesta säädettiin lähinnä rikoslaissa sekä asetuksen tasolla. Käytäntö osoitti, että valvottua koevapautta koskeva lainsäädäntö vaati täsmentämistä sekä siirtämistä lain tasolle myös valmistelun ja sisällön osalta. Tulevaisuudessa rikosseuraamusalalla pyritään valvotun koevapauden käytön lisäämiseen, koska asteittaisella vapauttamisella pyritään parantamaan vankien edellytyksiä sijoittua yhteiskuntaan (Porttivapauteen). Vankilasta vapautuminen on kriittinen vaihe vangin elämässä ja valvottu koevapaus pyrkii tekemään siitä entistä suunnitellumpaa ja valvotumpaa.

Valitsimme opinnäytetyömme aiheeksi valvotun koevapauden suorittamisen päihdekuntoutuslaitoksessa, sillä koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa hakee vielä muotoaan ja tämän vuoksi aiheen tutkiminen ja kehitysehdotusten tekeminen on ajankohtaista ja merkityksellistä. Valvotusta koevapaudesta on viime vuosien aikana tehty jonkin verran tutkimuksia¹, mutta nämä tutkimukset eivät kuitenkaan paneudu kovin syvällisesti valvotun koevapauden kuntouttavaan puoleen. Keskitymme valvotun koevapauden suorittamiseen nimenomaan päihdekuntoutuslaitoksessa, sillä suuri osa vangeista kärsii päihdeongelmista. Kuitenkin vain harva vanki suorittaa koevapauttaan päihdekuntoutuslaitoksessa, ja halusimme selvittää syitä koevapausvankien vähäiseen määrään päihdekuntoutuslaitoksissa ja miettiä keinoja, joilla yhä useammalla päihdeongelmaisella vangilla olisi mahdollisuus laitosmuotoiseen päihdekuntoutukseen. Vaikka opinnäytetyömme käsittelee valvotun koevapauden suorittamista

¹ Esimerkiksi Mäkipää 2010 ja Salminen 2011. Salmisen yamk- tutkimuksen aiheena on valvotun koevapauden suorittamisen mahdollisuudet Järvenpään sosiaalisairaalaissa. Tutkimus on tehty vankien ja rikosseuraamusalan työntekijöiden näkökulmasta, joten tarkastelunäkökulmamme eroaa Salmisen tutkimuksesta. Näiden lisäksi Laurea-ammattikorkeakoulussa on tehty useita opinnäytetöitä koskien valvottua koevapautta.

päihdekuntoutuslaitoksessa yleisesti, tutkimuksemme keskiöön ja kohteeksemme tarkentui Järvenpään sosiaalisairaala ja Hietalinna-yksikkö POKE - hankkeen kautta.

Työmme painopiste on valvotun koevapauden ja laitospuolittaisen päihdekuntoutuksen yhdistämisessä. Tutkimusmenetelmänämme on teemahaastattelu, joita teimme rikosseuraamusalan, sijoituspäätöksien ja maksusitoumuksien myöntämisestä vastaavan tahon sekä päihdekuntoutuslaitoksen asiantuntijoille. Opinnäytetyön ohjaajanamme toimi Laurea-ammattikorkeakoulun yliopettaja Teemu Rantanen. Yhteyshenkilömme Järvenpään sosiaalisairaalassa oli Hietalinna-yhteisön yksikköjohtaja Yrmy Ikonen.

2 Järvenpään sosiaalisairaala ja Hietalinna-yksikkö

Järvenpään sosiaalisairaala on osa A-klinikkasäätiötä ja Suomen ainoa riippuvuusongelmien hoitoon erikoistunut sairaala. Se tarjoaa kuntouttavia ja haittoja vähentäviä päihdehuollon laitospalveluita. Palvelukokonaisuus muodostuu katkaisusta ja vieroituksesta, päihdekuntoutuksesta, perhekuntoutuksesta sekä terapeuttisesta yhteisöhoidosta. Sosiaalisairaala sijaitsee Järvenpäässä Haarajoen kaupunginosassa ja se on noin 90 -paikkainen. (A-klinikkasäätiö: Mikä on sosiaalisairaala?)

Järvenpään sosiaalisairaalan yhteydessä toimii Hietalinna-yhteisö, joka tarjoaa ympärivuorokautista, lääkkeetöntä kuntoutusta terapeuttisessa yhteisössä. Terapeuttinen yhteisöhoito perustuu vertaistukeen. Hoidon sisältö ja kesto räätälöidään asiakkaan tilanteen ja tarpeen mukaan, mutta keskimäärin siihen sisältyy motivoiva jakso, syventävä jakso, vahvistavat jaksot, kriisijaksot, lääkkeetön katkaisu- ja vieroitushoito, jälkihoidon tukikäynnit sekä työharjoittelu hoitoyhteisössä. Hietalinna on noin 14 potilaspaiikkaa. Henkilökunta koostuu moniammatillisesta tiimistä, johon kuuluu sosionomeja, lähihoitajia, sosiaalityöntekijä sekä sairaanhoitaja. Henkilökuntaan kuuluu myös oman toipumiskokemuksen omaavia työntekijöitä. (THL.)

Järvenpään sosiaalisairaalan tarjoamat palvelut perustuvat A-klinikkasäätiön arvoihin, osaamiseen ja palveluasenteeseen. A-klinikkasäätiön arvoja ovat ihmisarvon kunnioittaminen, luottamuksellisuus, suvaitsevuus ja vastuullisuus. Osaamisella tarkoitetaan kokemus- ja tietoperustaista vaikuttamista sekä moniammatillista työtettä. Järvenpään sosiaalisairaalan hoidolliseen viitekehykseen kuuluvat kognitiivinen käyttäytymisterapia, yhteisöllisyys ja kokonaisvaltainen kuntoutus. (A-klinikkasäätiö: Järvenpään sosiaalisairaalan hoidollinen viitekehys.)

Järvenpään sosiaalisairaalassa hoidon aikana harjoitellaan muun muassa retkahtamista ehkäiseviä käyttäytymis- ja ajatusmalleja sekä opetellaan kohtaamaan arkisessa elämässä eteen tulevia ongelmia ilman päihteitä. Hoidossa opetellaan myös ennakoimaan päihteiden käyttämistä mahdollisesti laukaisevia tilanteita. Hoidon toteutusmuotoja sosiaalisairaalassa ovat yksilö- ja ryhmäkeskustelut, perheterapia ja vertaisryhmät. (A-klinikkasäätiö: Järvenpään sosiaalisairaalan hoidollinen viitekehys.)

Hietalinna-yhteisössä käytetään yhteisöhoitoa pääasiallisena hoitomenetelmänä. Yhteisöhoitollisessa viitekehyksessä keskeistä on asiakasyhteisön ja vertaistuen tarkoituksellinen hyödyntäminen päihteiden käytön vähentämiseksi tai lopettamiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että asiakkaiden vertaisuutta ja kokemusta hyödynnetään strukturoidusti hoidollisiin tarkoituksiin. Asiakkaiden ohella keskeisessä roolissa tässä ovat sosiaalisairaalan kokemusasiantuntijat. Laitoshoidon lähtökohtana on tarjota päihdeongelmiinsa apua hakeville päihteetön ja tukea antava

ympäristö, jossa voidaan opetella elämisen ja itsensä hoitamisen taitoja sekä toipumista tukevia asenteita. (A-klinikkasäätiö: Järvenpään sosiaalisairaalan hoidollinen viitekehys.)

3 Valvottu koevapaus osana seuraamusjärjestelmää

Valvottu koevapaus on ollut osa seuraamusjärjestelmäämme 1.10.2006 lähtien. Sen taustalla vaikutti vankeuslain kokonaisuudistus, jonka yhteydessä myös valvottu koevapaus otettiin osaksi rangaistusjärjestelmäämme. Tuolloin valvotusta koevapaudesta säädettiin lähinnä rikoslaissa sekä asetuksen tasolla. Käytäntö kuitenkin osoitti tarvetta valvottua koevapautta koskevien säädösten täsmentämiseen sekä nostamiseen lain tasolle. (HE 140/2012: 4.) Laki valvotusta koevapaudesta astui voimaan 1.1.2014.

Rikosseuraamusalalla on viime aikoina ollut suuntaus laitosseuraamuksista yhdyskuntaseuraamuksiin sekä suljetuista laitoksista avolaitoksiin. Osittain näihin tavoitteisiin liittyen sähköisen valvonnan sekä valvotun koevapauden käyttöä pyritään lisäämään. Näillä toimenpiteillä halutaan tehostaa seuraamusjärjestelmän vaikuttavuutta ja kustannustehokkuutta sekä suunnitelmallisen ja hallitun vapautumisen edellytysten parantamista. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 1.)

Valvottu koevapaus on viimeinen vaihe ennen ehdonalaista vapautumista ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen valmiuksia pyritään edistämään ja ylläpitämään vangille kohdistetuilla tukija valvontatoimenpiteillä (HE 140/2012: 22). Koevapaus sijoittuu ajallisesti vankilan ja ehdonalaisen vapauden väliin luoden näin yhden lisäportaan asteittaiseen vapautumiseen (Mäkipää 2010: 17).

Valvotusta koevapaudesta vuonna 2010 tehdyn tutkimuksen (Mäkipää) mukaan kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat koevapaudessa olleiden ja sen parissa työskennelleiden mielestä olleet pääosin positiivisia. Järjestelmä koettiin tarkoituksenmukaiseksi ja sen koettiin tukevan valvotun koevapauden tavoitteisiin pääsemistä eli vangin yhteiskuntaan sijoittumista. Tutkimuksen mukaan koevapauden valmistelussa ja täytäntöönpanossa noudatettavat käytännöt vaihtelivat kuitenkin vankiloittain vaarantaen vankien yhdenmukaisen kohtelun. (Mäkipää 2010: 227-228.) Tämän katsottiin johtuvan osittain puutteellisesta sääntelystä, johon haluttiin puuttua säätämällä valvotulle koevapaudelle oma ja täsmällisempi laki.

3.1 Tausta, tarkoitus ja tavoitteet

Valvotun koevapauden käyttöönottoon Suomessa ovat vaikuttaneet muun muassa vuosituhanen vaihteessa kohonneet vankiluvut sekä muutokset vankirakenteessa. 2000-luvulle tultaessa vankiluvut kääntyivät nousuun pitkään jatkuneen laskukauden jälkeen. Tilanne koettiin epäsuotavaksi, ja valvotun koevapauden katsottiin olevan yksi keino, jolla vankiluvut voitaisiin

saattaa takaisin aikaisemmalle tasolle. Valvotun koevapauden käyttönotolla haluttiin saada aikaan myös taloudellisia säästöjä, sillä valvotun koevapauden kustannukset ovat vankilakustannuksia pienemmät. (Mäkipää 2010: 16-18, HE 262/2004:36.)

Valvotun koevapauden tarkoituksena on suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella edistää ja ylläpitää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. Yhteiskuntaan sopeutumista varten valvottu koevapaus sisältää sekä tukea että kontrollia sisältäviä elementtejä. Tämän on katsottu olevan tarpeellista varsinkin pitkäaikaishankien kohdalla, joilla saattaa pitkän laitoksen jälkeen olla hankaluuksia sopeutua siviiliin. Pitkäaikaishankit ovatkin yksi valvotun koevapauden erityisryhmä. (HE 140/2012: 22, Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008: 9.)

Vankeuslain uudistuksen yksi keskeisimpiä tavoitteita oli myös vankeuden täytäntöönpanon suunnitelmallisuuden ja ennustettavuuden sekä vaikuttavuuden lisääminen (HE 263/2004: 108). Suunnitelmallisuuden ja ennustettavuuden tavoitetta toteutetaan vangille laadittavalla rangaistusajan suunnitelmalla, joka on yksilöllinen suunnitelma vankeustuomion suorittamisesta, vapauttamisesta sekä ehdonalaudesta vapauttamisesta. Suunnitelmaan kuuluu usein myös maininta mahdollisuudesta suorittaa rangaistuksen loppuosa valvotussa koevapaudessa. Suunnitelman avulla pyritään kartoittamaan vangin kokonaistilanne ja tarpeet sekä suunnittelemaan vankeusaika näihin tarpeisiin parhaiten vastaavalla tavalla. (Mäkipää 2010: 10-11.)

3.2 Edellytykset

Vangin on mahdollista päästä valvottuun koevapauteen, mikäli koevapauden katsotaan edistävän hänen rangaistusajan suunnitelman toteutumista, ja mikäli vangin voidaan olettaa noudattavan koevapauden ehtoja. Jotta vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen, tulee hänellä olla valmiina tuohon tarkoitukseen soveltuva asunto tai muu paikka (esimerkiksi päihdekuntoutuslaitos). Vangilla on oltava myös toimintavelvoite, joka voi olla esimerkiksi työtä, opiskelua tai kuntoutusta. Vangin on sitouduttava koevapauden aikana päihitteettömyyteen sekä muihin lain määrittämiin velvoitteisiin. (HE 140/2012: 22.) Valvottuun koevapauteen voi periaatteessa hakeutua miltä vankilan osastolta tahansa. Käytännössä koevapauteen hakeudutaan eniten avolaitoksista². Tämä on linjassa valvotun koevapauden asteittaisen vapautumisen tavoitteen kanssa.

Rangaistusajan suunnittelusta vastaavan yksikön tulee huomioida valvottu koevapaus osana rangaistusajan suunnitelmaa. Pääsääntö on, että edellytykset valvottuun koevapauteen selvitetään kaikkien vankien osalta. Valvotun koevapauden edellytyksiä ei tarvitse kuitenkaan selvittää sel-

² Vuonna 2012 koevapauteen päässeistä 88 % tuli avolaitoksista (Lilja 2014: 57).

laisten vankien osalta, joiden vankilassaoloaika on kolme kuukautta tai vähemmän. Mikäli rangaistusajan suunnitelmaan ei kuulu mainintaa mahdollisesta koevapaudesta, voi vanki itse hakea koevapauteen pääsyä. Vangin hakemusta ei kuitenkaan tarvitse käsitellä uudelleen ennen kuin kaksi kuukautta on kulunut edellisestä päätöksestä, ellei vangin työ-, asunto-, perhe- tai muissa vastaavissa olosuhteissa ole tapahtunut olennaista muutosta. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano, KoeVL 11§.)

3.3 Sisältö

Valvotun koevapauden sisältönä on koevapauteen sijoitetulle toimeenpanosuunnitelmassa määrätty velvollisuus pysyä asunnossaan tai muussa koevapauden tarkoitukseen sopivassa paikassa (esimerkiksi päihdekuntoutuslaitoksessa), osallistua hänelle määrättyyn toimintaan ja noudattaa muita koevapauslaissa ja toimeenpanosuunnitelmassa määrättyjä velvollisuuksia (KoeVL 2§). Toimintavelvoitteena koevapausvangilla voi olla työtoimintaa, opiskelua, kuntouttavaa toimintaa tai muuta hänen toimintakykyään ja sosiaalisia valmiuksiaan ylläpitävää tai edistävää toimintaa. Työtä tai muuta toimintaa on oltava vähintään viisi tuntia viikossa ja se ei pääsääntöisesti saa ajoittua kello 21 ja 06 väliselle ajalle. Kaikille koevapauteen sijoitettaville määrätään asunnossaoloaika sekä sallittu liikkumisalue. (KoeVL 5§, Valvotun koevapauden täytäntöönpano.)

Vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista tai koko rangaistuksen suorittamisesta vapautumista. Koevapauksien keskimääräinen pituus viime vuosina on ollut noin 100 päivää, mutta koevapauden vähimmäiskestoa ei ole laissa määritelty. Laissa ei ole myöskään määritelmää siitä, kuinka pitkään vangin tulee suorittaa rangaistustaan vankilassa ennen mahdollisuutta päästä valvottuun koevapauteen. (RL 2 c 8§, Valvotun koevapauden täytäntöönpano.)

3.4 Valvonta

Koevapausvankia ja toimeenpanosuunnitelman noudattamista valvotaan teknisin laittein sekä valvontatapaamisilla. Valvontatapaamisia on oltava vähintään kaksi kertaa kuukaudessa. Valvonnan tarkoituksena on tukea koevapaudessa selviytymistä sekä pyrkiä varmistamaan ja seuraamaan koevapaudessa olevan ehtojen noudattamista. Teknistä valvontaa voidaan suorittaa asentamalla valvontaväline valvottavan kotiin, antamalla tekninen apuväline koevapausvangin haltuun taikka asentamalla valvontalaite hänen ranteeseensa, nilkkaan tai vyötärölle. Tekninen valvonta suoritetaan pääsääntöisesti panta- ja GPS - valvontalaiteyhdistelmällä. Matkapuhelinta käytetään valvonnan apuvälineenä silloin, kun koevapauteen sijoitettu on päihdehuolto- laitoksessa tai muusta erityisestä syystä esimerkiksi lyhyen koevapauden aikana. Valvonnan to-

teuttamistapa ja sisältö määräytyvät yksilöllisesti valvottavan arvioidun valvonnan tarpeen perusteella. Valvonta tulee kuitenkin suorittaa hienotunteisesti siten, ettei sen kohde joudu tarpeettoman huomion kohteeksi. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano, ValvL 5§ ja 7§.)

Koevapausvankin on todistettava päiheteettömyytensä pyydettyäessä. Päihdetesti voidaan suorittaa valvontakäynnin tai valvontatapaamisen yhteydessä tai koevapauteen sijoitettu voidaan kutsua päihdetestiin Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön. Koevapauteen sijoitettu voidaan velvoittaa antamaan virtsatesti terveyskeskuksessa tai päihdehuoltolain (41/1986) mukaisessa yksikössä, mikäli tilanne sitä edellyttää. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano.)

3.5 Täytäntöönpano

Valvottujen koevapausvankien määrä on noussut tasaisesti alkuvuosista. Vuonna 2007 koevapaudessa oli keskimäärin 22 vankia päivässä, ja vuonna 2013 määrä oli keskimäärin 151 vankia päivässä. Määrä oli lähes sama edellisvuoteen (2012) verrattuna, mutta ei aivan yltänyt asetettuun 170 vankin tavoitteeseen. Koevapauden onnistumisprosentti parani hieman edellisvuodesta ja valvotun koevapauden toimeenpanoprosessia sekä työn sisältöä kehitettiin Ko-haus-hankkeen avulla, joka toteutettiin yhteistyössä Työterveyslaitoksen kanssa. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013: 1.) Koevapauksien määrää pyritään koko ajan lisäämään ja oikeusministeriön Rikosseuraamuslaitokselle asettaman tavoitteen mukaan koevapaudessa tulisi vuonna 2017 olla keskimäärin 200 vankia päivässä (Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2014-2017: 28).

Taulukko 1. Valvottuun koevapauteen päässeet vuosina 2007-2013

Aloitettut	Päättäneet	Peruutettut	Peruutettut % aloite- tuista	Koevapau- dessa keski- määrin päi- vässä	Koevapau- den keski- määräinen pituus (pv)
2007	103	78	5	22	80
2008	217	193	19	50	90
2009	356	322	55	85	88
2010	395	397	67	102	97
2011	426	394	69	113	100
2012	544	526	94	150	101
2013	504	513	65	151	108

(Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2013: 30.)

3.6 Valvotun koevapauden peruuttaminen

Mikäli vanki ei noudata koevapauden ehtoja tai koevapauden edellytykset eivät enää täyty, voidaan koevapaus peruuttaa. Koevapausvanki palaa tällöin vankilaan suorittamaan peruutettua osaa koevapaudestaan. (KoeVL 25-26§.) Edellytysten ei katsota olevan enää voimassa esimerkiksi silloin, jos toimintavelvoite ei ole toteutunut, vangin käyttäytymisen ei katsota enää vastaavan koevapauden edellytyksiä, hän ei ole noudattanut päihitteettömyysvelvoitetta tai ei sitoudu koevapauden muiden ehtojen noudattamiseen. Mikäli kysymys on toimintavelvoitteen toteutumattomuudesta ja muut edellytykset ovat voimassa, voidaan toimintavelvoitteen sisältöä muuttaa. Mikäli kyse on koevapauden suorittamispaikaksi määrätyn asunnon soveltumattomuudesta koevapauden suorittamiseen, on selvittettävä mahdollisuudet panna koevapaus täytäntöön jossain muussa tähän tarkoitukseen soveltuvassa paikassa. (Mäkipää 2010: 41, KoeVL 22§.)

Koevapautta ei automaattisesti peruuteta kokonaan ehtojen rikkomisen perusteella. Mikäli rikkomuksen katsotaan olevan lievä, voidaan koevapausvangille antaa ehtojen rikkomisesta suullinen huomautus tai kirjallinen varoitus. Lievänä velvollisuuksien rikkomisena pidetään esimerkiksi vähäistä poikkeamista viikko-ohjelmasta tai puhalluskokeessa ilmi tullutta vähäistä alkoholipitoisuutta. Sen sijaan tahallisissa ja törkeissä rikkomuksissa koevapaus voidaan peruuttaa kokonaan. (HE 140/2012: 35-36, KoeVL 26§.)

3.7 Rikoksentekijöiden tekninen valvonta ja kuntoutus kansainvälisesti

Teknistä valvontaa rikoksentekijöiden valvonnassa sovellettiin ensimmäisen kerran Yhdysvalloissa 1980- luvun alussa. Teknisen valvonnan käyttö yleistyi 1990- luvulla myös Eurooppaan, ensimmäisenä Iso-Britanniaan, Hollantiin ja Ruotsiin. Tekninen valvonta on nykyään yleistä useissa Länsi- Euroopan maassa. Teknistä valvontaa käytetään sekä vankeuden vaihtoehtona että osana vankeusrangaistusta. (OM 2007:17, 7-8.)

3.7.1 Pohjoismaisia vaihtoehtoja ehdottomalle vankeusrangaistukselle

Pohjoismaisella kriminaalipolitiikalla on omat erityispiirteensä, minkä takia valvotun koevapauden tarkoitusperät eroavat esimerkiksi angloamerikkalaisesta järjestelmästä. Pohjoismaissa suositaan käytännöllistä, avarakatseista ja vankeudelle vaihtoehtoja hakevaa kriminaalipolitiikkaa. (Lappi-Seppälä 2007: 285-286.) Pohjoismaissa korostuu valvonta-ajan kuntouttava ja yhteiskuntaan sopeuttava tavoite (Mäkipää 2010, 45), kun taas Englannissa ja Yhdysvalloissa korostuu enemmän tarve hallita vankilukua ja kontrolloida valvotun toimintaa (Renzema & Mayo-Wilson 2005: 215).

Norjassa ja Tanskassa on käytössä niin sanottu etuoven malli, jolla tarkoitetaan vaihtoehtoista rangaistusta ehdottomalle vankeudelle. Rangaistuksena toimii sähköinen valvonta, joka voidaan määrätä maksimissaan kolmen tai neljän kuukauden ehdottoman rangaistuksen sijaan (HE 140/2012: 8, Mäkipää 2010: 47). Ruotsissa vastaava malli on ollut käytössä vuodesta 1994, jolloin enintään kolmen kuukauden mittaisen vankeusrangaistuksen pystyi suorittamaan sähköisessä valvonnassa. Nykyään voidaan tuomita ehdottoman vankeuden sijaan enintään kuusi kuukautta intensiivistä seurantaa (intensiv övervakning) sähköisessä valvonnassa (Kriminalvården: Fotboja). Vuonna 2001 valvonnan käyttöä laajennettiin koskemaan myös vankilassa tuomiotaan suorittavia vankeja, joiden oli mahdollisuus hakeutua suorittamaan loppurangaistustaan vapaudessa. Vuonna 2007 Ruotsissa tuli voimaan uusi vankilasta vapautumista säätelevä laki, jossa sähköistä valvontaa ei nähty enää erillisenä vapauttamisen vaiheena, vaan se nähdään yhtenä vaihtoehtona yhteiskuntaan sopeuttamisessa. (HE 140/2012: 8; Mäkipää 2010: 45–46.)

3.7.2 Päihdeongelmaisten vankien kuntoutus Ruotsissa

Ruotsissa on voimakkaasti panostettu vankilasta vapautumisvaiheeseen ja pyritty tällä tavalla vähentämään rikosten uusimisriskiä. Ruotsissa on olemassa päihdeongelmallisille vangeille useita erilaisia vankeuden loppuvaiheeseen ajoittuvia tukimalleja, jotka tukevat vangin päihitteettömyyttä, rikollisesta elämäntavasta irrottautumista sekä elämänhallintaa. Tarjolla on kolme erilaista vaihtoehtoa, jotka perustuvat eritasoiseen tukeen ja kontrolliin sekä ylläpitävät vangin muutosmotivaatiota. Näiden lisäksi vangin on mahdollista suorittaa koko tuomionsa vankilan sijasta hoitolaitoksessa.

Puolimatkan talossa (Halvvägshus) pyritään helpottamaan vangin paluuta siviiliin. Puolimatkan talossa on työntekijä aina paikalla. Olot ovat vapaammat kuin avolaitoksessa, mutta paikan päällä on oltava aina tiettynä aikana. Puolimatkantaloon on mahdollisuus päästä kun jäljellä on enintään puoli vuotta tuomiota ja suoritettuna on vähintään kolme kuukautta vankeusrangaistusta. Puolimatkan talossa olevalla vangilla täytyy olla työ- tai opiskelupaikka tai hänen on osallistuttava kuntoutumista tukevaan toimintaan. Tämä malli on tarkoitettu erityisesti vangeille, joilla ei ole omaa asuntoa tai joiden kykyä asua itsenäisesti ympärivuorokautisesti epäillään. Puolimatkan talo- vaihtoehto on mahdollinen myös silloin, kun valvotun vapauden ehdot eivät täyty. Puolimatkan taloja on Malmössä, Tukholmassa ja Göteborgissa. (Kriminalvården: Halvvägshus, Fängelselag (2010:610) 11 kap. 4§.)

Ruotsissa valvottuun vapauteen (utökad frigång) voi päästä suoritettuaan rangaistuksestaan vähintään kolme kuukautta ja valvotussa vapaudessa voi suorittaa maksimissaan puolet rangaistuksesta. Valvottuun vapauteen päässeelle laaditaan yksilöllinen päiväohjelma, joka voi pitää sisällään esimerkiksi työtä, opiskelua tai kuntoutusta. Vangin on sitouduttava päihitteettömyyteen. Ainoastaan avolaitoksesta voi päästä valvottuun vapauteen. (HE 140/2012: 8.) Ruotsin

valvottu vapaus on verrattavissa Suomen valvottuun koevapauteen. Se on tarkoitettu vangeille, jotka ovat syyllistyneet matalan uusimisriskitason rikoksiin ja joiden todennäköisyys suoriutua koevapaudesta moitteettomasti on hyvä. Päästäkseen valvottuun vapauteen vangilla on oltava oma asunto. Vangin on käytävä kaksi kertaa viikossa tapaamassa kriminaalihuoltolaitoksen työntekijää tai valvojaa. Valvonta tapahtuu sähköisesti esimerkiksi nilkkapannan avulla. (Fängelselag (2010:610) 11 kap. 4§.)

Laitoshoittoon (Hem för vård och boende - HVB-hem) päästäkseen vangin täytyy olla motivoitunut hoitamaan rikoksiin johtaneiden syiden takana olevia ongelmia kuten esimerkiksi päihteiden väärinkäyttöä, peliongelmaa tai väkivaltaisuutta. Hoitoa annetaan erillisissä hoitolaitoksissa, jotka Ruotsin Kriminalvård on erikseen hyväksynyt. Poistumisluvat ovat käytössä laitoksen harkinnan mukaisesti ja henkilön täytyy olla sitoutunut kuntoutukseen. (Fängelselag (2010:610) 11 kap. 3§, Socialtjänstlag (2001:453) 6 kap., Kriminalvården: Utslussning.)

Sopimushoidossa (Kontraktsvård) vanki menee vankilatuomion sijaan hoitolaitokseen tai kuntouttaa itseään kotioiloissa. Hoitoon pääsy edellyttää asiakkaan halua ja motivaatiota suorittaa hoito-ohjelma ja ennen kaikkea valmiutta myöntää ongelmansa. Hoidon yhteyteen voidaan määrätä myös säännölliset käynnit kriminaalihuollon tapaamisissa. Tässä hoitomuodossa 2/3 kustannuksista maksaa kriminaalihuolto ja 1/3 jää kunnan tai kaupungin maksettavaksi. Suunnitelmat hoidon järjestämisestä tehdään yhteistyössä kunnan tai kaupungin sosiaalitoimiston kanssa. Hoitosopimus kirjoitetaan jo ennen tulevan tuomion oikeudenkäyntiä. (Kriminalvården: Kontraktsvård.)

Suomessa ollaan vielä kehittämässä omaa malliamme valvotun koevapauden ja erilaisten päihdekuntoutusmallien käytöstä ja mahdollisuuksista. Suomi on seurannut monelta osin valvotun koevapauden toteuttamisessa Ruotsin esimerkkiä, ja onkin mahdollista, että osa Ruotsissa käytössä olevista päihdeongelmaisille vangeille tarkoitetuista interventioista tulevat jossain vaiheessa käyttöön myös Suomessa. Tällä hetkellä Suomessa esimerkiksi selvitetään mahdollisuutta sopimushoittoon päihdeongelmaisten vankien kuntoutuksessa (HS 30.12.2012). Myös Ruotsissa käytössä oleva lähityöntekijä-malli jossa jokaisella vangilla on oma lähityöntekijä, on ollut keskustelun aiheena Suomessa ja joissain vankiloissa malli on jo käytössä. Oikeusministeri Anna-Maja Henriksson onkin toivonut, että myös Suomessa vankeinhoito kehittyisi entistä enemmän tähän suuntaan. (Oikeusministeriö 2.12.2014.)

3.7.3 Päihdeongelmaisten vankien kuntoutus Norjassa

Norjassa valvottuun koevapauteen voi päästä enintään neljä kuukautta ennen ehdonalaiseen vapauteen pääsyä ja tuomiosta maksimissaan puolet voi suorittaa valvotussa koevapaudessa. Koevapauden edellytyksenä on vakinainen asunto. Vangin on sitouduttava päihteettömyyteen

ja osallistuttava esimerkiksi työ- tai opiskelutoimintaan. Valvottuun koevapauteen ei yleensä määrätä henkilöä jolla on seksuaali- tai vakava väkivaltarikostausta tai jonka rikokset ovat kohdistuneet vangin perheenjäseniin. (HE 140/2012: 8.)

Norjassa vankeusrangaistus on mahdollista suorittaa kokonaan tai osittain vankilan ulkopuolisesa hoitolaitoksessa, jos tämän katsotaan olevan hyödyllistä rikoksentekijän yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta (Kriminalonsorgen). Viime vuosien aikana noin 500 vankia vuosittain suorittaa rangaistuksensa joko kokonaan tai osittain ulkopuolisessa kuntoutuslaitoksessa. Näistä suurin osa tapahtuu päihdekuntoutuslaitoksissa. (The drug situation in Norway 2013: 67.) Vuonna 2006 tehdyn tutkimuksen mukaan suurin osa vangeista oli tyytyväisiä mahdollisuuteen suorittaa rangaistus vankilan ulkopuolisessa laitoksessa. (Seminaari Pohjoismaisista vangeista 22.11.2007). Ottaen huomioon että Suomen ja Norjan vankiluvut eivät merkittävästi poikkea toisistaan³, voidaan todeta, että Norjassa ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen sijoitetaan huomattavasti enemmän vankeja kuin Suomessa.

Vuonna 2006 aloittivat huume-oikeudet toimintansa Norjassa kahdessa kaupungissa (Oslo ja Bergen). Huume-oikeuden tavoitteena on tarjota huumeidenkäyttäjille mahdollisuus päästä irti rikollisesta elämäntavasta ja huumeiden käytöstä. Jotta rikoksentekijä voi päästä huume-oikeuteen, hänellä tulee olla vakava päihde-ongelma ja pitkä rikoshistoria. Tuomioistuimen määräämät hoito-ohjelmat ovat vaihtoehto vankilalle. Rikoksentekijän tulee suorittaa määrätty hoito loppuun saakka, muussa tapauksessa hän saattaa joutua suorittamaan rangaistustaan loppuun vankilassa. (Initiation and implemention of the Norwegian edition of the Drug Court.) Huume-oikeuksien piti alun perin olla toiminnassa kolme vuotta, mutta niiden toimintakautta pidennettiin vuoden 2014 loppuun saakka. Vuonna 2012 huume-oikeudessa toimeenpantiin 29 tuomiota. (The drug situation in Norway 2013: 68.)

4 Vankien päihdekuntoutus

Erilaisten arvioiden mukaan noin 70-90 % vangeista on jonkin asteinen päihdeongelma. Vankien päihdeongelmat ovat kasvaneet 1990-luvulta alkaen, ja suuri osa rikoksista tehdään päihteiden vaikutuksen alaisena tai päihteiden käyttöä rahoittaakseen. Vankilat ovat 1990-luvulta lähtien pyrkineet omalta osaltaan puuttumaan vankien päihdeongelmiin järjestämällä vankiloissa päihdekuntoutusta ja muuta kuntoutusta. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2006: 13, Tourunen, Weckroth & Kaskela 2013: 26).

³ Suomen keskivankiluku vuonna 2013 oli 3 175 ja Norjassa 3 842 (20.8.2014). Vuonna 2012 Suomen keskimääräinen vankiluku oli 60/ 100 000 asukasta ja Norjan vastaava luku oli 74/100 000 asukasta. (International Center for Prison Studies, Rikollisuustilanne 2013, 376.)

Vankiloissa järjestetään monenlaista päihteettömyyttä tukevaa toimintaa, mutta myös muu uusintarikollisuuteen vaikuttava ohjelmatoiminta edistää vangin pyrkimyksiä päihteettömyyteen. Usein päihdekuntoutus yhdistettynä muihin elämänhallintaa tukeviin toimintoihin tukee vangin kuntoutumista parhaiten. (Tanhua ym. 2011: 141.) Päihdekuntoutusta ja uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävää muuta kuntouttavaa toimintaa on vaikea erotella toisistaan, sillä päihderiippuvuus on yksi suurimmista rikosten uusintaa ennustavista tekijöistä. Tästä syystä käymme tässä kappaleessa läpi vankiloissa järjestettävää kuntouttavaa toimintaa yleisesti, keskittyen kuitenkin päihdekuntoutukseen.

4.1 Päihdekuntoutus Suomen vankiloissa

Vankiloissa järjestettävä kuntoutus on ollut viime vuosikymmeninä paljon esillä kriminaalipoliittisissa keskusteluissa. Kuntouttavat toimet tulivat toden teolla Suomen vankiloihin 1990-luvulla. Ensimmäisenä tärkeänä etappina voidaan pitää Anja Koski-Jänneksen raporttia (1995) vankien päihteenkäytön vähentämismenetelmistä ja niiden tuloksellisuudesta. Tässä raportissa Koski-Jännes kävi läpi useita koti- ja ulkomaisia tutkimuksia päihteenkäytön vähentämismenetelmistä ja vertasi näistä saatuja tuloksia keskenään. Toisena etappina voidaan pitää Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa vankeinhoidon ja neljän päihdejärjestön yhteistä Vankien Päihdehuoltoprojektia (VP-projekti) vuosina 1996-1999. Tällöin tehtiin eri päihdejärjestöjen ja vankiloiden yhteistyönä päihdekuntoutusohjelmia vankiloiden käyttöön sekä koulutettiin henkilökuntaa päihdekysymyksiin. Kolmas etappi oli Vankeinhoidon päihdestrategian ensimmäisen osan (1999) julkaisu, jossa linjattiin vankeinhoidossa tehtävän päihdetyön päämäärät, tavoitteet ja toimintalinjaukset. (Tourunen & Perälä 2004, 8-9). Tänä päivänä Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyö pohjautuu päihdetyön linjauksiin vuosille 2012-2016 (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016: 1).

Vankien päihdeongelmiin vastataan vankiloissa päihdehoidolla, päihdekuntoutuksella ja päihdevalvonnalla. **Päihdehoito** pitää sisällään muun muassa päihdearvion, vieroitus- ja katkaisuhoidon, päihdepsykiatrisen hoidon sekä opioidiriippuvaisten korvaus- ja ylläpito-hoidon. **Päihdekuntoutuksella** tarkoitetaan yksilötoimintaa tai erilaisia päihdeohjelmia. Yksilötoiminnassa vanki keskustelee päihteettömyyteen ja päihteenkäyttöön liittyvistä asioista kahdestaan työntekijän kanssa. Päihdeohjelmia on sekä lyhyitä päihdekuntoutukseen motivoivia ohjelmia, että pidempiä ryhmämuotoisia ja yhteisöllisiä ohjelmia. Nämä ohjelmat perustuvat usein kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan ja ne sisältävät rikoksetonta ja päihteetöntä elämää tukevia tehtäviä, luentoja ja keskusteluja. Joissain vankiloissa ohjelmatoimintaan osallistuneet vangit voivat halutessaan asua ns. sopimusosastolla, jossa vangit sitoutuvat päihteettömyyteen. Tämän lisäksi vankilan päihdekuntoutuksen suorittaneita vankeja voidaan sijoittaa ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen enintään kuuden kuukauden ajaksi, mikäli sen katsotaan edistävän

vangin kuntoutumista. **Päihdevalvonta** pitää sisällään päihteettömyyden valvontaa ja tarkastustoimintaa. (Kuntouttava toiminta: päihdetyö.)

Tänä päivänä vankiloissa käytössä olevat ohjelmat voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. **Motivointiohjelmien** tarkoitus on herätellä vangin tietoisuutta oman elämänsä ongelmakohdista sekä kasvattaa muutosmotivaatiota. Motivointiohjelmat ovat yleensä lyhytkestoisia, ja niitä toteutetaan sekä yksilö-, että ryhmämuotoisena. **Vaikuttavuusohjelmat** on suunnattu keski- tai korkean uusimisriskitason omaaville vangeille. Ne ovat yleensä pidempikestoisia ja intensiivisempiä kuin motivointiohjelmat. Vaikuttavuusohjelmien tarkoituksena on vaikuttaa vangin rikollisuutta ylläpitäviin ajatus- ja käyttäytymismalleihin. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012: 21.)

Ohjelmat voidaan jakaa myös sen mukaan, mihin ohjelmalla pyritään vaikuttamaan. Yleisohjelmat pyrkivät vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen, rikosperusteiset ohjelmat on suunnattu tietynlaisiin rikoksiin syylistyneille (esim. seksuaalirikollisille suunnatut ohjelmat) ja päihdekuntoutusohjelmat on suunnattu päihdeongelmallisille vangeille. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012: 21.)

Viime vuosina päihdekuntoutukseen osallistuneiden vankien määrä on kääntynyt laskuun. Huippuvuonna 2002 päihdekuntoutukseen osallistui 1 300 vankia, kun viime vuosina määrät ovat olleet alle 500 osallistunutta vankia vuosittain. Syynä laskuun tuskin on vankien vähentyneet päihdeongelmat, vaan kyse on enemmänkin vankiloiden säästöistä, organisaatiouudistuksista sekä uusien rangaistusmuotojen (kuten valvottu koevapaus) kehittämiseen menneistä resursseista. (Tourunen, Weckroth & Kaskela 2013: 27.) Näiden lisäksi vankeinhoidossa on viime vuosina kohdistettu päihdekuntoutusohjelmien sijasta enenevässä määrin huomiota vapautumisvaiheen toimintoihin, mikä on vähentänyt päihdekuntoutukseen kohdistettuja resursseja. Muutoksen suuruutta selittää osaltaan myös tilastoinnissa tapahtuneet muutokset. Vaikka päihdekuntoutusta onkin nykyään tarjolla vähemmän, se on kuitenkin tarkemmin strukturoitua, valvottua ja ohjattua. (Tourunen, Weckroth & Kaskela 2012, 580; Tanhua ym: 2011, 141.)

Vankiloissa järjestettävissä kuntoutusohjelmissa on usein teoriapohjana RNR-periaatteet (risk, need, responsibility), Good Lives Model (GLM) sekä desistanssitutkimuksissa esiin nousseet suuntaukset. RNR:n mukaan ohjelman tulee vastata intensiteetiltään vangin kuntoutustarpeita ja rikoksen uusimisriskitasoa. GLM:ssä korostetaan RNR-mallin käsitteiden lisäksi vangin muutosmotivaatiota, tulevaisuuden tavoitteita ja vangin ja työntekijän välistä vuorovaikutusta. Desistanssitutkimuksessa keskiössä ovat ulkoiset ja sisäiset muutokset, jotka ohjaavat irtautumaan rikollisuudesta. Ulkoisia käännekohtia voivat olla muun muassa lapsen syntymä, avio- liitto tai työpaikan saaminen. Sisäisiä tekijöitä ovat esimerkiksi muutosmotivaatio sekä sosiaalinen pääoma. (Tyni 2012: 623.)

4.2 Sijoitus ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen

Suomessa on ollut 1.6.1999 lähtien mahdollisuus sijoittaa vanki suorittamaan osan rangaistuksesta ulkopuoliseen laitokseen, missä hän osallistuu esimerkiksi päihdehoitoon tai muuhun vangin toimintaedellytyksiä parantavaan toimintaan. Sijoitus on mahdollista niiden vankien kohdalla, joilla on päihdeongelma tai joilla arvioidaan olevan erityisiä vaikeuksia selviytyä vapaudessa. Sijoitus voi olla kestoltaan 14 vuorokaudesta kuuteen kuukauteen. (Rikosseuraamusviraston ohje 2/011/2007.)

Ulkopuolisen sijoituksen edellytyksenä on, että se edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, vangin voidaan olettaa noudattavan sijoitukseen liittyviä ehtoja ja että ehtojen noudattamista voidaan valvoa. Vangin on myös suostuttava siihen, että vankeinhoitoviranomaiset valvovat sijoituksen edellytysten täyttymistä tai ehtojen noudattamista sekä sitouduttava päihteettömyyteen. (Rikosseuraamusviraston ohje 2/011/2007.)

Ulla Knuuti on tehnyt selvityksen ulkopuoliseen laitokseen vuonna 2006 sijoitetuista vangeista. Tuolloin sijoituksia tehtiin yhteensä 50, joista 12 päättyi ennenaikaisesti ja muut sijoitukset etenivät suunnitellusti. Kokemukset sijoituksista olivat pääosin positiivisia ja niitä pidettiin onnistuneina. Kuntoutuksen loppuun saakka suorittaneista lähes kaikki jatkoivat kuntoutusta vapautumisensa jälkeen joko laitoksessa tai avopalveluiden parissa. (Knuuti 2007b: 7-9, 14.) Ulkopuolisten sijoitusten määrä oli korkeimmillaan vuonna 2007, jolloin sijoituksia tehtiin 86 vangin kohdalla. Tuon jälkeen sijoitusten määrä tippui tasaisesti, kunnes kääntyi nousuun taas vuonna 2012⁴. (Blomster 19.12.2014.) Sijoitusten voimakkaaseen nousuun vuonna 2012 lienee suurimpana syynä Helsingin vankilan ja Hoitokoti Sillanpirtin välisen yhteistyön käynnistyminen. Hoitokoti Sillanpirtissä toimii Tuetun vapautumisen asumis- ja valmennuspalvelu TUVAT. Sen tuottaa Hoitokoti Sillanpirtti yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen, Helsingin vankilan ja Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa. TUVATissa vangit opettelevat paluuta siviilielämään Hoitokoti Sillanpirtin tiloissa sijaitsevalla osastolla. Osastolle on mahdollista hakea tuomion loppupuoella ja tarkoituksena on vapautua joko pian jakson jälkeen tai suoraan TUVATista. Hoitokoti sillanpirtti on päihdeongelmaisille asunnottomille tarkoitettu päihteen asumisyksikkö, joten kyseessä ei ole päihdekuntoutuslaitos.

⁴ Sijoitusten lukumäärä vuosittain:

2008: 75 kpl

2009: 56kpl

2010: 34 kpl

2011: 38 kpl

2012: 105 kpl

2013: 87 kpl

Rikosseuraamuslaitos vastaa ulkopuolisten sijoitusten kustannuksista, mikäli muita rahoituskeinoja sijoitukselle ei löydy. Vuonna 2006 Rikosseuraamusvirasto kustansi tehdyistä sijoituksista 36, vangin kotikunta maksoi kuusi sijoitusta ja loput sijoituksista vangin kotikunta ja Rikosseuraamusvirasto kustansivat yhdessä. (Knuuti 2007b: 13.) Kustannustenjakorakenne poikkeaa sikäli valvotun koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuslaitossijoituksesta, että koevapauden aikaisesta päihdekuntoutuksesta vastaa yksin vangin kotikunta.

4.3 Valvotun koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa

Vankila kuntoutusympäristönä asettaa oman haasteensa kuntoutumiselle. Tourusen ja Perälän (2004: 81, 150) tekemän tutkimuksen mukaan vankilan normaalilla osastolla päihhteistä eroon pääseminen on hankalaa. Vankilassa liikkuu paljon huumeita, ja toiset vangit eivät välttämättä ole kannustavia kuntoutuspyrkimyksiä kohtaan. Tämä lisäksi vangit omaksuvat helposti ”linnaroolin”, josta saattaa olla vaikea päästä eroon. Myös henkilökunta saattaa suhtautua epäilevästi vangin motiiveihin. Vangin suorittaessa valvottua koevapautta vankilan ulkopuolisessa päihdekuntoutuslaitoksessa vankilaympäristön aiheuttamat haasteet poistuvat ja kuntoutus saattaa näiltä osin olla lähtökohdiltaan helpompaa.

Mäkipään (2010: 18, 132) tekemän tutkimuksen mukaan 1.10.2006 - 31.12.2008 koevapautensa päättäneistä reilulla kolmanneksella oli toimintavelvoitteena päihdekuntoutus. Tällöin kyseessä oli yleensä avohoidon toimenpiteitä, sillä laitospuolinen päihdekuntoutus on vielä harvinaista koevapausvankien keskuudessa. Tämä saattaa Mäkipään mukaan johtua osittain siitä, että koevapauteen valikoituu jo edellytyksiensäkin puolesta vankeja, joilla ei ole päihdeongelmaa tai se on kohtuullisesti hallinnassa. Yritimme löytää opinnäytetyötämme varten tilastoja siitä, kuinka moni vanki on suorittanut koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa, mutta valitettavasti koottua tietoa tästä asiasta ei ole saatavilla. Haastattelujemme perusteella kävi kuitenkin selväksi, että kyse on vuositasolla suhteellisen pienestä määrästä.

5 Kuntien päihdehuolto ja maksusitoumuskäytänteet

Vankilassa ollessaan vangin päihdekuntoutuksen kustannuksista vastaa valtio. Vanki suorittaa valvottua koevapautta vankilan ulkopuolella, ja tästä syystä hänen päihdehuollon kustannuksista vastaa asuinkunta. Vankia kohdellaan tällöin lain edessä samalla tavalla kuin ketä tahansa kunnan asukasta. Päihdehuoltolain (41/1986) mukaan kunnan on järjestettävä alueellaan päihdehuoltoa siinä laajuudessa ja sen sisältöisenä kuin tarve vaatii. Kyseessä on kunnan lakisääteinen tehtävä, jota se ei voi välttää vedoten määrärahojen puutteeseen. Kunta saa kuitenkin itse määrittää päihdehuollon määrän ja laadun. Kuntalaisen oikeutta päihdepalveluihin voidaan kutsua heikoksi subjektiiviseksi oikeudeksi, sillä hän on kyllä oikeutettu päihdepalveluihin, mutta

hän ei saa itse valita haluamaansa päihdepalvelua (Knuuti 2007a: 23-24). Päihdehoitoa tarvitsevan mielipide hoitopaikkaa ja -muotoa valittaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon päätöksen-teossa. Mikäli hoitoa tarvitseva pystyy uskottavasti perustelemaan tarpeensa tietyn tyyppiselle hoidolle, tulee kunnan pyrkiä tarjoamaan hänelle tuota hoitoa tarjoava kuntoutuspaikka (Tuori 2000: 270-271.) Kuntien tarjoamien päihdehoitopalvelujen muotoja ovat avohoito, laitoshoido, asumis- ja muut tukipalvelut, matalan kynnyksen hoitopalvelut sekä tahdosta riippumaton hoito (Havio ym., 2008: 100-102).

Kunnallisista sosiaali- ja terveyspalveluista voidaan periä maksu palvelun käyttäjältä, jollei lailla toisin säädetä. Maksu voidaan periä henkilön maksukyvyn mukaan (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 1§). Henkilö voi arvioidun tarpeen mukaan saada maksusitoumuksen kotikunnaltaan maksullisiin kuntoutustoimenpiteisiin. Käytännön menettelyt vaihtelevat kunnittain (Päihdeasiamies).

Maksusitoumus on kirjallinen sopimus siitä, että henkilöä hoitava taho voi laskuttaa toimenpiteet suoraan maksusitoumuksen myöntäjältä. Kun puhutaan koevapausvankien päihdekuntoutuksesta tämä tarkoittaa sitä, että vangin kotikunta sitoutuu maksamaan vangin päihdekuntoutuksen asiakasmaksuosuuden harkinnan mukaan. Kun puhutaan pitkäaikaisesta laitoshoidosta päihdekuntoutuksesta, maksusitoumus myönnetään määräajalle. Maksua määrittäessä pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevaksi katsotaan ympärivuorokautisen laitoshoidon alkamisesta lukien henkilö, jonka laitoshoidon voidaan arvioida kestävä pitempään kuin kolme kuukautta (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 7 b §). Maksusitoumuksen myöntäminen edellyttää aina hoidon tarpeen arviointia kunnan päihdehuollon toimesta (Päihdeasiamies).

6 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyömme tarkoitus on kartoittaa reunaehdot valvotun koevapauden suorittamiselle päihdekuntoutuslaitoksessa. Työmme tavoitteena on tuoda esiin keskeisimpiä haasteita koevapausvankien sijoittamisessa päihdekuntoutuslaitokseen sekä tuottaa Järvenpään sosiaalisairaalalle tietoa sairaalan mahdollisuuksista toimia valvotun koevapausvangin sijoituspaikkana tulevaisuudessa. Pyrkimys on tuottaa sosiaalisairaalalle siinä määrin laadukasta tietoa koevapauden ja laitoshoidon päihdekuntoutuksen yhdistämisestä, että yksiköllä olisi aito mahdollisuus vastata haasteisiin ja ryhtyä tarvittaviin mahdollisiin kehitystoimenpiteisiin. Opinnäytetyö ei kuitenkaan tuota vain Järvenpään sosiaalisairaalalle tietoa valvotun koevapauden suorittamisesta päihdekuntoutuslaitoksessa, vaan johtopäätökset tulevat olemaan yleistettävissä myös koskemaan laitoshoidosta päihdekuntoutusta kokonaisuudessaan.

Tavoitetta varten pyrimme teemahaastatteluiden tuloksiin pohjaten saamaan perusteltuja vastauksia tutkimuskysymyksiimme. Tavoitteen näkökulmasta on myös tarpeen kartoittaa tulevaisuudelle mahdollisia kehityssuuntia. Menneisyyteen peilaaminen ja kehityssuuntien ennustaminen auttavat arvioitaessa laitospuolitoisen päihdekuntoutuksen asemaa ja kysyntää tulevaisuudessa.

Tutkimuskysymyksiämme ovat:

1. Mitkä ovat keskeisimmät haasteet valvotun koevapauden suorittamisessa päihdekuntoutuslaitoksessa?
2. Millä keinoilla valvotussa koevapaudessa pystytään vastaamaan vankien päihdeongelmiin entistä paremmin?

7 Opinnäytetyön toteutus ja menetelmät

Opinnäytetyömme lähti käyntiin POKE -hankkeen esittelystä Tikkurilan Laurea-ammattikorkeakoulussa alkuvuodesta 2014. Esittelyssä kerrottiin erilaisista hankkeista joihin haettiin toteuttajia. Päätimme opinnäytetyössämme kartoittaa Hietalinna-yhteisön mahdollisuuksista toimia valvotun koevapauden suorituspaikkana.

Työskentelymme eteni pääosin suunnitelmien mukaisesti, vaikka joitain vaikeuksia tuli vastaan. Ensimmäinen haaste työn toteutuksessa oli haastateltavien löytäminen. Tietämättömyytemme maksusitoumuskäytänteistä pitkitti oikeiden haastateltavien löytymistä: aluksi ajattelimme, että meidän tulisi haastatella kuntien sosiaalityöntekijöitä. Haastateltavaksi suostuvia sosiaalityöntekijöitä ei kuitenkaan löytynyt, ja myöhemmin meille selvisikin että kunnan päihdetyöntekijät tekevät sijoituspäätökset ja sopivat näin ollen ammattiryhmänä paremmin vastaamaan kysymyksiimme.

Toinen suuri haaste työssämme oli ryhmämme koko. Ammattikorkeakoulutason opinnäytetyöt toteutetaan tyypillisimmin yksin tai pareittain. Meidän ryhmässämme oli tästä poiketen kolme opiskelijaa ja tämä asetti oman haasteensa aikataulujen yhteensovittamiselle. Esimerkiksi osa meistä ei päässyt mukaan jokaiseen haastatteluun, mutta pyrimme jakamaan tehtäviä tasaisesti keskenämme. Teimme pääosin töitä itsenäisesti, mutta pidimme tiiviisti yhteyttä sähköpostitse ja tapasimme useasti. Pyrimme myös tapaamaan opinnäytetyöohjaajaamme säännöllisesti ja tapasimme yhteyshenkilöämme Hietalinnasta muutamaan otteeseen prosessin aikana. Sisällön analyysi ja loppupohdinta olivat haasteellisia toteuttaa kolmen hengen voimin, sillä niissä ei ollut selkeitä yksittäisiä osuuksia joita olisimme voineet jakaa keskenämme toisin kuin esimerkiksi teoria-osuudessa. Työstimme näitä osuuksia siten, että kommentoimme toistemme

töitä ja pyrimme siihen, että lopullinen tuotos vastasi kaikkien näkemyksiä. Tämä toimi osaltaan rikkautena, sillä jatkuva rakentava kritiikki ja palaute työstä mahdollistivat näkemysten vertailun ja vahvistivat työn objektiivisuutta.

Opinnäytetyömme on luonteeltaan laadullinen tutkimus. Valitsimme tämän painotuksen, sillä laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus sopii kvantitatiivista paremmin käytettäväksi yksilöitävissä olevan ilmiön tutkimiseen (Uusitalo, 1991: 79-80). Opinnäytetyössämme käytimme menetelmänä teemahaastatteluita.

7.1 Menetelmän valinta

Päädyimme tekemään haastattelututkimuksen, koska haastattelu on menetelmänä todella joustava. Haastattelussa on myös mahdollista täsmentää vastauksia ja kartoittaa vastausten takana olevia motiiveja, toisin kuin kyselytutkimuksessa. Lisäksi aiheenamme on suhteellisen uusi ja vähän tutkittu ilmiö, joten meidän olisi ollut hankala ennustaa vastausten suuntia etukäteen ja tällöin kyselytutkimuksen laatiminen ei olisi onnistunut. (Hirsjärvi & Hurme 2008: 34-35.)

Valitsimme teemahaastattelun menetelmäksemme, sillä se on rakenteeltaan strukturoidun ja strukturoimattoman haastattelun välimaastossa, mutta eroaa kuitenkin myös puolistrukturoidusta haastattelusta. Tutkija ei ohjaa haastattelua tarkkojen kysymysten mukaan, mutta keskustelu ei myöskään etene avoimesti, vaan tutkija ohjaa haastateltavaa pysymään aiheessa. (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 48.) Haastateltava saa suhteellisen vapaasti tuottaa omaan kokemukseensa perustuvaa puhetta ilman tarkkoja rajauksia ja täten saattaa haastattelun aikana nostaa esille teemoja, joita tutkijat eivät ole itse osanneet ajatella haastattelua suunnitellessaan. Mielestämme tämä sopi mainiosti aiheemme tutkimiseen, sillä opinnäytetyöprosessin alussa meillä oli hyvin hataria käsityksiä aiheemme osa-alueista emmekä täten olisi osanneet kysyä tietyistä aiheista esimerkiksi strukturoidussa haastattelussa. Teemahaastattelu sopii mainiosti tutkijalle tuntemattoman aiheen kartoittamiseen ja tutkimiseen.

Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on aineiston teoreettinen edustavuus. Tilastollisten yleistysten sijaan pyritään kuvaamaan jotakin tapahtumaa syvällisemmin (Hirsjärvi & Hurme, 2008:59). Aineistossa tulee tällöin esiintyä tutkimusongelman kannalta olennaiset piirteet, jolloin haastateltavien huolellinen valinta on tutkimuksen kannalta erittäin tärkeää (Uusitalo, 1991: 80). Päädyimme käyttämään eliittiotantaa, eli valitsimme perusjoukoksemme henkilöitä, joilta parhaiten uskoimme saavamme tietoa aiheestamme (Tuomi & Sarajärvi, 2009: 68). Koimme, että paras valinta olisi asiantuntijahaastattelut. Uskoimme myös, että asiantuntijanjäkökulman avulla pystyisimme vastaamaan paremmin Järvenpään sosiaalisairaalan meille

esittämään toivomukseen opinnäytetyön tarkoituksesta. Lisäksi asiakkaiden kokemuksia valvotusta koevapaudesta ja päihdekuntoutuksesta kartoittavia opinnäytetöitä on tehty jo aiemmin ja halusimme välttää päällekkäisyyksiä.

7.2 Teemahaastattelu

”Teemahaastattelu” -termi lanseerattiin Suomessa 70- ja 80-lukujen taitteessa ja sen määritelmä ei ole vielä tarkentunut samalla tavalla kuin mitä esimerkiksi strukturoidun tai strukturoimattoman haastattelumenetelmän (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 9). Käytimme teemahaastattelua työssämme siinä muodossa kun Hirsjärvi ja Hurme ovat kuvanneet teemahaastattelua sitä koskevissa teoksissaan. Se pohjautuu Mertonin, Fisksen ja Kendallin 1956 julkaisemaan ja 1990 uudistettuun The Focused Interview -kirjaan (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 47).

Teemahaastattelussa, nimensä mukaisesti, oleellinen tekijä on valittu teema. Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee teemoittain, jolloin haastattelu vapautuu tutkijan näkökulmasta ja tuo haastateltavan äänen paremmin kuuluviin. Jokainen haastattelu sisältää yhden yhteisen teeman tai aihepiirin, mutta muilta aiheiltaan ne saattavat poiketa. Jokainen haastattelu sisältää täten toisistaan poikkeavia kysymyksiä. Tämä piirre erottaa teemahaastattelun puolistrukturoidusta haastattelusta. (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 48.)

Haastattelututkimuksissa pyritään yleensä keräämään aineistoa, jonka pohjalta voidaan tehdä tutkittavaa ilmiötä koskevia päätelmiä. Tutkijan on kuitenkin jo kysymysrunkoa suunnitellessaan tiedettävä, millaisia päätelmiä hän aikoo aineistosta tehdä, eli haastattelun suunnitteluun sisältyy kannanotto hypoteesien muodostamiseen. Teemahaastattelu eroaa tästä siten, että tutkittavan ilmiön perusluonne- ja ominaisuudet kiinnostavat enemmän kuin ennalta asetettujen hypoteesien todentaminen. Täten teemahaastattelua suunniteltaessa ei tarvitse luoda alustavia hypoteeseja eivätkä ne myöskään ohjaa kysymysrungon rakentamista. Tärkeintä teemahaastattelun suunnitteluvaiheessa on keskeisten teemojen tunnistaminen ja valinta. Runko on hahmotelma siitä, mistä kysytään, eikä niinkään ohjaa sitä miten kysytään. (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 66, 102-103.)

7.3 Aineiston keruu

Suoritimme haastattelumme kesäkuun 2014 ja syyskuun 2014 välisenä aikana. Haastattelimme yhteensä yhdeksää asiantuntijaa seitsemässä eri haastattelussa. Suoritimme haastattelut kahden eri kunnan päihdepalveluissa, kolmessa vankilassa sekä yhdessä päihdekuntoutuslaitoksessa, jotka kaikki sijaitsevat Uudenmaan alueella. Rajasimme alueen Uudellemaalle siitä syystä, että toimeksiantajamme Järvenpään sosiaalisairaala sijaitsee Uudenmaan alueella.

Emme katsoneet tarpeelliseksi lähteä haastattelemaan Uudenmaan ulkopuolella työskenteleviä asiantuntijoita myöskään sen takia, että suuri osa valvotuista koevapauksista pannaan täytntöön juuri Uudenmaan alueella. Haastatteluiden tekeminen Uudenmaan ulkopuolella olisi myös vienyt meiltä enemmän aikaa ja matkustamisesta olisi aiheutunut ylimääräisiä kustannuksia. Koemme, että alueen rajaaminen Uudellemaalle ei heikennä tutkimuksemme luotettavuutta tai sen tulosten mahdollista hyödyntämistä myös muualla Suomessa. Haastateltavien valinnassa pyrimme siihen, että he edustavat eri kuntia, jotta työssämme tulisi edustetuksi mahdollisimman monta kuntaa sen sijaan, että haastattelisimme ainoastaan esimerkiksi Helsingin alueella työskenteleviä asiantuntijoita.

Haastateltavien valintaan vaikutti alueellisen rajauksen lisäksi useat muutkin seikat. Haastateltavien piti aiheemme rajauksen takia edustaa joko vankilaa, päihdekuntoutuslaitosta tai kunnan päihdepalveluita. Heillä piti myös olla joko kokemusta tai tietämystä valvotusta koevapaudesta. Tämä meinasi muodostua ongelmaksi etsiessämme haastateltavaksi sopivaa ja halukasta työntekijää kuntien päihdepalveluiden piiristä. Olimme yhteydessä päälle kymmeneen eri kuntien työntekijään, joista lopulta saimme haastateltua kahta työntekijää. Suurin ongelma haastateltaviksi sopivia kunnan päihdepalveluista vastaavia työntekijöitä etsiessämme oli se, että heillä ei ollut kokemusta koevapausvankien kanssa työskentelystä. Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijöiden haastattelut saimme sovittua helposti. Samoin eri vankiloiden kanssa haastattelut järjestyivät ongelmitta, suurelta osin sen takia, että yksi opinnäytetyömme tekijöistä on työskennellyt pitkään vankiloissa ja tuntee henkilökuntaa. Pyrimme haastattelemaan vähintään kahta saman ammattiryhmän edustajaa, jotta tulokset eivät perustuisi ainoastaan yhden henkilön näkemyksiin. Koska koevapausvankeja on ollut päihdekuntoutuslaitoksissa vain vähän, emme löytäneet päihdekuntoutuslaitosten tai kunnan päihdepalvelujen edustajia haastateltaviksemme enempää kuin kaksi kummastakin ammattiryhmästä. Vankiloissa haastattelimme yhteensä viittä eri työntekijää. Pyrimme löytämään haastateltavia vankilan työntekijöitä mahdollisimman monipuolisesti ja mielestämme onnistuimme tässä hyvin; haastattelimme kahta avovankilaosaston rikosseuraamusesimiestä, yhtä avovankilaosaston erityisohjaajaa, yhtä suljetun vankilaosaston rikosseuraamusesimiestä sekä yhtä vankilan sosiaalityöntekijää.

Haastattelut kestivät noin puolesta tunnista puoleentoista tuntiin riippuen siitä, miten paljon puhetta haastateltava tuotti. Jotkut haastateltavistamme olivat suhteellisen lyhytsanaisia vastauksissaan, jolloin haastattelijan rooli korostui siinä, että hän osasi kysyä tarpeeksi tarkentavia kysymyksiä. Toiset haastateltavamme olivat taas hyvinkin monisanaisia, jolloin haastattelijan tehtävänä oli pitää haastattelu oikeilla raiteilla, jotta keskustelu ei olisi erkaantunut liikaa varsinaisesta aiheesta. Kaksi haastatteluista suoritettiin parihaastatteluna jolloin haastateltavia oli kaksi. Tällöin vaarana voi olla, että haastateltavat myötäilevät toisen sanomisia eivätkä välttämättä uskalla tuoda esiin omia henkilökohtaisia näkemyksiään. Tätä emme kokeneet näissä kahdessa parihaastattelussa, sillä kummassakin tapauksessa haastateltavamme toivat

esiin myös omat, toisen haastateltavan näkemyksestä mahdollisesti eroavat kantansa. Paikotellen parihaastattelussa haastateltavat kävivät hyvinkin vilkasta keskinäistä keskustelua jonkin teeman ympärillä tuoden tällä tavalla haastatteluun sellaista syvyyttä, jota ei olisi välttämättä tullut yksilöhaastatteluun.

Ennen haastatteluiden suorittamista olimme hyvissä ajoin lähettäneet kaikille haastateltavillemme tutustuttavaksi opinnäytetyösuunnitelmamme sekä teemahaastattelurungon (liite 1). Koimme, että saamme haastattelusta enemmän irti, mikäli haastateltava ehtii ensin rauhassa tutustua työmme aiheeseen sekä mahdollisesti miettimään vastauksia kysymyksiimme. Teemahaastattelurunkomme oli suhteellisen suppea ja suurpiirteinen. Tämä oli tietoinen valinta, sillä halusimme antaa haastatteluissa mahdollisimman paljon tilaa haastateltavalle jotta emme liikaa ohjailisi hänen vastauksiaan. Usein haastattelu lähtikin elämään omaa elämäänsä tuoden tutkimukseemme täysin uusia näkökulmia. Käytimme aikaisemmissa haastatteluissa esiin nousseita uusia teemoja myös myöhemmissä haastatteluissa hyödyntäen tällä tavalla haastateltaviemme asiantuntemusta. Koska haastateltaviemme toimenkuvat ja osaamisalueet erosivat jonkin verran toisistaan, emme käyttäneet samaa haastattelurunkoa kaikkien haastateltaviemme kohdalla, vaan valikoimme aiheita sen mukaan, mitä tahoa haastateltavamme edusti. Saman ammattikunnan edustajille esitimme kuitenkin paljon samoja kysymyksiä, jotta saimme vastauksiin vertailupohjaa ja perspektiiviä. Tiedyt kysymykset, kuten esimerkiksi eri tahojen yhteistyöhön liittyvät kysymykset olivat sellaisia joita pystyimme esittämään kaikille haastateltavillemme.

Tallennustekniikaksi valitsimme haastattelujen nauhoituksen. Teemahaastattelun valinta tutkimusmenetelmäksemme saneli osittain tallennustekniikankin valinnan, sillä aineistolle on tärkeää haastateltavan tuottama puhe kokonaisuudessaan. Vapaan puheen tuottaminen on välittömämpää kuin esimerkiksi kirjalliseen haastatteluun vastaaminen, jolloin vastaaja kirjoittaessaan jäsentele ajatuksiaan eikä täten välttämättä nosta esille aiheita joiden ajattelee menevän teeman ohi. Pelkkä muistiinpanojen otto olisi vaikuttanut aineiston sisältöön jo siinä, miten muistiinpanojen tekijä päättää tiivistää vastausta. Lisäksi haastattelu etenee paljon keskustelunomaisemmin ja täten teemahaastattelulle tyypillisemmin, kun haastateltavan ei tarvitse välillä jäädä odottamaan muistiinpanoja tekevää haastattelijaa. Haastattelujen nauhoituksessa on myös se hyvä puoli, että nauhoituksen voi kuunnella jälkeenpäin läpi uudestaan ja täten nostaa sieltä mahdollisesti haastattelutilanteessa huomiotta jääneitä asioita käsiteltäväksi seuraavassa haastattelussa.

7.4 Aineiston analyysi

Teemahaastatteluaineiston purkamista ohjaavat teemat, jotka nousevat haastatteluiden sisälöstä. Kun oleellisinta purkamisvaiheessa on tunnistaa tärkeät teemat, ei koko aineiston litterointi ole välttämättä tarpeen. (Hirsjärvi & Hurme, 2008: 136.) Päädyimme käyttämään analysoinnissa osittain valikoivaa litterointia, jossa jätimme litteroimatta haastatteluista sellaiset osiot, jotka eivät mielestämme liittyneet tutkimamme aiheeseen. Täten jo litteroidessamme jouduimme ottamaan kantaa siihen, mikä mielestämme on oleellista ja mikä ei. Litteroitua tekstiä syntyi lopulta 75 sivun edestä.

Opinnäytetyössämme esiin nostamamme teemat valikoituivat ja elivät työn edetessä. Opinnäytetyön aiheen varmistuttua meillä oli mielessä joitain aiheeseen mahdollisesti liittyviä teemoja joita halusimme kartoittaa haastattelujen avulla. Valvottuun koevapauteen ja teoreettiseen viitekehykseen perehdyttyämme teemat hieman tarkentuivat ja osittain myös muuttuivat. Lähtiessämme tekemään haastatteluja meillä oli mielessämme tietyt teemat joista halusimme erityisesti saada tietoa. Haastattelujen aikana näistä teemoista toiset korostuivat, toiset jäivät vähemmälle huomiolle ja mukaan tuli myös aivan uusia teemoja. Varsinaisen muotonsa teemat löysivät vasta aineiston analysointivaiheessa pitkällisen pyörittelyn jälkeen.

Kvalitatiivista aineistoa voi analysoida useilla eri tavoilla riippuen siitä, mikä on ongelmanasettelu ja aineiston laajuus. Joskus on tarkoituksenmukaista kuvailla ilmiötä pintapuolisesti karkeilla teema-alueittaisilla tiivistelmillä ja päätuloksien kuvaamiseen valita huolella haastattelunäytteet (Hirsjärvi & Hurme, 1982: 116). Vaikka alun perin tähtäsimme intensiiviseen analyysiin, päädyimme lopulta aineiston laajuuden ja valikoidun otannan takia pintapuolisempaan ilmiön tarkasteluun. Analyysimenetelmämme vastasi sisällön analyysin kaltaista teemoittelua. Sisällön analyysille tyypillisesti kartoitimme aineistolle tarkasteluyksikön, joka teemahaastattelun ollessa kyseessä tarkoitti materiaalista nousevia teemoja. Emme tehneet varsinaista koodausta, sillä yhteneväisiä kielellisiä ilmauksia oli vain vähän aineistossa, vaan keskityimme siihen millaisia merkityksiä eri aihepiireille annettiin haastatteluissa. (Hirsjärvi & Hurme, 1982: 115-116.)

Aineiston luokittelu oli osittain tapahtunut jo aineiston purkuvaiheessa, kun valikoimme mitä jätämme litteroimatta. Valintaan vaikutti se, miten merkitykselliseksi eri aihepiirit oli haastatteluiden perusteella koettu: jos tietystä aihepiiristä ei ollut kellään haastateltavista erityisempää sanottavaa, jätimme sen pois teemoistamme. Litteroituaamme haastattelumateriaalin aloimme jakaa materiaalia eri teemoihin. Toteutimme tämän siten, että merkitsimme eri teemoihin kuuluvat asiat eri väreillä, jotta ne on helppo erottaa toisistaan ja toisaalta samaan teemaan liittyvät tekstit on helppo yhdistää keskenään. Saatuaamme teemoiteltua kaikki haastattelut teimme niistä yhden tiedoston, johon olimme yhdistäneet kaikki haastattelut teemoitain. Tällä tavalla pystyimme helposti muodostamaan kokonaiskäsityksen siitä, mitä eri haas-

tateltavat olivat sanoneet saman teeman alle kuuluvista kysymyksistä. Meillä oli loppujen lopuksi noin 30 eri alateemaa, joiden pohjalta aloimme miettiä yläteemoja. Päädyimme lopulta kuuteen yläteemaan, joiden alle sijoitimme alateemat. Lopulliset yläteemat muodostuivat niiden aihealueiden ympärille, mitä haastatteluissa oli käsitelty eniten tai mitkä koimme olevan tärkeitä aiheemme kannalta.

Koska teemahaastattelussa haastateltavien tuottama puhe on materiaalina, ei ollut tarkoituksen mukaista peilata vastauksia teoriaan, jolloin analysoidessamme keskityimme pelkästään haastateltavien tuottaman puheen käsittelyyn, jäsentelyyn ja kuvailuun.

8 Tutkimusetiikka

Tieteen etiikan hyvien käytänteiden mukaisesti pidimme huolta tutkittavan suojan toteutumisesta. Tutkittavan suoja velvoittaa tutkijan selvittämään osallistujille tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät, muistamaan että tutkittavien tulee saada osallistua omasta vapaasta tahdostaan sekä sen, että tutkittava saa keskeyttää osallisuutensa halutessaan tai kieltää jälkikäteen itseään koskevan tiedon käytön tutkimusaineistona (Tuomi & Sarajärvi, 2009: 131). Annoimme opinnäytetyösuunnitelmamme ja haastattelurungon jokaiselle haastateltavalle luettavaksi ennen haastatteluun suostumista ja haastatteluiden alkuun kävimme haastateltavien kanssa läpi heidän oikeutensa. Pyysimme jokaiselta haastateltavalta myös kirjallisen luvan haastatteluun (liite 2). Annoimme myös työmme seminaariversion tarkasteltavaksi haastattelemillemme henkilöille, ja muokkasimme heidän omia lainauksiaan heidän toivomallaan tavalla siinä määrin kuin tutkimuksen teon kannalta on suositeltavaa: poistimme esimerkiksi nimeltä mainittujen kolmannen sektorin toimijoiden nimet suorista sitaateista.

Tutkittavan suojaan sisältyy myös tutkittavien identiteetin salaaminen, elleivät tutkittavat erikseen anna lupaa nimensä käyttöön (Tuomi & Sarajärvi, 2009: 131). Opinnäytetyössämme oli perusteltua tuoda ilmi haastateltavien asemat, sillä kerätyn tutkimusaineiston uskottavuus perustui nimenomaan asiantuntijarooliin. Jätimme nimeämättä haastateltavien työpaikkoja, sillä jotkut haastateltavistamme olisivat olleet tunnistettavissa asemastaan, vaikka heidän nimiään ei tuotaisi tutkimuksessa ilmi. Viittaamme heihin ainoastaan esimerkiksi vankilan rikosseuramusesimiehenä tai kunnan päihdepoliklinikan johtavana sosiaaliterapeuttina. Haastateltavan edustaman tahon esiin tuominen on perusteltua myös siitä syystä, että se saattaa joissain tapauksissa selittää haastateltavan näkemystä kyseessä olevasta asiasta.

Hyvä tutkimus on luonteeltaan luotettavaa eli validia. Laadullisessa tutkimuksessa validiteetilla tarkoitetaan menetelmän reliabiliteetin tutkimuksen ja päätelmien pätevyyttä. Luotettavassa laadullisessa tutkimuksessa tutkija on jäsentänyt ja käsitellyt tutkittavien tuottaman materi-

aalin hyvin, osannut tarttua oleelliseen ja kuvannut sen siten että se vastaa tutkittavien tuottamaa materiaalia. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006.) Tutkimuksen tuloksilla pyritään yleistettävyyteen, eli tuloksien tulisi kuvata ilmiötä realistisesti. Laadullisessa tutkimuksessa tämä tarkoittaa sitä, että yksittäiset tapaukset riittävän perusteellisesti tutkittuna antamaan osviittaa siitä, mikä tutkittavassa ilmiössä on merkittävää ja mikä saattaisi toistua myös yleismaallisemmassa tarkastelussa. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara, 1997: 171.) Hirsjärvi ja Hurme (1982) pitivät teemahaastattelun luotettavuuden arvioinnin kannalta tärkeänä myös prosessin arviointia. Teemahaastattelu -kirjassaan he erittelevät erilaisia validiuden mittareita.

Hirsjärven ja Hurmeen (1982) mukaan haastateltavien valintaan tulisi kiinnittää huomiota: on syytä punnita, mikä ryhmä vastaa ongelmanasetteluun parhaiten (Hirsjärvi & Hurme, 1982: 130). Valitsimme haastateltaviksemme henkilöitä joiden työ liittyi voimakkaasti aiheeseemme. Halusimme useamman ammattikunnan edustajan näkemykset, sillä pyrimme muodostamaan kattavan ja yleismaallisen katsauksen aiheemme nykytilanteeseen.

Suomen vankilat ovat keskenään hyvin erilaisia rakenteiltaan ja käytännöiltään. Haastattelemissamme vankiloissa kahdessa vankilassa kolmesta oli sekä avo- että suljetut osastot, ja vastaavanlaisissa vankiloissa luonnollinen asteittainen vapautuminen etenee suljetulta avo-osastolle ja tästä valvottuun koevapauteen. Tämä on tarkemman tarkastelun valossa saattanut vaikuttaa haastateltaviemme näkemykseen suljetulta osastolta valvottuun koevapauteen pääsemisen yleisyydestä - vankiloissa, joissa kävimme tekemässä haastattelut, on harvinaista päästä suoraan suljetulta osastolta valvottuun koevapauteen. Toisaalta kuitenkin tiedämme, että ainakin yhdestä täysin suljetusta vankilasta lähtee vankeja valvottuun koevapauteen ilman avo-osastojaksoa - tosin yleensä kuntoutusosaston kautta, mutta myös tavalliselta vankiosastolta.

Jos olisimme valinneet haastateltaviksi vain rikosseuraamusalan työntekijöitä useammista vankiloista, olisimme kenties saaneet erilaisia tuloksia. Tämän seikan valossa voitaisiin katsoa, että tutkimustuloksemme eivät välttämättä toistu yleismaallisessa tarkastelussa, vaan ne ovat yleistettävissä lähinnä avolaitosten yhteydessä toimiviin suljettuihin vankiloihin sekä avolaitoksiin ja -osastoihin. Haastattelimme yhteensä viittä rikosseuraamusalan työntekijää kolmesta eri vankilasta ja saimme samansuuntaisia vastauksia teemoihimme. Voidaan siis katsoa, että vaikka tutkimustuloksemme eivät päde jokaiseen vankilaan, antavat ne kuitenkin vahvaa näyttöä haasteista, joita liittyy suljetuilta osastoilta valvottuun koevapauteen pääsyssä.

Käsitevalidiudella Hirsjärvi ja Hurme tarkoittavat tutkimuksen kykyä tavoittaa ilmiön olennaiset piirteet. Tähän mittariin vaikuttaa suuresti tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tehty työ, kuten teemahaastattelurungon muodostus. (Hirsjärvi & Hurme, 1982: 129.) Me pyrimme pitämään työmme tältä osin validina tarttumalla uusiin käsitteisiin ja luopumalla vanhoista työn

edetessä sen mukaan, millaista materiaalia haastateltavat tuottivat. Analyysia kirjoittaessamme pidimme huolen siitä, että pohjaamme vain ainoastaan tutkittaviemme kertomuksiin. Emme käyttäneet epäselviksi jääneitä vastauksia sen varalta, että tulkintamme olisi ollut väärä. Teemoittellessa tartuimme vain useasti esille nousseisiin aiheisiin sen sijaan, että olisimme tarttuneet vain omasta mielestämme merkittäviin tai mielenkiintoisiin aiheisiin.

Hirsjärvi ja Hurme (1982) näkivät myös usean haastattelijan käytön riskinä tutkimuksen luotettavuuden kannalta: mitä useampi haastattelija, sitä todennäköisempää on että haastattelijat omaksuvat alustavat kysymykset eri tavalla. (Hirsjärvi & Hurme, 1982: 129-130.) Huomasimme itsekin ryhmässämme, että käsitykset teemojen tärkeysjärjestyksestä ja henkilökohtaiset mielenkiintomme eri teemoihin vaihtelivat, mutta pyrimme keskustelemaan keskenämme haastatteluista ja haastattelurungosta tarpeeksi, jotta kaikki olisivat samalla aaltopituudella aiheen tiimoilta.

Opinnäytetyömme tulosten voi edellä mainittujen seikkojen perusteella katsoa olevan luonteeltaan suhteellisen luotettavia. Koska tietyt teemat toistuivat materiaalissa useaan otteeseen, ne ovat luokiteltavissa merkittäviksi, vaikkakaan eivät yleistettäviksi. Uskomme, että samalla tutkimusmenetelmällä ja eliittiotannalla tämänhetkisessä ympäristössä toteutettu tutkimus johtaisi samansuuntaisiin tuloksiin. Vastaavanlaista tutkimusta ei aiemmin ollut toteutettu joten vertailupohjaa meillä ei varsinaisesti ollut. Ammatillisen keskustelun piirissä on aihettamme kuitenkin jonkin verran käsitelty ja tulostemme voi katsoa olevan pääsääntöisesti samansuuntaisia kuin yksittäisten ammattilaisten pohdinnat. Tulosten toistettavuutta tulevaisuudessa on vaikea arvioida, koska lainsäädännöllinen ympäristö eri ajankohtina vaikuttaa tutki-
maamme ilmiöön voimakkaasti. Esimerkiksi valvotun koevapauden säädöksiin ja sisältöön voisi hyvin kuvitella olevan tulossa muutoksia vielä lähitulevaisuudessa.

9 Tutkimustulokset

Tässä luvussa käymme läpi haastateltaviemme näkemyksiä liittyen valvotun koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa. Esitysteknisesti luku etenee siten, että käymme ensin kronologisessa järjestyksessä läpi eri vaiheita liittyen koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa. Tämän jälkeen käsittelemme omina teemoinaan sijoituspäätös- ja maksusitoumuskäytänteitä sekä koevapausvankeja päihdekuntoutuslaitoksen asiakasryhmänä. Luvun lopussa tuomme esiin asiantuntijoiden kehitysehdotuksia joilla koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa helpottuisi sekä esittelemme yhteenvetona koko luvun keskeisimmät tulokset.

9.1 Koevapauden suunnittelu

Tiedustelimme haastateltaviltamme koevapausprosessin etenemisestä, sillä halusimme saada tarkemman ja kokonaisvaltaisemman kuvan koevapauden toteuttamisesta käytännössä. Kysyimme haastateltaviltamme yleisellä tasolla, millä tavalla ja minkä tahon toimesta koevapauden suunnittelu ja täytäntöönpano tapahtuvat ja mitä kaikkea siinä tulee huomioida.

9.1.1 Missä vaiheessa koevapauden suunnittelu alkaa?

Lainsäädäntö ei anna aikarajaa sille, milloin koevapauden suunnittelu on aloitettava. Käytännössä rangaistusaikojen pituudet (tai lyhydet) vaikuttavat paljon siihen, missä vaiheessa mahdollisen koevapauden suunnittelu tulee ajankohtaiseksi. Haastateltavien mukaan valvotun koevapauden suunnittelu aloitetaan yleensä siinä vaiheessa, kun rangaistusaikaa on jäljellä noin vuosi tai vähän alle.

”Sanotaan jos vuosi vapauteen, niin kattellaan pari kolme kuukautta miten se mies toimii. Miten se käyttäytyy ja miten hommat etenee.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

”Jos mies tulee multa kysymään että mites tää valvottu koevapaus, niin kyl mä lähen hänen kans keskustelee sitä perusperiaatetta, mut sitä valmisteluprosessia ei ole mitään järkeä aloittaa kauheen hyvissä ajoin. [...] Mut itse se valmisteluprosessi on siinä se 10 kuukautta tai 8 kuukautta että on tuomioita vielä jäljellä niin on aika sellane realastinen. Et jos 6 kuukautta on maksimi aika olla valvotussa koevapaudessa niin yks kuukausi on tiiviisti sitä valmisteluaikaa jolloin tehään kaikki mahdolliset pohjatyt ja kirjoitukset ja noh, mitä kaikkea se prosessi edellyttää.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Vaikka koevapauden suunnittelu aloitetaan yleensä vasta vapautumisen lähestyessä, yhdessä avovankilassa suunniteltiin käytäntöä, jossa uuden vangin osastolle tullessa henkilökunta alkaisi heti miettiä keskenään mahdollista koevapautta.

”Että me porukalla aina puhuttas kun tulee uusia vankeja niin me heti lähtökohtaisesti ruvettas keskenään miettimään myös tätä koevapaus-näkökulmaa, siihen tulis heti tietynlainen suunnitelmallisuus.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

9.1.2 Valvottuun koevapauteen hakeutuminen

Haastattelemiemme vankilan edustajien mukaan aloitteen tekevä taho valvottuun koevapauteen hakemiseksi vaihtelee jonkin verran vankiloittain. Toisessa vankilassa vanki itse lähtee

selvittämään mahdollisuuttaan valvottuun koevapauteen, kun taas toisessa vankilassa aloite tulee yleensä vankilan henkilökunnan puolelta.

”Meillä vangit aktiivisesti hakee itse valvottuun koevapauteen, sitä kautta vois sanoa tällä hetkellä 90 % [...] sitten on näitä, meillä on vangin kanssa työskentelyä tai vaikkapa päivitetään ransua tai muuta niin havaitaan se että tässä olis mahdollisuudet valvottuun koevapauteen. Sitten prosessi etenee käytännössä niin että me yhdessä keskustellaan työyhteisössä että kuka tästä ottaisi kopin [...] jos on vähän enemmän työskentelyä tai esimerkiksi yhteistyötä silloin kyllä pallo heitetään erityisohjaajille aika tehokkaasti ja sitten vähän selkeämmät tapaukset [...] niin näissä on sitten rikosseuraamusesimiehellä ollu se pääpaino.” (Avovankilaosaston RSE 1)

”Se vaihtelee hirveän paljon siitä että mistä avolaitoksesta puhutaan. Kuitenkin pääpaino on siinä että avolaitokset ne valmistelee ja pistää toimeenpanoon.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

”Avolaitoksessa kun on mies, niin hänen pitää olla niin toimintakuntoinen että hän miettii koevapautta itse. Mää yleensä jututan hänet semmoisena alkukeskusteluna ja siinä mä sitten kerron, että jos on ransussa tavoitteena vaikka päihitteettömyys ja kuntoutuminen ja työ ja koulu, että mikä siinä on niinku... Eli ransua jatketaan avolaitoksessa ja koevapaudessa.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Koevapauteen pääsyn edellytyksenä on, että vanki sitoutuu olemaan päihitteettömänä. Suuri osa vangeista kärsii jonkinasteisista päihdeongelmista, ja yhden haastateltavamme mukaan vangit tietävät, että valvottuun koevapauteen pääsemiseksi heillä täytyy olla toimintavelvoitteena jokin päihitteettömyyttä tukeva elementti.

”Jos on päihdeongelmainen, niin kaikille aina laaditaan joku päihitteettömänä pysymisen tuki. Se on automaatio. Ja he tietävät etteivät he pääse koevapauteen ellei sitä ole siellä.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

9.1.3 Rangaistusajan suunnitelman merkitys

Useat vankilan edustajat toivat esiin rangaistusajan suunnitelman valvottua koevapautta suunniteltaessa. Vaikka rangaistusajan suunnitelma koettiin tärkeäksi ohjenuoraksi valvottua koevapautta suunniteltaessa, korosti yksi haastateltavistamme vankilan riippumattomuutta rangaistusajan suunnitelman sisällöstä.

”Enäähän ei olla edes sidottuja siihen ransun kirjaukseen valvotusta koevapaudesta mitä arviointikeskus on arvioinut vaan nykyään, jos ei ihan puuta heinää

ole, niin myös laki velvoittaa meidät jokaisen vangin kohdalla selvittämään mahdollisuuden koevapauteen [...] voi olla myös vankeja jolla on hyvin suppea rangaistusajan suunnitelma, myös tätä taustaa vasten, se ei ole enää sidottu siihen.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Yhdessä avovankilaosastossa mietittiin koevapauden suunnittelun ja siihen liittyvän rangaistusajan suunnitelma-työskentelyn toimintatapojen yhtenäistämistä siten, että niistä tulisi suunnitelmallinen ja johdonmukainen prosessi.

”Jos jollakulla on se (koevapauteen pääsy) vielä olis vähän kiinni ehkä siitä ransu-työskentelystä, niin sitten lähettäs niinku aktiivisemmin ransu-työskentelyyn ihan se koevapauskin silmällä pitäen siinä, et ois ensiks sitä työskentelyä ja sitten jatkuis koevapauden valmisteluna, mut tää on vasta meidän ajatus, tavoite.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

9.1.4 Sijoituksen suunnittelu

Ennen kuin vanki voi hakeutua päihdekuntoutuslaitokseen suorittamaan valvottua koevapautaan, tulee hänen ottaa yhteyttä kunnalliseen päihdepalveluun, jossa hänen päihdekuntoutuksen tarpeensa arvioidaan ja jonka jälkeen hänelle mahdollisesti myönnetään sijoituspäätös ja maksusitoumus päihdekuntoutuslaitokseen.

”Prosessihan etenee sillä lailla, että asiakas joka on päihdekuntoutuksen tarpeessa niin hakeutuu ensiks päihdearvioon, ja sehän [...] voidaan tehdä meidän katkasuhoitoasemilla, terveystasemalla, a-klinikoilla, sairaalassa, vankilassaki tehdään, se vähän riippuu että mistä se asiakas on tulossa. Ja sit jos mietitään sitä, et se asiakas tarvitsee laitostuntoutusta, niin sit meille tänne [...] ostopalvelutiimiin otetaan yhteys ja tehdään lähete.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Vankilan ja kunnan päihdepalvelun välinen yhteistyö on tässä vaiheessa tärkeää, sillä vankila lähettävänä tahona tuntee vangin parhaiten. Kokonaisarvion perusteella kunnan päihdepalveluissa tehdään arvio vangin tarvitseman päihdekuntoutuksen tarpeesta.

Haastattelija: *”Käyttökö te tota keskustelua (vangin päihdeongelmasta) myös vankilan kanssa?”*

”Tottakai, sen missä asiakas on, niin sen yksikön ja kuka tuntee hänet parhaiten [...] me kartotetaan sitä tilannetta, mikä on esimerkiksi avopalvelun näkemys minkälaista hoitoa vai... vai lähtekö sitte ihan pelkästään ihan avo... et sit mietitään niitä.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Käytännöt päihdekuntoutukseen hakeutumisessa vaihtelevat hieman kunnittain ja joskus koevapauteen sijoituksen suunnittelua saattaa hankaloittaa tietämättömyys oikeasta viranomais- tahosta tai etenemisjärjestyksestä. Yksi haastateltavistamme sanoikin, että vanki itse on yleensä parhaiten perillä hänen asioitaan hoitavista tahoista.

”On eroa, jo ihan siinä kehen ylipäättään ollaan yhteydessä minkäkin asian kanssa niin täytyy tietää vähän niitä kunnan systeemejä tai ottaa selville niitä, mut asiakkaat yleensä ite tietää aika hyvin, hyvin niitä että... välillä sitten selvitel- lään yhdessäki.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

9.1.5 Tietämättömyys koevapauden sisällöstä ja tarkoituksesta

Haastatteluissamme tuli ilmi, että vankilan henkilökunnan mielestä kunnan ja päihdekuntou- tuslaitosten työntekijät eivät välttämättä tiedä valvotun koevapauden sisällöstä ja tarkoituk- sesta tarpeeksi.

Haastattelija: *”Ootsä huomannu et onko nää maksusitoumuksista vastaavat kun- nan työntekijät aina tietosia siitä mitä on valvottu koevapaus?”*

”Ei. He eivät ole.” (Avovankilaosaston RSE 2)

”Ehkä asiana... terminä voi olla tuttu, mutta mistä siinä on oikeasti kyse, jälleen palaan siihen vankeusrangaistuksen suorittamiseen, niin mä luulen että siinä ymmärryksessä siihen, on sitten niinku se niin siitä sitä tietoa, informaatiota ei tarpeeksi ole.” (Avovankilaosaston RSE 1)

”Ei tiedä, hyvin yksittäiset tapaukset tietää. Kyllä se tieto katoaa sinne ken- tälle.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Yksi haastateltavista koki, että tietämättömyys voi vaikuttaa koevapausvangin kanssa työsken- telyyn varsinkin, jos vanki on itse omia asioitaan hoitaessaan yhteydessä kunnan työntekijään joka ei tunne valvottua koevapautta. Toisaalta työntekijä toi esiin, että vangin kanssa työsken- televä kunnan työntekijä kuulee mielellään valvotusta koevapaudesta, jos vankilan työntekijä on asiasta yhteydessä häneen.

”Pääsääntöisesti tulee ongelmia jos vanki hoitaa sitä (valvottua koevapautta) niin ne ei tiedä mistään mitään, kunta. Voi olla et koko kuntakin nostaa kädet, et ei oo kuullukkaan asiasta. Sitten mä saan vangilta yhteystiedot henkilöistä niin mä laitan sähköpostit tai soitan ja sanon kuka mä oon ja mä oon valmis kertomaan yleisellä tasolla valvotusta koevapaudesta niin heti niinkun ääni muuttuu. He kuuntelee tosi mielenkiinnolla.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Samainen haastateltava koki, että tietämättömyys koevapauden sisällöstä ja tarkoituksesta voi olla jopa esteenä maksusitoumuksen saamiseen tiettyyn päihdekuntoutuslaitokseen.

”Kyllä. Et he (kunta) voi automaattisesti ajatella että he tekee mielummin omaan kuntaan sen (sijoituksen). Et heil on [...] paikoista tietämys, heil on et mitä tehään, mitä annetaan ja mitä maksaa. Onhan se helpompi tehdä kuin soittaa, aika monella on kynnys soittaa vankilaan ja kysyä että haluaisin tietää koevapaudesta jotain.” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.1.6 Vangit koevapauteen pääsääntöisesti avolaitoksista

Pääosa valvottuun koevapauteen lähtevistä vangeista tulee avovankilaosastoilta tai suljetun vankilan kuntoutusosastoilta. Yksi haastattelemamme rikosseuraamusesimies katsoi tämän johtuvan siitä, että suljetun osaston vangit eivät usein ole avolaitoskelpoisia. Valvottuun koevapauteen pääsemisen ehdot ovat sen verran tiukat, että mikäli vangin ei katsota soveltuvan avovankilaosastolle, hän ei välttämättä täyttäisi valvottuun koevapauteen pääsemisen ehtojaan.

”Tällä hetkellä ei pääse kun sellaselta (suljetun vankilan) osastolta niinku KISKO ja WOPPI mikkä on niinko toimintoihin sirottuja. Pääsääntö että sieltä ainoastaan pystytään järjestää. Että pitää olla avolaitos kelepöön. [...] Tosin silloin oli poikkeus 2006, kun vankeuslaki muuttui niin silloin yks suoritettiin tai muutama mut siitä sen jälkehen ei oo tullu mitään siirtoja suoraan.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

Yksi työntekijä korosti, että myös suljetusta vankilasta pitäisi päästä lähtemään valvottuun koevapauteen nykyistä helpommin. Silloin kyse on pääsääntöisesti laitossijoituksista, ja ne ovat vuositasolla vähäisiä.

”Suljetusta laitoksesta pääsääntöisesti tavoite on että siltäkin pitäis lähteä valvottuun koevapauteen, mut et pääsääntöisesti ne on näitä jotka lähtee erilaisiin laitossijoihin ja puhutaan niinkun yksittäisistä henkilöistä vuositasolla eli ne on aika vähäisiä.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

9.1.7 Haluttomuus siirtyä avolaitoksesta päihdekuntoutuslaitokseen

Vain harva koevapausvanki lähtee suorittamaan koevapauttaan päihdekuntoutuslaitokseen. Tiedustellessamme syitä tälle, moni haastateltavamme nosti esiin vankien haluttomuuden siirtyä avovankilan suhteellisen vapaista oloista päihdekuntoutuslaitoksen kenties suljetumpiin oloihin.

”He (vangit) ei oikein lähde. Täältä pääsee todella hyvin lomille, lomat pyörii, eikä kysytä mitä siel ees tekkee, kunhan on selvä kun tulee [...] Meillä on, en ees osaa sanoa kui monia satoja lomia pyöritetään koko ajan. He tekee täällä töitä, he on täällä oikeasti suurin osa selvänä ja vankilassa kuntoudutaan.” (Avovankilaosaston RSE 2)

”Jos jannu joutuu viideksi vuodeksi lusimaan. Se on vaikka ensin ollu kolmessa suljetussa laitoksessa sit se on päässy avolle ja se on lillunu siellä sen vuoden ja ruvetaan miettimään okei valvottu koevapaus, niin ei nyt ihan hirveen monen jätkän mieleen tule ensimmäiseksi että: ”Wau lähempä vielä puoleks vuodeks sujettuun laitokseen” kun on tottunut tähän avolaitokseen.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Haastatteluissa nousi ilmi, että avolaitokset ovat myös keskenään profiililtaan erilaisia ja käytännöt vaihtelevat paljonkin esimerkiksi jatkuvan kontrollin ja laitoksista tapahtuvien poistumislupien osalta. Samoin Rikosseuraamuslaitoksen linjaama asteittaisen vapautumisen tavoite herätti ajatuksia avovankiloista päihdekuntoutuslaitokseen siirtymisen osalta. Osa haastateltavista koki, että olot päihdekuntoutuslaitoksessa ovat rajoittavammat kuin avovankilassa. Yhden haastateltavan kokemuksen pohjalta taas koevapausvangeilla on päihdekuntoutuslaitoksessa vapaammat olot kuin avovankilassa.

”Mä olen jo kysymyksen asettelun kanssa ristiriitaisessa mielentilassa, eli mä en allekirjoita tota että avolaitoksesta lähdetään suljetumpaan olosuhteisiin. Kyl mun täytyy sanoa että näitä mitä meillä on päihdekuntoutuslaitoksessa ollut, niin kyllä ne on itekin tuonut esille sitä että olot on vapaammat kun meillä.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Jotkut vangit taas eivät olleet halukkaita lähtemään minnekään avolaitoksesta ja erään rikosseuraamuskesimiehen näkemyksen mukaan tämä saattoi johtua epäonnistumisen pelosta ja mieluiten ollaan tutussa ja turvallisessa ympäristössä koko tuomion ajan.

”Yllättävän paljon niitä jotka ilmottaa etteivät he lähe mihkään. Koska he esimerkiksi pelkää epäonnistumista. Nii silloinhan heillä pitäisi olla joku paikka mihin heidät laitetaan eikä kotiin. Koska eihän se pelko mihkään poistu vaik olis täällä koko tuomion. Ni sehän vaan siirtyy eteenpäin sit siihen vapautumiseen.” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.1.8 Päihdekuntoutusta tarvitsevat vangit suljetulla osastolla

Valvottuun koevapauteen siirrytään useimmiten avolaitoksesta. Keskusteltaessa koevapausvankien pienistä määristä päihdekuntoutuslaitoksissa yksi vankilan työntekijä toi vahvasti esiin,

että avolaitoksissa ei välttämättä ole intensiivisen laituskuntoutuksen tarpeessa olevia vankeja samassa määrin kuin heitä on suljetulla osastolla.

Haastattelija: *"Onko täällä avopuolella sitten kuinka paljon sellasia oikeasti päihdeongelmaisia jotka tarvitsisi intensiivistä päihdekuntoutusta?"*

"Ei montaa. Ei ne ole täällä. Tai sitten ne on kuntoutuneet suljetussa ja sitten ne tulee tänne töitä tekemään." (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelija: *"Eli heillä ei ole suurta tarvetta (päihdekuntoutukselle)?"*

"Ei. Silloin jo me puhuttiin, silloin vuonna yks ja kaksi, siitä että ne on tuolla suljetuissa. Ne jumittuu sinne että ne ei pääse edes avotaloon." (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelija: *"Eli onko niin, kun tää rangaistus etenee suljetusta avoimempaan, [...] niin onko niin että ne jotka tarvittis valvotun koevapauden aikana tällaisia palveluita niin ne on siellä suljetulla?"*

"On. Ne on siellä." (Avovankilaosaston RSE 2)

Samainen haastateltavamme piti hyvänä asiana sellaista yhteistyötä, joissa päihdeongelmaisia vankeja menee suljetulta osastolta päihdekuntoutuslaitokseen. Kyseisellä vankilalla on ollut tähän liittyen yhteistyökokeilua Järvenpään sosiaalisairaalan kanssa aikaisemmin, mutta yhteistyö ei edennyt alkua pidemmälle.

Haastattelija: *"Pääseekö siis suljetulta osastolta valvottuun koevapauteen vai meneekö se aina avo-osaston kautta?"*

"Siis pääsee." (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelija: *"Tapahtuuko näin käytännössä?"*

"Hyvin vähän. Esimerkiks Sörkka on sen takia alottanut nyt sen Sillanpirtin kanssa yhteistyön. Koska niinku ohjataan suoraan sinne ja sehän siis oli meidänkin kuningas-ajatus Sosiaalisairaalan kanssa. Että ne olis tuolta suljetulta. Ja silloin [...] kanssa sitä hoidettiin ja sit sieltä tuli aika äkkiä yksi, mutta sitten kun me joudutaan niinku tekee nää tarkistukset niin hän ei päässyt edes avotaloon. Eli tota, tää ajatusmaailma, semmonen ajatus että suljetusta avotaloon ja sieltä sit koevapauteen, et se on niinku... automaatio sehän ei ole." (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelemamme rikosseuraamusesimies näki, että esteenä vankien pääsulle koevapauteen suljetulta osastolta ovat osaltaan näköalattomuus, jonka mukaan avolaitoskelvoton vanki ei voi olla myöskään koevapauskelpoinen.

”Siinä on aika paljon semmonen ajatusvääristymä esteenä. Että jossei sieltä pääse avotaloon niin ei pääse koevapauteenkaan. Et jollei oo niinku avolaitoskelpoinen niin ei oo koevapauskelpoinenkaan. Ja se periaatteessa on niinku väärä ajatusmalli.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Samainen rikosseuraamusesimies koki, että on resurssien haaskausta jättää suljetun osaston moniongelmaiset rikostenuusijat ilman kuntoutusta ja tukea. Hän toi esiin vertauksen ulkopuolisen sijoittelun ja koevapauden suorittamisen päihdekuntoutuslaitoksessa välillä. Hän koki ulkopuolisen sijoituksen toimineen hyvin päihdeongelmaisten vankien kohdalla, ja kaipaasi samanlaista mahdollisuutta myös valvotulta koevapaudelta.

Haastattelija: *”Voiks olla että heistä (päihdeongelmaiset moninkertaiset rikostenuusijat) katotaan et he on jo tavallaan menetettyjä tapauksia, et se olis niinku resurssien haaskausta(kohdistaa heihin kuntouttavia toimia)?”*

”No se on resurssien haaskausta ettei heihin kohdisteta näitä toimia. Koska jos he tulee tänne kymmenen kertaa niin on se kalliimpaa kuin se yks mies joka istuu useempaa vuotta taposta ja tekee sinä aikana vankilalle töitä. OK tyyppi, menee siitä takas vaimon luo, ellei tietenkin oo sitä tappanut. No joka tapaukses hyvässä kunnossa oleva mies. Pitäis niihin muihin kohdentaa. Sit tuli tää ulkopuoliset sijoittelut, niin niihin me sijotettiin, saatiin näitä päihdelaitoksiin.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelija: *”Oliko niistä hyviä kokemuksia?”*

”No oli. Ne oli max kaks kuukautta mutta mun mielestä ihan hyvin voitais samalla sabluunalla nyt (valvotussa koevapaudessa) tehdä.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Kysymys siitä, pitäisikö valvottuun koevapauteen sijoittaa enemmän vankeja suljetulta osastolta, jakoi vankilan henkilökunnan mielipiteitä varsin paljon. Suuri osa haastateltavistamme koki, että nykyinen systeemi, jossa koevapauteen mennään pääsääntöisesti avolaitoksesta, on hyvä. Yksi haastateltavistamme koki, että tällöin päihdekuntoutuslaitokseen ei mennä ainakaan vapaampien olojen toivossa ja motivaatio on oikea.

”Mun mielestä se on askel portaallinen askel vapauteen. Se on hyvä juttu.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

”Jos kysyttäis tätä voisko ajatella että suljetusta laitoksesta (pääsisi koevapauteen päihdekuntoutuslaitokseen) niin, itse ehkä ennemmin näen jopa niin että se on parempi lähteä avolaitoksesta päihdekuntoutuslaitokseen. Sillon se motivaatio on se oikea, eli ei juuri se että päästään suljetuista oloista vapaampiin

olosuhteisiin. [...] Mun mielestä ei pitäis mennä liikaa siihen että päihdekuntoutuslaitokseen lähdetään koevapauteen suoraan suljetusta laitoksesta. Että mun mielestä siinä siirrytään enemmän laitoksesta laitokseen jolloin se saattaa olla se helpompi reitti päästä ikäänkuin vapaampiin oloihin.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Yksi haastateltavistamme ei osannut suoraan ottaa kantaa pitäisikö suljetun osaston vankeja sijoittaa enemmän koevapauteen päihdekuntoutuslaitokseen, vaan asiaa tulisi ajatella aina ta-pauskohtaisesti.

”Nää on aina yksilökohtaisia tapauksia, ehkä mitä mä itse nään, niin siinä pitäis olla semmone... niinku kyky nähdä niitä tilanteita tai mahdollisuuksia arvioida niinku siinä kohtaa ihan erikseen, ettei mennä sen massa-ajattelun mukana että yleensä toimitaan aina näin ja näin.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Yksi rikosseuraamusesimies koki, että suljetulla puolella ei yksinkertaisesti ole sen tyyppisiä vankeja, jotka pystyisivät sitoutumaan valvotun koevapauden sääntöihin, esimerkiksi päihdetömyyteen.

”No jos sanotaan että me tehrään kontrolleja niinku näitä virtsanäytteitä ja sitten henkilökunta puuttu niin niille on niin paljon ilimootuksia ettei ne vangit voi päästäkkään eres täältä niil ei oo ees lomapää auki. Ku ne tössii koko ajan.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

Samainen haastateltavamme oli sitä mieltä, että siirtyminen suljetulta valvottuun koevapauteen voi olla liian iso harppaus ja joissain tapauksissa jopa vaarallista.

”Se o liian kova harppaus suljetusta koevapauteen koska siinä on monta muttaa ehtojen noudattaminen vangin taustat onko se ees motivootunu asiootten selevittämiset et se kun askel koevapauteen voi niinkun pistää vireille niin kylhä se avolaitos on yks askel ennen sitä vapautumista et siellä nyt jonkun verran jo tiedetään henkilöstä jo jotaki. [...] Mä en nää järkeä siihen että suoraan suljetulta se on liian tota mummielest se on vähän vaarallistaki. Koska kyllä mä haluan että vangin taustoja selevitellään muutama kuukausi että me yleensäkin tiedetään kuinka se käyttäytyy vankilassa että se antaa jo vähän niinku merkkiä siitä että asiat menöö hyvi.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

9.2 Päihdekuntoutuslaitoksen valinta

Asiakkaan päihdekuntoutuksen muodon ja sijoituspaikan valinta tapahtuu asiakkaan kotikunnan päihdepalveluissa, jossa asiakkaan tilannetta ja tarpeita kartoitetaan ja kartoituksen pohjalta

tehdään sijoitus päätös. Hoitopaikan valintaa rajoittavat kunnan omien sekä kilpailutettujen palveluiden kirjo. Haastattelussa nousivat ilmi myös nykyhetken päihdekuntoutukseen vaikuttavat trendit sekä osittain tiukka taloudellinen tilanne.

9.2.1 Ensisijaisuus kunnan omissa palveluissa

Vaikka päihdekuntoutuksessa pyritään lähtemään liikkeelle siitä, mikä hyödyttäisi asiakasta eniten, käytännössä kunta pyrkii mahdollisuuksien mukaan suosimaan oman kaupunkinsa päihdekuntoutuspalveluja. Haastateltaviemme mukaan siinä vaiheessa, kun asiakkaan tilanne vaatii erityishoitoa jota ei mahdollisesti kunnan omissa palveluissa ole tarjolla tai kunnan omat palvelut ovat hetkellisesti täynnä, harkitaan sijoitusta kilpailutettuihin palveluihin.

”Ensisijaisestihan meidän tulisi käyttää [...] päihdehoitokeskusta koska se on kuntayhtymä ja kaupunki siitä maksaa kuitenkin nii se on meidän ykköspaikka mistä lähtee aina se arvio että pystyykö menemään sinne.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

”Se ensisijaisuushan on ne kaupungin omat palvelut, mut tietenkin sitten on asiakasryhmiä joita ei niinku, ajatella et ei ehkä parhaiten just yks ainoa kaupungin oma kuntouttava hoito ei voi palvella, ja tietenkin sielläkin saattaa olla täyttä. Et on tiettyjä asiakasryhmiä joille aatellaan että sitten joku toisenlainen kuntoutus sopis paremmin.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.2.2 Päihdekuntoutuslaitosten kilpailutus

Kunnilla on omien palveluidensa lisäksi kilpailutuksen perusteella valittuja ostopalveluja joihin ohjata asiakkaitaan. Jos kunnan omat palvelut eivät laajuudessaan riitä tarjoamaan asiakkaille heidän tarvitsemaansa hoitoa, sijoitusta kilpailutettuun laitokseen harkitaan. Joissain tapauksissa oli haastateltavien mukaan periaatteessa mahdollista lähettää asiakas kunnan palveluiden ja kilpailutettujen palvelujen ulkopuolellekin, mutta lähtökohtaisesti pyrittiin käyttämään omia ja kilpailutettuja palveluja. Kummassakin haastattelemassamme kunnassa Järvenpään sosiaalisairaala ja Hietalinna-yksikkö kuuluivat näihin kilpailutettuihin palveluihin.

”Joo, siis tota niin, siis itseasiassa, sitä en sanonu et se kriteeristö on tietenkin, et kaupunki on kilpailuttanut nää laitospalvelut sekä avopalvelut, ja meil on tietty lista niistä mitä me voidaan käyttää. Ja itseasiassa niissä on vielä niinkun tavallaan sellanen järjestys, missä järjestyksessä niitä pitäis käyttää, mut tietenkin kun ne on erilaisia palveluja niin ei voi tarjota ihan aina sitä ensimmäistä

vaihtoehtoa jokaiselle.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

”Siis Järvenpään sosiaalisairaalahan on meidän kilpailutettu laitos, et meil on kilpailutettu laitostuntoutukset, paikat, ja tota arvioidaan sit aina mikä se paikka on, mistä se asiakas hyötyis ja sinne voidaan, et sil ei oo meille niinku... et tavallaan me yhteen paikkaan sijoitetaan... et ku meil on kolmetoista eri laitosta niin sitte mietitään mikä se ois se paras.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

”No tuota ihan oikeesti jos puhutaan Helsinki, Espoo, Vantaa niin ne ostaa tasan tarkkaan palvelut sieltä mitkä on kilpailutuksessa hyväksytty, ei mistään muualta. Et sulla sit pitää olla niinku megamaaniset perustelut, miksi sä haluat jonkun sijoittaa johonkin, niiden juttujen ulkopuolelle ja niillä on listalla niin paljon paikkoja et ihan oikeesti ne perustelut pitää olla pirun hyvät.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Kilpailutuksen voisi tulkita näkyneen myös Hietalinna-yksikössä, jossa helsinkiläisten arvioitiin olevan korostunein asiakasryhmä. Toiseksi mahdolliseksi syyksi yksi haastateltavamme näki myös Hietalinnan maineen ja hyvän tuntemuksen Helsingin päihdepalveluissa sekä asiakaskunnan kesken.

”Myöskin meillä on siis ikään kuin mainetta helsingissä niinku avohuollon kanssa ja asiakkaiden kanssa, että meijät tunnetaan siellä aika hyvin, et tänne halutaanki hakeutua ja hakeudutaan helposti.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

9.2.3 Vangin kotikunnan merkitys

Vangin kotikunta ei muutu vankeuden aikana siitä mikä se oli ennen rangaistuksen voimaantuloa, oli tuomio miten pitkä tahansa. Tämä vaikuttaa koevapauden suunnittelussa siihen, minne koevapausvanki sijoitetaan koevapauteen ja mitä palveluita vangin kotikunta on valmis maksamaan. Periaatteessa vanki on mahdollista sijoittaa koevapauteen kotipaikkakuntansa ulkopuolelle, mutta vangin integroitumisen ja maksusitoumusjärjestelyiden helpottamiseksi vanki kuitenkin pyritään pääasiallisesti sijoittamaan kotipaikkakunnalleen tai sen lähiseudulle koevapauden ajaksi.

”Et meillähän lähdetään, et jos joku on Oulusta niin me suunnitellaan sinne Ouluun se koevapaus ja päihdekuviot. [...] He maksaa mielummin sinne lähelle kun he ajattelee et se mies tulee sinne takas, niin he lähtee siitä sitä rakentamaan. Se on ollut tässä varmaan yks syy miksei laitoksiin koska vangitkin tietää

että he ei saa niihin maksusitoumuksia. He on niinkun tällassella oletusarvolla liikkeellä. Et he ei saa mitään enää. Ja sit jos he saa, niin he saa sen sinne omaan kuntaan. Ja he lähtee jo sitä sinne rakentaan. Mutta sitten kun meillä on ollut jotain niin me ollaan kuitenkin saatu siirrettyä muualle osa siitä. Mut et ku raha on vähissä, niin totta kai se tiukkuus osuu tähän porukkaan. Et en mä usko et ketään muutakaan päihdeongelmaista kuntalaista lähetetään kauheen auliisti jonneki muualle. (Avovankilaosaston RSE 2)

9.2.4 Asiakkaan tarpeiden ja toiveiden merkitys

Lähtökohtana sijoituspäätökselle on aina ammattilaisten arvio asiakkaan tilanteesta ja tarpeista, mutta myös asiakkaan toiveet otetaan prosessissa huomioon. Asiakkaan rooli on sijoituspäätöksen teossa varsin aktiivinen ja hänet nähdään oman elämänsä asiantuntijana.

”Asiakas tietysti kertoo siit tilanteesta, mut sehän huomioidaan, et... et... aina täytyy olla ammatti-ihmisen arvio siitä, että paljonhan meille tulee kyselyitä siitä, et asiakas itse soittaa ja sanoo et mä haluaisin nyt johonkin hoitoon, ja sit ku mennään arvioimaan, niin se saattaa olla et se hoito onnistus aivan hyvin avohoidossa. Et laituskuntoutukseen mennään, mikäli avohoidon keinot ei oo riittävät tai se asiakas tarvii niinku alkuun laituskuntoutuksen.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

”No siis yhteistyössähän se silleen, et siitähän niinku lähetään mihin niinku asiakas on valmis ja mikä se on se hänen tavoitteensa, mut tietenkin sitten niinkun, aika paljon tietenkin siinä on sitä niinku et, ammattilaisena meidän tehtävä on myös arvioida sitä mikä ois sellanen oikee hoitomuoto ja myöskin kertoo asiakkaalle niistä palveluista mitä on. [...] Kyllä sillä (asiakkaan toiveella) on merkitystä, mut se ei voi olla se, et se ei voi olla lähtökohta. Vaan kyl siinä katotaan mikä se tarve on.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.2.5 Laituskuntoutuksen kriteerit

Päihdepalveluiden asiakkaille tehdään hoitoon hakeutuessa moniammatillisen tiimin kanssa päihdearvio, jossa kuntoutuksen tarve arvioidaan ja asiakkaan kanssa keskustellaan vaihtoehtoista. Meitä kiinnosti tutkimuskysymyksiemme asettelun kannalta erityisesti se, mitkä ovat päihdepalveluiden kriteerit laitosmuotoiselle hoidolle. Tarkkoja mittareita tai rajattuja kriteereitä laitosmuotoiselle kuntoutukselle ei ole määritelty, mutta tekijät kuten, mielenterveysongelmat, asunnottomuus, akuutti tilanne ja asiakkaan yleinen moniongelmaisuus vaativat haastateltaviemme mielestä laitosmuotoista kuntoutusta.

”Niin aika monella se on varmaan akuutti päihdeongelma, et jos ei pysty yhtään päivää oleen selvin päin ja tulee aina päihtyneenä, niin silloin on tosi vaikee lähteä avohuollon keinoin käsitteleen niitä ongelmia. [...]Mutta siis ehkä sit lasset et se tilanne on niin kaoottinen et siihen liittyy monia muita ongelmia lisäksi, niinku asuminen, ei oo enää työelämässä tai jos on ei pysty hoitaa töitä, et on akuutti tilanne et siihen tarvii jonku intervention et pystyy jatkamaan eteenpäin.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Sen sijaan esimerkiksi päivittäistä tai muutoin intensiivistä päihteiden käyttöä ei nähty vaatimuksena laitostuntoutukselle, jolloin se, että koevapausvanki on viettänyt pidemmänkin ajanjakson ennen kuntoutustaan näennäisesti päihteettömänä, ei nouse esteeksi.

”Et kyllä me toki asiakkaita jotka on ollut raittiina voidaan silti lähettää kuntoutukseen muutenki, et se että tarvii intensiivistä käsittelyä tai et on muuten akuutti tilanne. Et riski retkahtaa on suuri tai psyykinen vointi on sellanen. Voi olla monia eri syitä et vaik pystyis oleen selvin päin niin lähetetään silti kuntoutukseen. Et ei siin oikeen oo sellasia et tämä, tämä ja tämä juttuja.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.3 Koevapauden suorittaminen päihdekuntoutuslaitoksessa

Vanki voi lähteä suorittamaan koevapauttaan päihdekuntoutuslaitokseen saatuaan sinne sijoituspäätöksen ja maksusitoumuksen. Koevapautta suorittaessaan vanki on edelleen vanki, vaikka onkin päihdekuntoutuslaitoksen asiakkaana. Meitä kiinnosti haastatteluissamme erityisesti se, miten koevapausvängin erilainen asema muihin asiakkaisiin näkyi ja millaisia vaikutuksia sillä oli.

9.3.1 Vängin valmistaminen koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa

Koevapaudessa olevan on noudatettava vankilan asettamia rajoitteita ja sopeuduttava niihin. Tässä kohtaa eräs haastattelemamme rikosseuraamusesimies korosti vankilan roolia. Hänen mielestään vankilan tulee valmistaa vankia koevapauden ehtoihin, etteivät ne tule yllätyksenä koevapautta suorittaessa.

”Meidän pitää valmistaa vanki koevapauden ehtoihin. Meni se kotiin meni laitokseen meni se ihan minne vaan. Koska siis samahan se on että jos meillä on vanki kotonansa vaikka sen klo 21 jälkeen hän ei voi lähteä sen perheensä kanssa vaikka enää grillaamaan taloyhtiön pihalle tai heittämään petankia tai mölkkyä mitä sitten haluttais tehdä siellä päihdekuntoutuslaitoksessa” (Avovankilaosaston RSE 1)

9.3.2 Vankia koskevien suunnitelmien vuoropuhelu

Vangille laaditaan sekä vankilassa että päihdekuntoutuslaitoksessa erilaisia suunnitelmia vankeuden tai hoidon etenemisestä ja tarpeesta. Tiedustellessamme päihdekuntoutuslaitoksen työntekijältä eri suunnitelmien yhteensopivuudesta hän totesi, että koevapausvankien kohdalla he ovat kyllä olleet tietoisia vankilassa tehdystä suunnitelmista ja ottaneet omissa suunnitelmissaan huomioon valvotun koevapauden asettamat reunaehdot.

”Kylhän se rangaistussuunnitelma ja valvotun koevapauden ajalle tehty suunnitelma toki ollaan täällä nähty molempien kohdalla jotka täällä on ollut, mutta sitten hoidolle täällä on sitten tehty ihan oma ehkä semmonen konkreettisempi suunnitelma, mitä täällä konkreettisesti tapahtuu. Toki siin on täytynyt sitte huomioda nämä reunaehdot mitä valvovasta vankilasta käsin on tullut” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Yksi haastateltavamme koki, että vankilan ja päihdekuntoutuslaitoksen vangille laatimat suunnitelmat eivät aina kohtaa toisiaan ja tämä voi aiheuttaa ongelmia koevapauden toteutumiselle.

”Silloin se on hyvä jos ne (suunnitelmat) kohtaa toisensa. Mut niin kauan kun vanki on täällä (avovankilassa) niin hän on vankistatuksella. Ja silloin sen koko homman vastuu on meillä. Mut meidän lähtökohta on se et kun se on vangin suunnitelma niin vangin pitää se itse suunnitella. Että me sitten tavallaan vaan hiotaan sitä. Mutta jos menee laitoshoitoon heti, tai edes siirtymävaiheeks tai joksku, niin silloinhan se pitäis heidän kans suunnitella se vaihe. Ja törmäyskursseilla ollaan välillä, et sitten halutaan niinkun... et siitä tuleekin tiukempi kuin täällä olo. Niin silloin he [vangit] vetää liinat kiinni, vaik oliskin maksusitoumus ja vihree valo niin he vetää liinat kii.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Kysymys siitä, kenen vastuulla on sovittaa yhteen vankilan ja päihdekuntoutuslaitoksen suunnitelmat, jakoi vankiloiden työntekijöiden mielipiteitä. Yksi haastateltavamme oli sitä mieltä, että on vankilan tehtävä sovittaa toimeenpanosuunnitelma päihdekuntoutuslaitoksen oloihin sopivaksi, kun taas toinen työntekijä katsoi, että on päihdekuntoutuslaitoksen vastuulla sovittaa omat ohjelmansa koevapauden ehtoihin sopiviksi.

”Ehkä mä kuitenkin ajattelisin niin, että se on sen päihdekuntoutuslaitoksen tehtävä sovittaa ne koevapausehdot oman laitoksen siihen ohjelmaan ja ehkä mitä mä toivon, että se asenne olis sillä lailla myönteinen, että tää perustuu lakiin ja asetuksiin koevapaudesta. Eikä nämä ihmiset rse:t tai erityisohjaat ole

niitä jotka sanelee näitä, että että me ollaan vaan tällaisia lain käsivarsia jotka toimii niinku kuuluu.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

”Tietysti täytyy meidän jotka sen (toimeenpanosuunnitelman) räätälöi, niin tehdä niinku sinne paikkaan sopiva toimeenpanon suunnitelma. Et tota, ei me voida sanoo että kahen viikon päästä (pääsee poistumaan alueelta), tai pitääkö se kaks kuukautta kii” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.3.3 Yhteistyö päihdekuntoutuksen aikana

Yhteistyö on ensiarvoisen tärkeää koevapautta suunniteltaessa ja sen aikana. Vankila, kunta ja päihdekuntoutuslaitos tekevät keskenään yhteistyötä koevapauden toteuttamiseksi. Haastattelutavat kokivat yhteistyön toimineen pääasiassa hyvin, vaikka parantamisen varaakin löytyi. Yhteistyö eri toimijoiden välillä saattoi pitää sisällään sähköpostin vaihtoa, puhelinoitoja tai tapaamisia.

”Meil oli palavereja. Niitä on useimmiten siinä alkuvaiheessa pidettävä, et sähköpostittelu ei riitä, et voidaan niinku kasvokkain puhua. Ja kyllä valehtelematta 1-2 kertaa viikossa tuli (päihdekuntoutuslaitoksesta) tietoa. Tuli viikko-ohjelmat, aikataulut, muutokset, kysymykset ja varmistukset.” (Avovankilaosaston RSE 2)

”Yleensä meidän laitostuntoutuspaikkojen kanssa yhteistyö toimii todella hyvin ja me ollaan puhelinkontaktis, paperikontaktis ja me ollaan yleensä puhelinkontaktis eri laitokseen mis on asiakkaita nii oikeestaan päivittäin. Ne on kyllä toiminu hyvin, et me ollaan vuosien varrella hiottu sitä käytäntöä, et miten me toimitaan yhdessä ja kyl ne on toiminut. Sit on aina kesä-aikana joku tämmönen ku tulee sijaisia ja muuta et silloin saattaa olla, mut se on ihan ymmärrettävää, et ihmiset jotka ei tätä protokollaa tiedä niin he toimii sit toisenlailla [...] mut ihan vakiorukoilla tiedetään miten toimitaan ja mun mielestä mä oon kyllä ihan tyytyväinen.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Yksi haastattelemamme vankilan työntekijä koki, että yhteistyö on tärkeää nimenomaan tietojen vaihtamisen kannalta. Tällöin koevapausvangin kanssa työskentelevät oikeasti ymmärtäisivät, minkälaisia asioita heidän tulee huomioida työssään.

”Vankilan on informoitava se paikka, minne menee että meillä on nämä vankilan säännöt ja just tää yhteistyö mitä kaikki puhuu tää on mun mielestä hyvin tärkeä ja silloin myös se päihdekuntoutuslaitoksen yhdyshenkilö että hänkin oi-

keasti ymmärtää oikeasti sen että nyt on kyse vankeusrangaistuksen suorittamisesta heidän tiloissaan ja hän ymmärtää, tämä yhdyshenkilökin että kuinka isosta asiasta on oikeasti kyse.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Eräs rikosseuraamusesimies piti yhteistyön kannalta tärkeänä sähköpostiin ripeää vastaamista ja kertoi edustamansa vankilan saaneen hyvää palautetta tilanteissa, joissa akuutteihin kysymyksiin oli vastattu nopeasti sähköpostitse.

”Et sen takia me toimitaan niin että esimerkiksi sähköpostit tulee yhtä aikaa meille kolmelle RSE:lle. Joku on aina paikalla ja kuittaa ja me saatiin siitä menneenä talvena palautetta, et ollaan ainoa talo joka vastaa niin nopeesti.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Vaikka yhteistyön koettiin toimineen hyvin, löydettiin siitä samalla myös parantamisen varaa. Yhdessä haastattelussa saman organisaation eri työntekijöiden näkemykset poikkesivat joiltain osin toisistaan.

”Mun mielestä tosi hyvin. Ennen ku nää hoitojaksot meil on alkanu, on pidetty palaveri jos toinenki jossa ollaan kaikki istuttu saman katon alla ja sovittu yhteisesti näitä käytäntöjä ja sääntöjä ja tehty niistä papereita et kaikki on tietosia... Hyvin paljon on ollut sitä sekä puolin ja toisin sitte soittelua ja heti jos on jotain hämmennystä herättänyttä.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Että ei semmosessa yhteistyössä mitä ei oikeestaan oo niin ei siin voi oikeen olla niinku vikaakaan, että yhteistyötä voisi olla enemmän. Sitä kauttahan voisi löytyä siite niitä kohtia, missä luoda niitä yhteistyön muotoja.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Yhteistyön ja informoinnin merkitys korostui monessa haastattelussa ja se koettiin todella tärkeäksi koevapauden onnistumisen kannalta.

”Mä palaan siihen että informoitiin puolin ja toisin. Pallo on tietysti yhtälailla vankilalla että vankilalle täytyy tulla tutuksi sen laitoksen käytänteet ja säännöt, mutta vastaavasti kuntoutuksenlaitokselle täytyy tulla tutuksi myös meidän säännöt, sen koevapauden säännöt, siitä se yhteistyö lähtee että tunnetaan toisemme. [...] Se olis se kaikista tärkein.” (Avovankilaosaston RSE 1)

9.3.4 Koevapauden säännöt

Kun koevapausvanki lähtee suorittamaan koevapauttaan päihdekuntoutuslaitoksessa, hän on edelleen vankeusvanki, mutta hän suorittaa sitä vankilan ulkopuolella ja vanki-statusen omaamattomien ihmisten seurassa. Koevapausvankia koskevat osittain eri säännöt kuin muita kuntoutujia, sillä vangin täytyy noudattaa päihdekuntoutuslaitoksen sääntöjen lisäksi myös koevapauden sääntöjä. Sääntöjen erot koevapausvankien ja muiden kuntoutujien välillä tulivat päihdekuntoutuslaitoksen työntekijöiden mielestä esiin esimerkiksi liikkumista rajoittavissa säännöissä, seulojen antamisessa vartijalle sekä valvontapuhelimen käytössä.

”Nii ihan oikeestaan mun mielestä se ero on niissä käytännön asioissa, että tällä toisellakin vangilla oli tiukat ne säännöt, että ensimmäiseen kuukauteen ei saanut muistaakseni täst sairaala-alueelta poistua ja normaalisti asiakas saa ensimmäisen viikon jälkeen jo, että semmosia poikkeuksia ja jos meillä on joku ryhmätilanne niin jos se valvontapuhelin soi niin sitte pitää heti mennä vastaamaan ja kellekkään muulle asiakkaalle se ei ois niinku mitenkään mahdollista että lähetään kesken ryhmän ryhmästä pois.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Tai kesken aamuvirityksen tulee vartijat ja vie seulaan... nii kyllähän se tietyllä tavalla on niin poikkeuksellisia käytäntöjä sitte siihen et miten meillä täällä yleensä... et se on ehkä se missä se niinku näkyy.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Useat haastattelemamme vankilan työntekijät kokivat ongelmalliseksi juuri sen, että vankia koskevat osittain eri säännöt kuin muita kuntoutujia.

”Että kun he ovat päässeet sinne vapaampiin olosuhteisiin, niin sitten on tullut selkeä hankaus näiden koevapauden ehtoihin. Ja että kun siellä on ne niin siinä tulee tietynlainen ristiriita kun henkilö joka on valvotussa koevapaudessa haluais saada ne kaikki samat herkut mikä on siinä siellä niillä muillakin [...] että on ollu niitä keskusteluja just että miks ei vois käydä lenkillä siellä omalla lenkipolulla esim. päihdekuntoutuslaitos X:ssä vaikka klo 23 ja just selvästi näiden kahden eri järjestelmän ne säännöt ja ehdot ja tavoitteet on selkeessä ristiriidassa toistensa kanssa.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

”Sitten koevapauden säännöt on rajoittavammat kuin ne päihdekuntoutuslaitoksen, niin siinä on se konflikti.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Yksi käytännön ongelmista liittyy vankien kyyditsemiseen. Vangin pitäisi käydä vankilassa säännöllisesti valvontakäynnillä, mutta tämä nostaa esiin tiettyjä ongelmia kustannusten ja henkilökunnan kuormittavuuden suhteen.

”Ja sit ku koevapaudessa olevahan käy niinku vankilassa joka viikko, tää on se ongelma. Et tota, sieltä pitäisi pystyä käymään täällä. [...] Siinä on se ongelma et kun he (päihdekuntoutuslaitos) rupee häntä (vankia) kускаamaan he alkaa miettiä miten he vois laskuttaa. Koska mehän voita is heille maksaa se sama ku me maksetaan kun koevapauslainen laskuttaa. Mut usein laitokset ei voi laskuttaa sillä tavalla kun heillä ei oo tällasta mahdollisuutta kuskata yhtä ihmistä joka viikko ja henkilökuntaan kuuluva käyttää aikaansa siihen. Eli tää on se ongelma.” (Avovankilaosaston RSE 2)

”Mehän ollaan nyt tehty niin että jos hoitopaikka on katsonut, että hän ei kiinnity sinne ellei hän oo jotain aikaa siellä, niin me ollaan sit tehty semmonen et on ensimmäisen kuukauden hän niinku ei poistu sieltä eikä tuu käymään täällä. Ja sit alkaa käynnit. Mut se kerran viikossa käynti on useille paikoille liikaa.” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.3.5 Ulkoinen kontrolli

Haastateltavamme päihdekuntoutuslaitoksen työntekijät eivät nähneet ristiriitaa siinä, että koevapausvankien kohdalla yhteisölliseen päihdekuntoutukseen tulee tarkastuskäyntien ja ylimääräisten seulojen ja puhallutusten merkeissä ulkoisen kontrollin elementtejä.

”No en mä tiä se ei kuitenkaan vie sitä vertaistukea pois... eli tota ihan yhtä lailla he niinku saa sitä vertaistukee täällä ku kuka tahansa muukin meillä hoidossa oleva, että, et sillä lailla mä niinku en jotenki nää sitä, et se ois ristiriidassa kuinkaan tän mejän toiminnan kanssa. [...] Ei siinä mun mielestä niinku kuitenkaan isoa ristiriitaa, ainoa vaan, että se niinku tulee ulkopuolelta tänne meidän yhteisöön sitte se valvonta... ikään kuin on sitte niinku kaks paikkaa, mihin on tietyllä tavalla sitte niinku velvollinen selvittämään niitä omia asioitaan, että... mut mun kokemus on jotenkin, et ei näistä oo tullu mitään niinku siit valvomisesta mitään ihmeellistä numeroa tässä, että... se on sit kuitenkin menny aika lailla niinku omalla painollaan.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Yksi työntekijä koki ulkopuolisen kontrollin jopa positiivisena asiana.

”Mun mielestä se on... voi olla hyväks niinkun jotenki pienessä määrin.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

9.3.6 Vapautumisen suunnittelu

Koevapauttaan päihdekuntoutuslaitoksessa suorittava vanki vapautuu yleensä siviiliin päihdekuntoutuslaitoksesta. Laitoksissa usein suunnitellaankin myös vapautumisen jälkeistä elämää ja vapautumiseen liittyviä asioita.

Haastattelija: *"Minkä verran te käytte vangin kanssa asumiseen ja toimeentuloon liittyviä asioita läpi täällä?"*

"Paljon." (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

"Nii se on paljon puheissa. Toki sitte niitä verkostotapaamisia on sinne kotikuntaan ja asiakkaat myös itse käy hoitamassa siellä päässä sitte asioitansa että... et sen avohuollon työntekijän kanssa että sosiaalitoimen työntekijän kanssa. Mut et se on hyvin keskeinen asia siinä vaiheessa sitten ku on siirtymässä meiltä." (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Haastattelija: *"Täältä pistetään niitä asioita vireille sitte?"*

"Kyllä, ja se kuuluu meillä tähän... et eihän me lähetä puolesta tekemään, mutta toki ohjataan sitten hoitamaan ite niitä asioitansa." (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Kunnan päihdepalveluja koordinoivan tahon tehtäväksi jää tässä vaiheessa lähinnä sen seuraaminen, että asiat etenevät ja asiakkaalle saadaan muodostettua hoitopolku.

"Niin he (laitoksen työntekijät) rupee sinne a-klinikalle päin tekemään sitä työtä ja ottavat kontaktit ja tekevät ja sitte meille tulee vaan sellanen kirjallinen suunnitelma, mistä me arvioidaan et okei, tää on niinku toteutunu, et asiakkaalle tehdään tätä jatkumoa [...] et meil on niinku tavallaan tämmönen laadunvalvonta niinku myös tämmönen et hoitopolku menee hyvin." (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Vastauksissa kävi ilmi, että vankilan työntekijät luottavat päihdekuntoutuslaitosten suunnittelemiin kuntoutusjatkumoihin vapautumisen jälkeen ja eräs työntekijä ajattelikin, että jatkumo siviiliin olisikin henkilökohtaisempaa kuin vankilasta vapauttamisen yhteydessä.

"Kyllä sellast henkilökohtast opastusta sais paremmin jostain laitoksesta kuin täältä. Täällä me oletetaan asioiden olevan niin kuin he (vanki) sanoo [...] Kyllä mä luotan kun vapauttamissuunnitelma tehdään ja keskustelut tehdään et se pitää paikkansa mitä he (vanki) sanoo." (Avovankilaosaston RSE 2)

9.4 Sijoituspäätös- ja maksusitoumuskäytänteet

Sijoituspäätöksen ja maksusitoumuksen saaminen on edellytys päihdekuntoutuslaitokseen pääsemiselle. Käytännöt sijoituspäätösten ja maksusitoumusten hakemisessa ja myöntämisessä vaihtelevat jonkin verran kunnittain, ja kokemattomalle asiakkaalle oikean viranomaisen ja toimintatavan löytäminen voi olla työlästä.

9.4.1 Maksusitoumus- ja sijoituspäätöskäytänteiden erot

Haastattelemissamme kunnissa sijoituspäätöksistä ja maksusitoumuksista kuntaosuuden - ja joissain paikoissa myös asiakasmaksuosuuden - osalta vastasivat entiset päihdepoliklinikat eli nykyiset A-klinikat. Haastatteluissa kävi ilmi, että käytännöt kuitenkin vaihtelevat kunnittain sijoituspäätöksistä vastaavasta tahosta maksusitoumuksen myöntäjään ja tämä aiheutti hämmennystä.

”Onko joku eri yksikkönsä joka hoitaa sitä avopuolta vai onko ne terveyskeskuksessa et siel on yks päihdetyöntekijä joka sit hoitaa koko kunnan jutut ja naapurikunnanki, riippuu varmaan kunnan koosta aika paljon, et miten on järjestetty.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

”Riittääkö siihen maksusitoumukseen ihan, että suullisesti sitä jotenki omalta työntekijältä anoo vai tarviiko siihen kirjallisia selvityksiä tai sitten niinku tapauksia ennen sitä tai velvoittaako kunta että on mentävä katkolle ennen sitä kuntouttavaa hoitoa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

Esimerkiksi eräässä kunnassa vain kuntaosuus sisältyi sijoituspäätökseen, jolloin asiakasosuuden maksuun asiakas saattoi tarpeensa mukaan käydä hakemassa maksusitoumuksen sosiaalitoimesta. Asiakkaan tuli siis olla yhteydessä kahteen eri viranomaiseen.

Haastattelija: ”Ja teiltä tulee siis kuntaosuuspäätös ja sit sosiaalitoimesta voi mahdollisesti saada maksusitoumuksen jos ei omia... omat varat riitä siihen omaan osuuteen?”

”Joo, nii toimeentulotuen kautta haetaan, joo. Et siinä toimeentulotukipäätöksessä jos on tuloja, niin sosiaalitoimihan voi vaikka velvottaa jonku osan itse maksamaan ja sosiaalitoimi maksaa loput. Et sehän on sitte aina asiakaskohdan summa.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Haastattelija: ”Joo. Et onko se niin jos asiakkaan tuloina on esimerkiksi pelkästään se toimeentulotuki, niin sitte hän automaattisesti saa toimeentulotukena sen osuuden?”

”Joo, kyllä. Et ku meillä on sama tietojärjestelmä, nii sosiaalitoimi näkee, että meiltä on tehty sinne kuntaosuuteen se päätös nii sit he tekee sen kans, et

he ei sitä kyseenalaista sillon ku myöntää sen. Et sehän menee suoraan sit sinne... tää lasku tulee niin sen perusteellahan he sitten maksavat.” (Kaupungin päihdepalvelukoordinaattori)

Toisessa kunnassa sijoituspäätös sisälsi sekä kunta- ja asiakasosuden.

Haastattelija: ”Miten se muuten menee, teettekste te täällä sijoituspäätöksen?”

”Joo, kyllä.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Haastattelija: ”Myöntääkö maksusitoumuksen joku toinen taho? Vai pitääkö se sijoituspäätös sisällään myös sitoumuksen niistä maksuista?”

”Me tehdään siis se sijoituspäätös, siis se on se maksusitoumus siitä hoidosta. Mut sit siinä on niinku kuntaisuus ja asiakasmaksuosuus, mut meil on oikeus päättää kummastakin, et jos on toimeentulotuella tai muuten vähävaranen niin silloin se asiakasmaksukin tehdään täältä.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Haastateltavat kokivat koevapausvankien ja kuntien muiden asukkaiden kohtelun maksusitoumusasioissa pääasiallisesti tasavertaisiksi. Eräässä haastattelussa nousi kuitenkin esille, että koevapausvankien välillä saattaa ilmetä kohtelussa epätasa-arvoisuutta: kun asiakasta ei haluta takaisin omaan kuntaan, saatetaan maksusitoumus saada kunnan ulkopuolelle helpommin.

”No siis ilkeesti sanottuna jos sitä kaveria ei haluta takas omaan kuntaan niin se saa maksu-sitoumuksen. He on voinu tehä jo aivan nuoresta asti, että kun se mies on ollut nuori niin siitä asti vuosikaudet kaiken näköstä ja maksanut. Niin sitten yhtäkkiä meidän yllätykseksi hän saakin maksusitoumukset. [...]Niin jos jostain ne tulee kaikki pakettina pöydälle ja hymyillään ilosesti ja toivotetaan hyvää jatkoa niin kyllä mulla rupee niinku hälytyskellot soimaan. Sitten kun rupee asiaa selvittää, niin tarpeeksi kauan kun on Helsingissä, niin hän on helsinkiläinen. Tarpeeksi kauan kun on siellä tai täällä.” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.4.2 Käytännöt ja tarpeet eivät kohtaa

Sijoituspäätöksiä myönnettiin haastattelemissamme kunnissa pääosin kuukaudeksi kerrallaan, vaikka intensiiviselle laituskuntoutukselle saattaisi olla pidempiaikainen tarve. Esimerkiksi haastattelemassamme päihdekuntoutuslaitoksessa sopivaksi vähimmäisajaksi arvioitiin noin kahdesta kolmeen kuukautta jotta kuntoutus ehtii alkaa vaikuttaa.

Haastattelija: ”Mikä voisi olla sopiva aikamäärä?”

”Varmaan kaks kuukautta.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Niin kaks kuukautta... kaks-kolme kuukautta... mä luulen et se ois aika ihanteellinen, et siinä ehtii sillee ajatuksen tasolla alkaa tapahtuu ja pääsee jo niin hyvin sisälle tähän yhteisöön ja saa sitä sillä tavalla niinku luotua... kaks kolme kuukautta.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Lähtökohtaisesti haastattelujen perusteella maksusitoumuskäytännöt ja laituskuntoutusjaksolle sopivin vähimmäispituus eivät kohtaa. Toisaalta haastateltavamme olivat sitä mieltä, että maksusitoumuksen saa jatkoajalle jos voi osoittaa asiakkaan hyötyvän hoidosta ja jatkohoidon olevan tarpeellista.

”kyl mun mielestä siinä ei ollu mitään ongelmia, et se (maksusitoumus jatkoajalle)tuli kyllä tosi helposti.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

”Mutta kyl niinkun, jos me ollaan suunniteltu jo hoitoa, että jos olis niin että, me ei saatais lupaa sitä tehdä niin varmaan siinä yritettäis keksiä joku jatkovaihtoehto et se sais sitä tukea. Mutta ei nyt niinkun, toistaiseks ei oo ollut niin tiukkaa et jos on nähty se tarve pidentää hoitoa, että, ei ois sitä voinut tehdä.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Koevapauksien pituudet vaihtelevat noin kuukaudesta kuuteen kuukauteen. Keskimäärin koevapauden pituus on noin kolme kuukautta. Jotta vanki voisi suorittaa koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa, tulee hänellä olla sijoituspäätös ja maksusitoumus koko tuolle ajalle. Tämä voi käytännössä aiheuttaa ongelmia, sillä maksusitoumusta on vaikea saada usealle kuukaudelle kerrallaan.

”Et, jossain paikoissa on ehkä hieman pidempiä hoitoja mutta yleensä ottaen laitoshoidot on aika lyhyitä nykyään.[...] Tän hetkiselä tarjonnalla ei se niinku, emmä niinku tiedä, ei me lähtökohtaisesti voida luvata kuuden kuukauden maksusitoumuksia. [...] Kyl se kuulostaa aika hankalta. Emmä tiiä, ei se... en tiedä oisko sellanen mahdollista. Koska edes kaupungin omiin palveluihin ei tehdä lähtökohtaisesti noin pitkiä päätöksiä.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.4.3 Sijoitus kaatuu maksusitoumuksen puutteeseen

Yhdessä haastattelussa nousi esille, että koevapauteen päihdekuntoutuslaitokseen sijoittaminen kaatui maksusitoumuksen puutteeseen.

Haastattelija: *Minkä takia niitä (vankeja) lähtee niin vähän (päihdekuntoutuslaitokseen koevapauteen)?*

”Kunnat ei myönnä maksusitoumuksia.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Haastattelija: *okei, se on ihan siitä kiinni?*

”Se on ihan siitä kiinni, puhtaasti siitä kiinni.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Eräässä haastattelussa nousi myös ilmi, että hakeminen päihdekuntoutuslaitoksiin oli vähentynyt, sillä vangeille oli syntynyt sellainen kuva, ettei maksusitoumusta kuitenkaan myönnetä.

Haastattelija: *Osaatsä arvioida et kuinka monelle prosentille maksusitoumus-hakemuksista myönnetään maksusitoumus? Et onks se harvinaista et saa maksusitoumuksen johonkin päihdekuntoutukseen.*

”No tohon on huono vastata, ku me ollaan vähennetty laitospaikkojen hakemistakin. Koska me niinku tiedetään, ja vangit tietää sen, niin he ei tuu ehdottaakaan.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Sijoituspäätösten ja maksusitoumusten saamisten ehdot vaikuttavat olennaisesti myös koevapauden keston. Jos vanki haluaa suorittaa koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa, tulee koevapaus ajoittaa ja mitoittaa sijoituspäätöksen ja maksusitoumuksen pituuteen.

”Me ollaan joskus venytetty, et ku tiedetään et hän saa kolme kuukautta niin hän lähtee kolmeks kuukaudeks. Me ei voida asialle yhtään mitään.” (Avovankilaosaston RSE 2)

9.4.4 Kotikunnan merkitys sijoituspäätöksen ja maksusitoumuksen saamiseen

Haastatteluissa kävi ilmi, että sijoituspäätösten ja maksusitoumusten myöntämisperusteet koevapausvangeille ja muille päihdekuntoutujille eivät juuri eroa toisistaan. Sen sijaan kuntien erilaisten maksusitoumuskäytänteiden ja palveluiden kirjon koettiin asettavan kuntalaisia eriarvoiseen asemaan kotikunnastaan riippuen. Suuremmilla kunnilla ja eritoten pääkaupunkiseudulla nähtiin olevan enemmän kykyä tarjota monimuotoisia palveluita asukkailleen. Myös kuntien budjettierojen nähtiin luovan eriarvoisuutta eri kuntien asukkaiden välillä.

”Joo, kyllä mä sanoisin että tässä pääkaupunkiseudulla heillä on niin laajat, valmiit palveluverkot ja se heijastuu esim. siihen, että on joku hyvä paikka joka on meille aiemmin tuttu ja mihin me haluttais suunnata joku vanki, niin se tystää sit esim ihan siihen, et päihdekuntoutuslaitoksella on jotkut kiintiöpaikat vaan tietyn kunnan tai kiintiösopimukset vaan tietyn kunnan kanssa olemiseen, että sinne ei voikaan päästä jonkun toisen kuntalaisen... niin että tän tyyppiset

sitä ehkä rajaa, sitte tää että ihan pikku paikkakunnan päihdehuollon vuosibudjetti saattaa olla pienempi kuin päihdekuntoutuslaitoksen maksut olis vähän pidemmältä hoitojaksolta. Et kyl siinä on eroja.” (Avovankilaosaston RSE 1)

”On meillä paljonki ollu pienemmiltä paikkakunnilta ja sitte ne on maksimissaan puoltoista kuukautta ollu ne hoitojaksot ja sitte jostain muusta kunnasta niin voi olla ehkä sen reilu kolmeki kuukautta niin kyllähän siinä ollaan eriarvoisessa asemassa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Toiset kunnat saattaa maksaa jatkohoitoa, asumispalveluja, toiset, toinen kunta ei maksa semmosia, et tota, kylhän ihmiset on eriarvosessa asemassa täs niinku näitten osalta Suomessa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Toisaalta kuntien erilaiset mahdollisuudet palvelujen tarjoamiseen eivät rajoittuneet ainoastaan päihdepalveluihin, vaan useassa haastattelussa todettiin, että sama asia on kaikkien muidenkin sosiaali- ja terveystalvelujen kohdalla. Yksi haastateltavistamme totesikin, että sen takia ei voi sanoa nimenomaan päihdekuntoutujien joutuvan eriarvoiseen asemaan kotikunnan perusteella.

”Et kyllähän sitä päihdekuntoutuspalvelua jotain kautta tarjotaan, et en kyllä haluais missään nimessä sanoa että joudutaan eriarvoiseen asemaan, koska se hän koskee myös ihan mitä tahansa muita kuntapalveluita.” (Avovankilaosaston RSE 1)

9.4.5 Taloudellisten resurssien niukkuus

Sosiaali- ja terveystalvelut ovat olleet säästötoimenpiteiden kohteena viime vuosina, ja tämä näkyy myös sijoituspäätösten ja maksusitoumusten myöntämisessä päihdekuntoutuslaitoksiin. Se, miten paljon ja minkä mittaisia maksusitoumuksia ostopalveluihin voidaan antaa, riippuu pitkälti päihdehuollon budjetista.

Haastattelija: Onks teil sit jotai kiintiöö minkä verran te saatte antaa maksusitoumuksia ostopalveluihin?

”Ei siin oo mitään tietty määrää mutta siis, sehän niinkun... Tässä varsinkin parin viimesen vuoden aikana se on ollu niinku, että ostopalvelujen käyttöä on vähennettävä, et se on niinku se lähtökohta. Eli, sitten niinku sen mukaan on pakko toimia. Mut ei siinä mitään sellasta tietty määrää oo sanottu, et näi ja näi paljo. Koska sitten jos niinkun, meillä ittellämme ei oo sitä budjettia, mut se on olemassa eikä sitä saa ylittää, niin silloin on parempi harkita tarkkaan että ne rahat ei lopu.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Vastapainona avopuolen palveluiden käyttöä pyritään lisäämään ja kehittämään ja pitkäaikaisen maksusitoumusten saaminen päihdekuntoutuslaitokseen voi olla hankalaa.

”Kyllä joo, siis se on niinku... mielenterveys- ja päihdepalveluissahan se on niinku se trendi (avopalveluihin painottaminen), tai siihenhän liittyy ihan nää, ihan rahalliset, et koska rahaa on vähemmän käytettävissä, niin laitospalveluja joudutaan karsimaan.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Haastattelemamme kunnan päihdepalveluiden työntekijä kuitenkin näki avopalveluiden käytön lisäämisen positiivisena asiana, jos siihen panostetaan oikealla tavalla. Laitosmuotoinen päihdekuntoutus nähtiin kyllä tärkeänä osana järjestelmää, mutta avohuollon palveluissa nähtiin potentiaalia.

”No siinä on, musta se on silleen hyvä et jos se tarkoittaa oikeesti sitä et niitä palveluita tuodaan asiakkaan lähelle ja siihen arkeen, niin se on sinällään hyvä. Se et asiakas menee jonnekin kuukaudeks ja sitten palaa takas siihen samaan tilanteeseen ei välttämättä muuta sitä sen arkea. Mut se tarkoittaa sit et siihen avuohuoltoon pitää panostaa. Mutta siis, on kuitenkin niinku tilanteita että tarvitaan myös laitoshoidoja, ainakin itse nään niin. Aika monet meidän asiakkaista on kuitenkin avopalveluissa, et ei laitoshoidoissa.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Yhdessä haastattelustamme säästötoimenpiteet tulivat esiin sijoitettaessa päihdekuntoutujia nimenomaan Järvenpään sosiaalisairaalaan. Kun budjetti on rajallinen, kuntien pitää tarkkaan harkita sijoitusten määrä etteivät määrärahat lopu kesken kauden.

”Sit jos puhutaan esim. että esim. Helsinkiläisen pitäis päästä Sosiaalisairaalaan, ensinnäkin, Sosiaalisairaala on Suomen päihdehoitolaitoksista yks kalleimmista, ei kovin monta kuntaa oo, joka antaa tonne maksusitoumuksen, ne keskustelee ehkä yhden kuukauden, et se on vaan niinku kylmä fakta. Raha ratkaisee.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

9.4.6 Epäselvyys maksukäytänteistä

Hämmennystä herättivät maksusitoumuskäytänteissä menettelyiden lisäksi se, kustantaako koevapauden valtio vai vangin kotikunta. Sijoitettaessa vankia ulkopuolisena sijoituksena päihdekuntoutuslaitokseen maksajana toimii valtio, kun taas koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen maksaja on kunta. Joissakin haastatteluissa tuli esiin epäselvyys koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen maksajatahosta.

”Ei mulle oo kauheen tuttu se, että jos meille tulee koevapautta suorittamaan, että kuka sen maksaa ja kenen velvollisuus... ei, ei mulle oo kauheen tuttu.”
(Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Muistan et sitä aina selviteltiin et mitä valtio maksaa ja mitä kunta maksaa. Et silloinhan kun on vankeusvanki, niin silloinhan on täysin valtion kustannettavissa. Muistan et sitä on selvitetty ja et senkin takia siin on ollut rajoituksia et miten... et en mä tiiä, ei niitä tuu sillä tavalla niin... usein kyllä käsittelyyn.”
(Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.5 Koevapausvangit päihdekuntoutuslaitoksen asiakasryhmänä

Vain harva vanki on suorittanut koevapauttaan päihdekuntoutuslaitoksessa. Tästä syystä on vaikea muodostaa kattavaa käsitystä siitä miten koevapausvankien kanssa työskentely päihdekuntoutuslaitoksessa mahdollisesti eroaa muiden päihdekuntoutujien kanssa työskentelystä. Saimme kuitenkin jonkinlaista osviittaa siitä, minkälaisia nimenomaan koevapausvankien kanssa työskentelyyn liittyviä asioita saattaa päihdekuntoutuslaitoksissa tulla eteen. Näiden lisäksi pohdimme tässä kappaleessa sitä, minkä takia useampi vanki ei suorita koevapauttaan päihdekuntoutuslaitoksessa.

9.5.1 Työskentely koevapausvankien kanssa

Haastattelemamme päihdekuntoutuslaitoksen työntekijät eivät kokeneet, että työ koevapausvankien kanssa eroaisi muiden kuntoutujien kanssa tehtävästä työstä. Yksi haastateltavistamme toi esiin, että monella heidän asiakkaistaan on itselläänkin vankilakokemusta, ja koki tämän syventävän vertaistukea.

”No ei se varsinainen työskentely ei mun mielestä eroa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

”Isolla osalla asiakkaista on myös se oma kokemus siitä niinku vankilaelämästä, että... se saatto jollain tavalla vaan syventää sitä vertais... niinku... tuen määrää siinä suhteessa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

Koevapausvankeja ei ole toistaiseksi sijoitettu päihdekuntoutuslaitoksiin kovin montaa, mutta päihdekuntoutuslaitokseen sijoitettujen koevapausvankien kanssa työskennelleiden omat kokemukset koevapausvankien kanssa työskentelystä ovat olleet myönteisiä.

”Meil on ollu hyviä kokemuksia [...] ei oo mitään niinku isompia selvittelyjä [...] niin ei mitään (ongelmia) mikä ois liittynyt siihen että hän oli koevapausvanki.”
(Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

9.5.2 Minkälaisille vangeille päihdekuntoutuslaitos sopii koevapauden suorittamispaikaksi?

Jo koevapauteen pääsyn edellytykset karsivat pois kaikkein vaikeimmin päihdeongelmaiset vangit koevapauden piiristä. Kysymykseen siitä, minkälaiselle vangille päihdekuntoutuslaitos sopisi koevapauden suorittamispaikaksi, esiin nousi yhdessä haastattelussa ainakin oman päihdeongelman työstäminen ja halu muutokseen.

”Ehkä semmoselle, joka olis työstänyt sitä omaa päihdehistoriaa, päihteiden käyttöä, mun mielestä olis pitänyt havaita se ongelmalliseksi se oma käyttö. sitten se että siinä pitää olla se halu muuttua, että keinot puuttuu. sit kun on valmis ottamaan vastaan niitä keinoja, siihen että vaihtoehto siihen omaan päihteettömyyteen. se on se juttu niinku. kun yksilö on oikeasti valmis. sit se motiivi pitää löytyä mennä sinne päihdekuntotukseen.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Yksi rikosseuraamusesimies painotti esimerkiksi rankkaa väkivalta- ja jengitaustaa merkkeinä soveltumattomuudesta valvottuun koevapauteen.

”No tota rankka väkivaltatausta mikä on alkanu nuoresta asti. Päihdetausta, toisaalta jengitausta, se on vähän monisyinen juttu. Se liittyy niiden ehtojen noudattamiseen. Onko järkeä laittaa jos kaveri on ollu jo 10 kertaa vankilassa.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

9.5.3 Vankistatus

Haastattelemamme koevapausvankien kanssa työskennelleet päihdekuntoutuslaitoksen työntekijät kokivat, että vanki saattaa kokea jonkinlaista häpeää koevapauden kontrollointiin liittyvistä toimenpiteistä, kuten valvontapuhelimen kantamisesta tai ylimääräisten seulojen antamisesta tai puhallutuksista.

”Mun mielestä se oli ehkä sille vangille... ehkä se oli vaan justiin vähän ehkä sellanen häpee... häpeä siinä ainakin ensimmäisten viikkojen aikana, mut että kaikki kyl siihen hyvin nopeesti totuttiin, et eipä ne puhelutkaan aina... kolme sekuntii tai puhallutus tossa pihalla tai jotain seulan antoo, et nopeita juttuja-han ne sitten oli.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

”Se häpee on se mikä siinä mun mielestä niinku tulee ku kohdellaan eri tavalla ja jotenki se puhelin pitää kantaa koko ajan mukana ja se mötikkä seuraa joka paikkaan.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Vankiroolista irtautuminen mietitytti haastattelemiamme päihdekuntoutuslaitoksen työntekijöitä. Ennen koevapausvankien tuloa päihdekuntoutuslaitoksen työntekijät olivat pohtineet koevapauden mahdollisesti mukanaan tuomia ongelmakohtia ja vankiroolia.

”Jotenki mietin sitä, että jos ei siitä omasta vankilaroolista pysty luopumaan ennen kuin tulee tänne päihdekuntoutukseen niin... niin se voi jotenki olla sen yhteistyö niinku henkilökunnan kanssa haastavaa ja myös ehkä muiden asiakkaiden kanssa jotenkin ne valta-asetelma.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

Toistaiseksi työntekijät eivät kuitenkaan ole törmänneet yllä kuvatun kaltaisiin ongelmiin, vaan kyse on ollut enemmän etukäteen ajateltuna mahdollisiksi haasteiksi nousevista asioista.

”Se (vaikeus päästä irti vankiroolista) oli kyllä kuten sanoin, varmaan mun oma ennakkoluulo, sillä sitä ei kyllä täällä kummassakaan tapauksessa ei oikeesti sitten niinku mun mielestä ainakaan näkyny.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

9.5.4 Motivaatio

Motivaation merkitys päihdekuntoutuslaitokseen hakiessa mietitytti monia haastateltaviamme. Koevapausvaiheessa motivaation merkitys korostuu jo senkin takia, että koevapautta lähdetään useimmiten suorittamaan kotiin, kun taas päihdekuntoutuslaitokseen mentäessä siirytään yhdestä laitoksesta toiseen laitokseen. Useat haastateltavamme kokivat, että tämä ei tunnu kovin houkuttelevalta vaihtoehdolta sellaisille vangeille, joilla ei ole todella kova motivaatio kuntoutumiseen.

”Mut, tässä on just se että jos puhutaan siitä vapautumisvaiheen motivaatiosta, niin siin pitää olla hirveen kova motivaatio et sä lähet laitoksesta laitokseen.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Ulkoisen motivaation merkitys kuntoutukseen hakeutuessa jakoi haastateltaviemme mielipiteitä. Yksi koki, että ulkopuolelta tuleva motivaatio jää usein liian pinnalliseksi.

”Se varmaan on just tavallaan näissä, esimerkiksi vankiloista tulleilla asiakkailla, tai joku muu taho, voi olla vaik lastensuojelu, se on hankalaa. Jos siihen liittyy se ulkonen kontrolli, mihin tahansa hoitoon, et se motivaatio sit usein jää aika ulkopuoliseksi.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Toinen haastateltavamme taas ei nähnyt ulkopuolista motivaatiota pelkästään huonona asiana vaan koki, että motivaatio voi syntyä vaikka hoitoon hakeutumisen syynä olisikin ulkopuolinen ”pakko”, esimerkiksi lastensuojelun velvoite.

”Hirveen paljon vaikuttaa se taustatekijä et jos on esimerkiksi selkee lastensuojelukeissi olemassa jo, ja se on vaikka ratkaisevassa asemassa siitä että perhelomat rupee toimimaan tai lapsi saadaan kenties jossain vaiheessa vaikka takasi kotiin, niin tottakai se mies menee yleensä mieluummin vaikka päihdehoitolaitokseen hoitamaan sen valvotun koevapauden se saa yhden velvoitteen siinä helposti hoidettua ja monesti käy myös siinä että se päihdehoito puree, ainakin vähän, niin niissä se motivaatio jutut on ehkä vähän kovemmalla tasolla.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Yksi haastateltavistamme nosti esiin tapauksen, missä motivaatio kuntoutukseen löytyi vasta kuntoutuksen aikana. Kyseinen koevapausvanki ei ollut kuntoutukseen mennessään kovin innostunut hoitamaan päihdeongelmaansa, mutta alkuvaikeuksien jälkeen löysikin vahvan motivaation päihhteettömyyteen.

”Hän ei ollut kun siellä käytiin tutustumiskäynnillä ja hän oli jo sen käynnin jälkeen että hän nyt menee kattomaan minkälainen tää paikka on ja oli hyvin epäileväinen ja tosiaan siinä koevapauden aikaan tuli näitä että kauppareissut venyny ja soitot unohtunu, siinä tuli sellaista että mitä tästä nyt, mut sit hänelle niiku lokahti se hänelle tuli niiku uus vaihe siinä kuntoutumisessa että vaikka hänelle oli ollu täällä vankilassa hyvin voimakkaana se päihhteettömyys ja sitten hän tosiaan sit sen kuntoutuksen aikana kävi semmone kirkastuminen ja oli valmis hyvin intensiiviseen avokuntoutukseen senkin koevapauden jälkeen ja Na-ryhmästä tuli toisen vangin kautta terveiset tosiaan. Että kyllä ite ajattelen että jos jaksaa edelleen ryhmässä kulkea, niin kyllä se on pitkälle kantanu loppujen lopuks.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Päihdehistorialla on yhden haastateltavamme mukaan merkitystä motivaation tasoon. Hänen mukaansa mitä enemmän on saanut päihhteistä negatiivisia kokemuksia, sitä kovempi motivaatio vangilla on kuntoutukseen.

”Siinä täytyy olla todella vahva motivaatio ja olla oikeessa kohdassa siinä että on käyttäny riittävästi niitä päihhteitä. Suomeks sanottuna että jos on vasta siinä että se antaa enempi niitä myönteisimpiä kokemuksia kun niitä negatiivisia et se päihde toimii, ei tämmösistä nuorista miehistä, ei niistä sitten, ne sanoo heti että no way.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

Voiko päihdekuntoutukseen sitten päästä jos oma motivaatio ei ole kovin korkealla? Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijät kokivat, että hoitoon kannattaa tulla vaikka motivaatio päihhteettömyyteen ei olisi vielä kovin korkealla. Jonkinasteinen oma motivaatio tulee kuitenkin olla jotta ylipäättään hakeutuu päihdepalveluiden piiriin.

”Eihän siihenkää ketään väkisin laiteta et kyllähän heillä täytyy sit olla se oma halu tulla tän tyyppiseen ja kokeilla, et mun mielestä se riittää meille tullakseen et halua tulla ja yrittää jotain muutosta niin tervetuloa.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

”Hyvin paljonhan meillä on asiakkaita tällä hetkellä, jotka ajattelevat tänne tullessaan, että jotain pientä muutosta elämään tai että käy vähän aikaa lepäämässä ja katotaan sitte että ei... harvalla se jotenki hoitoon tullessa se motivaatio ehkä on jotenkin niinku...” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

Sijoitus- ja maksusitoumuspäätöksistä vastaava kunnan päihdepalveluiden työntekijä painotti motivaation tason merkitystä hieman enemmän.

”On tietenkin vaikea perustella sellast hoitoo, että se tavallaan, et joku lastensuojelu vaik vaatii asiakkaalta jotain kuntouttavaa hoitoa, niin se voi olla meidän vaikee perustella sitä et laitetaan siihen et asiakas ei lähtökohtasesti halua mut voi mennä jos on pakko... Mut ainakin niinkun joissain tapauksissa se voi auttaa ja asiakas saattaa saada sen motiivin sieltä, mut jos täytyy tehdä sellassii valintoja, et on asiakas joka on oikeesti motivoitunut ja halua hoitoon ja asiakas joka pakottetaan hoitoon niin jotenkin sitten ajattelisin itte et se oma motivaatio on kuitenkin tärkeä siinä. Et kyl se sit toisaalta voi mennä hukkaan osa hoidosta jos on ihan vaan sen takii, et joku muu käskee.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

Haastattelija: *”Voiko se olla este hoitoon pääsulle ettei ole omaa motivaatiota?”*
”Voi se tavallaan olla, et se voi olla järkevämpää odottaa sit sitä hetkee kun asiakas on itse motivoitunut siihen kuntoutukseen.” (Kaupungin päihdepalveluiden johtava sosiaaliterapeutti)

9.6 Kehitysehdotukset

Haastatteluissa nousi esille useita ehdotuksia siitä, miten valvotun koevapauden suorittamista päihdekuntoutuslaitoksessa voitaisiin kehittää ja edistää. Eniten haastateltavat toivat esiin tämän hetkisen yhteistyön riittämättömyyden tai toimimattomuuden eri toimijoiden välillä. Yhteistyötä ja sen kehittämistä toivottiin lisää.

”Mun mielestä se on valitettavasti hyvin vajavaista ja valitettavasti hyvin paljon keskittyy siihen että me tunnetaan sieltä joku henkilö tai hän tuntee meidät, eli se että saatais vielä enemmän ikäänkuin niinku nimille kasvoja molemminpuolin, olis ihan ehdotonta.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

”Ehdottomasti pitäis lisätä yhteistyötä myös yhdyshenkilöiden kanssa.” (Avovankilaosaston RSE 1)

”Sinänsä yhteistyössä ei ole mitään vikaa, sitä on vaan ehkä liian vähän.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 1)

Yksi haastateltavistamme koki kyllä yhteistyön vangen asioita hoidettaessa toimivaksi, mutta kaipasi sen lisäksi keskustelevampaa yhteistyötä, jossa toimijat ja toimintatavat tulisivat toisilleen tutuiksi.

”Meil ei oo sitä yhteistyötä sinne vankiloihin päin hirveesti niinku ollu, et tokihan sitte jos meille tulee tänne valvottuun koevapauteen ihminen nii sitte rupee tieto liikumaan, mutku sitä yhteistyötä ei muuten taas oo sillä lailla [...] vaikka hyvää yhteistyötä on näiden muutamien kohalla kyllä ollu, et ei voi niinku sitä moittia että ois ongelmia, mut ehkä hekin tarttis meistä vähä enemmän et ketä me ollaan, minkä tyyppisiä ihmisiä tänne voi aatella [...] Kiinnostais jotenki niinku vankilan näkökulmasta jotka niitä arvioita tekee, et minkälaisia ajatuksia niinku heillä mahdollisesti on niistä tarpeista mitä, mitä niinku on, että nythän sitä yhteistyötä ei juurikaan meillä sitte oo... sen tyyppistä missä vois juuri vaihtaa ajatuksia.” (Päihdekuntoutuslaitoksen työntekijä 2)

Yhtenä ongelmana valvotun koevapausvangen kanssa työskentelyssä nähtiin kunnan ja päihdekuntoutuslaitosten työntekijöiden tietämättömyys valvotun koevapauden sisällöstä ja tarkoituksesta. Tärkeimpänä keinona tietoisuuden lisäämiseksi nähtiin entistä parempi tiedottaminen ja yhteistyö eri tahojen välillä.

”Ollaan tosi paljon mietitty et pitäisikö kunnille jakaa tiedotetta, mikä olis semmonen peruspaketti ja samoin se sama voisi olla laitospaikkoihin, et he niinku automaattisesti tietäis mikä on (valvottu koevapaus)... me ollaan vaan mietitty et jos joku tarttuis siihen tekemiseen kun ei meil oo resursseja.” (Avovankilaosaston RSE 2)

”Sitä ymmärrystä vois lisätä että tää on yhteinen projekti. Mutta voiko se olla kun heillä on se oma joka liittyy puhtaasti päihdekuntoutukseen ja meillä on se paljon muuta. [...] Ollaan niinku periaatteessa samalla puolella, sit voi tulla tilanteita, ettei ollakaan.” (Avovankilaosaston erityisohjaaja)

Erään avovankilan rikosseuraamusesimiehen suhtautuminen päihdekuntoutuslaitoksien mahdollisuuteen tulla vankiloihin esittelemään toimintaansa oli kaksijakoinen

”Ensimmäinen ajatus on ehkä yllättäen negatiivinen. Koska ainakin täällä meillä porukka on sellasta, et ne saa idean, ja sit kaikki halua sinne [...] Ehkä enemmän, et henkilökunnalle informoida [...] Koska mä arvostan itse kauheesti sitä yksilötyöskentelyä mitä täällä vankilassa tehdää [...] Se oma ammatillinen arvio, et mikä tätä vankia saattais palvella. Et jos meillä on täällä vaikka toimija x esittäytymässä, niin yht’äkkiä meillä on täällä kymmenen vankia jotka halua mennä sinne ts-luvalla hoitamaan asiaansa joka ei oikeasti heitä palvele. Mut ku he on saanut sen idean että ”hei, toi on just mun juttu”. Ja sitte mennään vähän niinku laput silmillä, suljetaan ne muut vaihtoehdot pois.” (Avovankilaosaston RSE 1)

Yksi vankilan työntekijä kaipasi yhteisiä koulutustilaisuuksia vankien kanssa työskenteleville eri alojen asiantuntijoille. Hän koki, että tällä hetkellä ajattelu saattaa olla urautunut tietyille raiteille.

”Monesti olen ite miettinyt sitä että olis enemmän sellaista yhteistä koulutuspohjaa ja yhteisiä jatkokoulutus mahdollisuuksia ja sen sellaisia risteäviäisyyksiä, niinku rise ja siviilityöntekijöillä ja siinä vois olla ihan hyvin niinkun sit taas kolmannen sektorin työntekijöitä. Emmä tiiä mikä foorumi se pitäis sit olla, mut jotenkin niin ettei työskenneltäis niin putkiaivoisesti niin sen oman instanssin sen sisällä.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Yhdessä haastattelussa kaivattiin enemmän ja konkreettisempaa yhteistyötä ulkopuolisten laitosten kanssa. Esimerkkinä hän mainitsi Helsingin vankilan ja Hoitokoti Sillanpirtin välisen yhteistyön, jossa vanki voi tietyin edellytyksin mennä suorittamaan loppuosan tuomiostaan Sillanpirttiin, missä hänen vapautumistaan valmistellaan ja hän saa tukea päihteettömyyteen ja rikoksettomaan elämään.

”Esimerkiks Sörkka on alottanut nyt sen Sillanpirtin kanssa yhteistyön. Koska niinku ohjataan suoraan sinne ja sehän siis oli meidänkin kuningasajatus sosiaalisairaalan kanssa. Että ne olis tuolta suljetulta.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Yhteistyön lisäksi haasteena koettiin myös jatkuvat uudistukset ja tiedottaminen sekä työntekijöiden suuri vaihtuvuus eri instansseissa.

”Suurin haaste on siinä että kunnissa vaihtuu työntekijät erittäin paljon. Ettei sellaista jatkumoa ole. [...] Ja sitten se että kuntatasolla niinku strategisesti se järjestelmä muuttuu koko ajan, esim. Helsinki on ollu kolme vuotta strategia

uudistusten alla, että jos mä rupeen kahden kuukauden päästä selvittelee, emmä tiiä meneekö se enää samalla tavalla ku nytte... Ja sitä samaa siihen törmää melkein joka kunnassa. Et se on aika vaikeaa.” (Vankilan sosiaalityöntekijä)

Valvotun koevapauden myötä sijoitukset ulkopuolisiin laitoksiin ovat Sillanpirttiä lukuun ottamatta jääneet vähäisiksi. Yksi haastattelemamme rikosseuraamusesimies kuitenkin kaipasi tämän mahdollisuuden aktiivisempaa käyttöä suljetun osaston vankien kohdalla.

Haastattelija: ”Koetsä että Järvenpään sosiaalisairaalalla on ehkä vähän väärä kohderyhmä sit jos he yrittää nimenomaan näitä koevapausvankeja saada sinne kuntoutukseensa? Että pitäiskö heidän yrittää sitten enemmän tehdä suljetun puolen kanssa yhteistyötä?”

”Siis sehän olis hyvä jos palattais siihen vanhaan takas, että voitiin sijoittaa niinku laitoshoitoon.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Haastattelija: ”Niinku ulkopuoliseen sijoitukseen?”

”Niin, ulkopuoliseen sijoitukseen. Sitähän ei enää koevapauden myötä käytetä melkein yhtään. Eli ensin sijoitus, ja siitä jatko.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Yhden haastateltavan näkemyksen mukaan koevapauden suunnitelmien osalta voitaisiin olla paljon joustavampia. Hänen mukaansa vankila voisi asettaa ainoastaan tarkat reunaehdot jotka täydentyisivät myöhemmin laitosten tarkempien käytäntöjen osalta.

”Mun näkemyksen mukaan sen (koevapauden suunnitelma) voisi tehdä niin virkamiesmäisellä kapulakielellä, et se mahdollistaisi ne laitoksen suunnitelman sisällyttämisen ja kaikki siihen. Kyllä mä nytkin teen niin, että valvojan tapaukset myöhemmin sovittuina ajankohtina, ryhmässä käynnit myöhemmin sovittuina ajankohtina ja myöhemmin sovituissa paikoissa. Ja ne menee kaikki läpi. [...] Et hän noudattaa hoitopaikan päiväohjelmaa, viikko-ohjelmaa, määryksiä, sääntöjä, ohjeita [...] Pitää niinkun, puolin ja toisin sen ajatusmaailman meillä muttuu.” (Avovankilaosaston RSE 2)

Sivusimme useassa haastattelussa ajatusta vangin mahdollisuudesta päästä suljetulta osastolta päihdekuntoutuslaitokseen suorittamaan koevapautta. Osa suhtautui ajatukseen myönteisesti, mutta pitkän kokemuksen omaava rikosseuraamusesimies näki siinä paljon riskejä ja peräänkuulutti kontrollin tärkeyttä ja lisäämistä.

Haastattelija: ”Miksi näet huonona että vanki pääsisi suljetusta laitoksesta suoraan päihdekuntoutuslaitokseen?”

”Siinä on omat riskinsä.” (Vankilan suljetun osaston RSE)

Haastattelija: *"Eli koeksä että valvotun koevapauden valvonta on riittämätöntä tällä hetkellä?"*

"Nyt tuli aika vaarallinen sana..... Valvonnan tasoa pitäis niinku parantaa, mitä mä oon seurannu. Se ei pelkkä se et mä sut näen, onko sulla kaikki ok, niin ei anna välttämättä sitä todellisuutta." (Vankilan suljetun osaston RSE)

Haastattelija: *"Eli määrällisesti valvonta voi olla riittävää, muttei laadullisesti?"*

"Kyllä." (Vankilan suljetun osaston RSE)

Haastattelija: *"Mites sitä vois kehittää?"*

"Kontrollia enemmän, käyntejä enemmän testejä enemmän. Kyl ne varmaan pystyy seuraamaan, emmä sitä sano, mutta virtsanäyte antaa jotain näkemystä." (Vankilan suljetun osaston RSE)

9.7 Keskeisimmät tutkimustulokset

Haastatteluissa nousi esille useita teemoja, jotka vaikuttavat koevapausvankien sijoittamiseen päihdekuntoutuslaitokseen. Toisista asioista haastattelemamme työntekijät olivat samaa mieltä kautta linjan, kun taas toiset kysymykset jakoivat mielipiteitä jopa saman ammattikunnan sisällä.

Eri toimijoiden välisen yhteistyön tärkeyttä painottivat kaikki haastateltavamme. Koettiin, että yhteistyö on hyvää silloin kun sitä on, mutta tällä hetkellä yhteistyö eri toimijoiden välillä koettiin vaivalliseksi ja osin jopa puutteelliseksi. Osa haastateltavista kaipasi lisää keskusteluvampaa yhteistyötä jossa eri toimijat tulisivat toisilleen tutuiksi sekä esimerkiksi yhteisiä koulutustilaisuuksia vankien kanssa työskenteleville eri ammattikuntien edustajille. Ongelmana pidettiin myös sijoituspäätöksistä ja maksusitoumuksista päättävän tahon tietämättömyyttä valvotun koevapauden sisällöstä ja tarkoituksesta.

Haastatteluissa nousi esiin parikin mahdollista syytä koevapausvankien pieneen määrään päihdekuntoutuslaitoksissa. Ensinnäkin koettiin, että avolaitoksissa ei ole niin akuutisti päihdeongelmaisia vankeja, että heillä olisi tarvetta tai kiinnostusta laitospuotoiseen päihdekuntoutukseen. Toisena syynä suuri osa näki sen, että avolaitosvangit eivät ole halukkaita lähtemään suorittamaan koevapautta avolaitosta kenties suljetumpaan päihdekuntoutuslaitokseen.

Haastatteluissa nousi voimakkaasti esille näkemyserot koevapauden kohderyhmästä. Toiset katsoivat, että nykyinen käytäntö, jossa koevapauteen lähdetään pääsääntöisesti avolaitoksesta, on hyvä. Yksi haastateltava taas koki, että nykyinen käytäntö rajaa koevapauden ulkopuolelle sen tarjoamia tukitoimia eniten tarvitsevat vangit ja että mahdollisuus koevapauteen pitäisi

ulottaa myös suljetun osaston vangeille. Nykyinen käytäntö asteittaisesta vapautumisesta koettiin pääosin hyvänä, mutta joidenkin haastateltavien mielestä pitäisi olla nykyistä enemmän tahtoa tehdä myös tästä poikkeavia päätöksiä sijoittelun suhteen.

Vangin kotikunnan merkitys nousi esiin useassa haastattelussa. Sijoitettaessa koevapausvankia päihdekuntoutuslaitokseen ensisijaisuus on yleensä kunnan omissa palveluissa ja vasta sen jälkeen mietitään kilpailutettuja laitoksia ja muita vaihtoehtoja. Kuntoutettavan oma mielipide kuntoutuslaitoksen valinnasta otetaan huomioon, mutta kuntoutujan on hankala saada sijoituspäätöstä ja maksusitoumusta kunnan omien palveluiden tai kilpailutuksen ulkopuolisiin laitoksiin.

Motivaatio oli asia, joka mietitytti kaikkia haastateltaviamme. Motivaatiota pidettiin tärkeänä tekijänä, mutta näkemykset vaihtelivat sen suhteen onko motivaatio edellytys hoitoon hakeutumiselle. Osa koki, että ilman omaa motivaatiota kuntoutus jää tuloksettomaksi, kun taas toisten mielestä motivaatio voi löytyä hoidon aikana ja myös ulkoinen motivaatio saattaa olla tehokas. Motivaation merkitys tuntui korostuvan etenkin alkuarvioinnissa mahdollisille sijoituspäätöksille ja maksusitoumuksille, sillä taloudellisten resurssien ollessa niukkoja kaikkia halukkaita ei voida sijoittaa päihdekuntoutuslaitokseen.

Päihdekuntoutuslaitoksiin myönnetään maksusitoumuksia usein kuukaudeksi kerrallaan. Haastattelemiemme päihdekuntoutuslaitoksen työntekijöiden mielestä yhden kuukauden mittainen maksusitoumus on lähtökohtaisesti liian lyhyt, vaikka siihen saisikin mahdollisesti jatkoaikaa. Tämä on ongelmallista etenkin koevapausvankien kohdalla. Koevapauden keskimääräinen pituus on noin kolme kuukautta, mutta koevapausvangin on todella hankala saada kolmen kuukauden sijoituspäätöstä, ja koevapauden pituus on usein sidottu sijoituspäätöksen pituuteen. Laitosmuotoinen päihdekuntoutus on kallista ja siitä syystä kuntien päihdekuntoutuksen painopiste onkin tällä hetkellä avohuollon tukitoimissa.

10 Pohdinta

Käymme tässä luvussa läpi haastatteluiden perusteella esiin nousseita ongelmia ja kehitysehdotuksia liittyen valvotun koevapauden suorittamiseen päihdekuntoutuslaitoksessa. Tuomme haastateltavien näkemysten lisäksi esiin myös omat näkemyksemme keskeisistä haasteista koevapauden suorittamisessa päihdekuntoutuslaitoksessa sekä mietimme keinoja, joilla useampi päihdeongelmainen vanki voisi saada laitospäästön päihdekuntoutusta koevapautensa tai vankeilassaolonsa aikana. Olemme jakaneet tämän luvun kolmeen osaan siten, että ensin pohdimme syitä sille, miksi päihdekuntoutuslaitoksissa on niin vähän koevapausvankeja ja tämän jälkeen mietimme keinoja, joilla useammalla vangilla voisi avautua mahdollisuus laitospäästön päihdekuntoutukseen. Lopuksi pohdimme vielä kysymystä koevapauslain kohderyhmästä, sillä mielestämme se vaatisi vielä täsmentämistä.

10.1 Miksi vain harva vanki suorittaa koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa?

Vain harva koevapausvanki on suorittanut koevapautensa päihdekuntoutuslaitoksessa. Koska suuri osa vangeista kuitenkin kärsii päihdeongelmista, alkoi meitä kiinnostaa miksi päihdekuntoutuslaitoksissa ei ole ollut enempää koevapausvankeja. Tämän kysymyksen kohdalla nousi haastatteluissa esiin parikin merkittävää seikkaa. Ensinnäkin valvottuun koevapauteen lähde-tään pääsääntöisesti avolaitoksesta. Osa haastateltavistamme koki, että avo-osastoilla ei ole intensiivisen päihdekuntoutuksen tarpeessa olevia vankeja. Avolaitokseen pääsemisen edellytksenä on päihhteettömyys, joten se karsii akuutisti päihdeongelmaiset vangit pois avolaitoksen - ja sitä kautta myös valvotun koevapauden - piiristä. Vaikka avolaitosvangeilla ei pääsääntöi-sesti ole juuri sillä hetkellä akuuttia päihdeongelmaa, useiden rikokset kuitenkin liittyvät päih-teisiin ja kertovat sitä kautta jonkinlaisesta hallitsemattomuudesta päihhteiden käytön suhteen (esimerkiksi rattijuopot). He eivät välttämättä kuitenkaan koe itseään niin vakavasti päihdeon-gelmaiseksi tai heillä ei ole niin suurta motivaatiota kuntoutukseen että haluaisivat lähteä päih-dekuntoutuslaitokseen.

Toinen syy koevapausvankien vähäiseen määrään päihdekuntoutuslaitoksissa on usean haasta-teltavamme mukaan vankien haluttomuus siirtyä avolaitoksen suhteellisen avoimista oloista päihdekuntoutuslaitoksen kenties suljetumpiin oloihin. Avovankiloiden olot koettiin monelta osin vapaammiksi kuin suljetun päihdekuntoutuslaitoksen, jossa vangin oloa rajoittavat sekä päihdekuntoutuslaitoksen että koevapauden säännöt. Koevapauden suorittaminen päihdekun-toutuslaitoksessa ei välttämättä kuulosta kovin houkuttelevalta vaihtoehdolta siinä tilanteessa jossa toinen vaihtoehto on jäädä avolaitokseen lomien edelleen pyöriessä tai suorittaa valvottu koevapaus omassa kodissa.

Koevapausvankien akuutin päihdeongelman puute tai oma haluttomuus lähteä päihdekuntou-tuslaitokseen eivät kuitenkaan ole ainoita syitä päihdekuntoutuslaitosten vähäiselle käytölle koevapauden toimintavelvoitteena. Suuri syy laitospuolisen päihdekuntoutuksen vähäiselle käytölle on myös taloudellisten resurssien niukkuus niin valtion kuin kuntienkin kohdalla. Kun-tien talous on jatkuvien säästöpainneiden alla ja suuri osa säästöistä kohdistuu sosiaali- ja ter-veyspalveluihin. Päihdeongelmaisen vangin ohjaaminen avopalveluiden pariin on ainakin lyhy-ellä tähtäimellä halvempaa kuin intensiivinen laitospuolinen kuntoutus. Päihdeongelmaisten vankien kuntouttamatta jättäminen saattaa kuitenkin aiheuttaa pitkällä tähtäimellä enemmän talou-dellisia kustannuksia kuin laitospuolinen kuntoutus.

10.2 Miten avata useammalle vangille mahdollisuus päihdekuntoutuslaitokseen?

Tällä hetkellä päihdekuntoutuslaitoksissa on vain vähän koevapausvankeja. Suurimpia syitä tähän ovat riittävän yhteistyön puute, taloudellisten resurssien niukkuus, valvotun koevapauden evääminen akuutisti päihdeongelmaisilta vangeilta ja avolaitosvankien haluttomuus suorittaa valvottua koevapautta päihdekuntoutuslaitoksessa. Yksittäiset toimijat voivat vaikuttaa yhteistyön ja tietojen vaihdon tasoon, mutta laajemmin koevapausvankien vähäinen määrä päihdekuntoutuslaitoksissa selittyy Rikosseuraamuslaitoksen ja kuntien säästötavoitteilla sekä valvotun koevapauden rakenteellisella jäykkyydellä. Päihdekuntoutuslaitoksiin riittäisi varmasti rikosseuraamusalan asiakkaita, kunhan kuntouttavat toimet kohdennettaisiin oikealle vankiryhmälle. Oikea kohderyhmä löytyisi mielestämme suljetuilta vankiosastoilta. Tuolloin ajatus päihdekuntoutuslaitokseen lähtemisestä saattaisi vaikuttaa houkuttelevammalta kuin valvottuun koevapauteen pääsemässä olevalle avolaitosvangille, jolla ajatukset voivat olla jo siviilissä. Suljetun osaston vangille päihdekuntoutuslaitokseen meno voisi olla varteenotettava vaihtoehto vankilan sijasta.

Kysymys suljetun osaston vangin mahdollisuudesta päästä päihdekuntoutuslaitokseen suorittamaan koevapauttaan jakoi haastattelemiemme vankilatyöntekijöiden näkemyksiä kovasti. Osa suhtautui asiaan kovinkin innokkaasti, osa taas vastusti ajatusta hyvin jyrkästi ja osa painotti tapauskohtaista harkintaa. Joka tapauksessa aihe herätti paljon keskustelua ja tunteita sekä haastateltavissa että meissä opinnäytetyön tekijöissäkkin. Tämä teema ja tutkimustulos kehkeytyivät varsin keskeiseksi työssämme, mutta kyseistä tutkimustulosta käsiteltäessä on hyvä muistaa, että suoritimme haastattelut vankiloissa, joissa kahdessa on sekä avo- että suljettu osasto. Vastaavissa vankiloissa asteittainen vapautuminen etenee luonnollisesti suljetulta osastolta avo-osastolle ja valvottuun koevapauteen, jolloin suoraan suljetulta osastolta koevapauteen pääseminen on harvinaista. Tämä on saattanut osittain vaikuttaa tuloksien yleistettävyyteen, kun puhutaan suljetuilta osastoilta valvottuun koevapauteen pääsystä.

Itse olemme sitä mieltä, että suljetun osaston vankien mahdollisuuksia päästä koevapauteen päihdekuntoutuslaitokseen pitäisi lisätä. Tämä tarkoittaisi mielestämme sitä, että valvottuun koevapauteen olisi aidosti mahdollista päästä tietyissä tilanteissa myös vankilan suljetulta osastolta. Tämä voisi koskea esimerkiksi vankeja, jotka eivät pääse avolaitokseen päihdeongelmansa vuoksi, mutta joiden muilta osin voitaisiin olettaa sopeutuvan valvotun koevapauden ehtoihin päihdekuntoutuslaitoksessa. Tällä hetkellä käytännöt koevapauteen pääsystä vaihtelevat vankiloittain: jostain vankilasta päihdeongelmaisen vangin on mahdollista päästä koevapauteen suljetulta osastolta, kun taas toisessa vankilassa tämä voi olla hyvin epätodennäköistä. Kun otetaan huomioon myös ulkopuolisten sijoitusten pieni lukumäärä (ainakin muista kuin Helsingin vankilasta), voi akuutisti päihdeongelmaisen vangin olla vaikea päästä laitosmuotoiseen

päihdekuntoutukseen vankeutensa aikana. Tämä ei tue vankeinhoidon tavoitetta vangin yhteiskuntaan sijoittumisesta ja uusintarikollisuuden torjumisesta. Mikäli päihdeongelmainen vanki vapautuu suoraan vankilan suljetulta osastolta, on hänen todennäköisyytensä palata vankilaan suuri, sillä hänellä ei ole ollut yhtä laajamittaisia mahdollisuuksia harjoitella rikoksetonta ja päihteetöntä elämäntapaa kuin avolaitoksista ja valvotusta koevapaudesta vapautuvilla vangeilla on.

Mikäli päihdekuntoutuslaitoksiin halutaan enemmän rikosseuraamusalan asiakkaita kuin tällä hetkellä, tulisi koevapaus mahdollistaa laajemmin myös suljetun osaston vangeille tai/ja panostaa enemmän myös muiden väylien kuin valvotun koevapauden käyttöön. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi ulkopuoliset sijoitukset sekä tulevaisuudessa mahdollinen sopimushoito. Suomessa vanki voi päästä vankeusaikanaan päihdekuntoutuslaitokseen joko valvotussa koevapaudessa tai ulkopuolisen sijoituksen yhteydessä. Ennen valvotun koevapauden tuloa osaksi rangaistusjärjestelmäämme ulkopuolinen sijoitus oli käytännössä vangin ainut mahdollisuus suorittaa osa rangaistuksestaan päihdekuntoutuslaitoksessa. Osassa haastatteluistamme ulkopuolisen sijoituksen käyttö nousi keskusteluun ja haastateltavamme kannattivat lähtökohtaisesti ulkopuolisten sijoitusten käyttöä. Useat muutkin asiantuntijat (mm. Knuuti 2007: 14, KRITS 3.2.2012, Oikeusministeriö 18.10.2012) ovat korostaneet ulkopuolisten sijoitusten tärkeyttä. Haastatteluissamme kehuttiin Hoitokoti Sillanpirtin TUVAT- mallia ja pohdittiin sen laajamittaisempaa hyödyntämistä. Uskomme, että tämän tyyppiselle yhteistyölle olisi kysyntää tällä hetkellä, kun vankeinhoidossa pyritään panostamaan nimenomaan vapautumisvaiheen palveluihin.

Ulkopuolisen sijoituksen ja päihdekuntoutuslaitoksessa suoritettavan valvotun koevapauden välinen suhde vaatisi täsmentämistä, sillä tällä hetkellä kuntoutukseen pääseminen on vankilasta riippuen vaikeaa kummankin järjestelmän kautta. Hoitokoti Sillanpirtin ja Helsingin vankilan välinen TUVAT- yhteistyö on lisännyt ulkopuolisten sijoitusten määrää paljon, mutta sijoitukset ovat mahdollisia ainoastaan Helsingin vankilan vangeille. Kyseessä ei myöskään ole päihdekuntoutuslaitos, vaan vapauteen ja rikoksettomaan elämään valmentava tukipalvelu. Ongelmia aiheuttaa myös kustannusten jako. Ulkopuolisen sijoituksen kustannuksista vastaa pääasiassa valtio, kun taas valvotun koevapauden aikaisesta laitostuntoutuksesta vastaa kunta. Eri maksajatahot johtavat helposti tilanteeseen, jossa vankila karsii säästösyistä ulkopuolisia sijoituksia ajatellen kunnan vastaavan kustannuksista valvotun koevapauden yhteydessä. Kuntapuolella saatetaan taas ajatella, että laitostuntoutus kuuluisi pääasiassa vankilan vastuulle eli valtion kustannettavaksi.

Suomessa on viime vuosina pohdittu sopimushoidon mahdollisuutta. Tällä tarkoitetaan mahdollisuutta suorittaa koko vankeusrangaistus hoitolaitoksessa. Tämän tyylinen mahdollisuus on jo

käytössä useissa Pohjoismaissa, ja myös suomalaiset asiantuntijat pitävät tämän tyylistä kehitystä suotavana ja todennäköisenä. (HS 30.12.2012.) Jyrki Kataisen hallituksen vaalikaudelle 2011-2015 tekemän ohjelman mukaan hallituskaudella onkin tarkoitus perustaa työryhmä kartoittamaan mahdollisuuksia sopimushoitorangaistuksen käyttöönottamiseksi sekä nykyisten päihdekuntoutusmallien tehostamiseksi. Suurimpana ongelmana sopimushoidon käyttöönottamisessa nähdään kysymys kustannusten jakautumisesta. Vankeinhoidon kustannukset ovat valtion vastuulla, kun taas sopimushoidosta vastaisivat kunnat. (HS 30.12.2012, Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 17.6.2011: 27.) Ruotsissa sopimushoidon kustannukset on jaettu valtion ja kuntien kesken, mikä saattaisi olla hyvä kompromissi myös Suomessa. Mikäli sopimushoito ehdottoman vankeuden vaihtoehtona tulisi käyttöön Suomessa, antaisi se nykyistä useammalle päihdeongelmaiselle rikoksentekijälle mahdollisuuden laitospuotoiseen päihdekuntoutukseen.

10.3 Ketkä ovat valvotun koevapauden kohderyhmänä?

Haastatteluista saamamme tiedon perusteella on mielestämme syytä arvioida kohtaavatko valvotun koevapauden tavoitteet ja kohderyhmä tällä hetkellä toisensa. Valvotun koevapauden yhtenä julkituotuna tavoitteena on vangin yhteiskuntaan sopeuttamisen edistäminen. Suurin osa vangeista kärsii ainakin jonkinasteisesta päihdeongelmasta, ja valvottu koevapaus onkin vastannut tähän ongelmaan mahdollistamalla toimintavelvoitteen sisällöksi esimerkiksi päihdehuollon avotoimet tai laitospuotoisen päihdekuntoutuksen. Tässä nousee esiin kuitenkin ristiriita lain sisällön ja tavoitteiden välillä. Laki valvotusta koevapaudesta mahdollistaa koevapauden suorittamisen päihdekuntoutuslaitoksessa, mutta valvottuun koevapauteen pääsyn edellytykset jättävät akuutisti päihdeongelmaiset - eli siis laitoskuntoutusta eniten tarvitsevat - koevapausjärjestelmän ulkopuolelle. Eri vankiloilla tuntuu olevan eri kriteerit koevapauteen pääsylle. Toisessa vankilassa koevapauteen voi päästä suljetulta osastolta, kun taas toisissa vankiloissa kierto tapahtuu pääsääntöisesti avolaitoksen kautta. Avolaitokseen päästäkseen vangin tulee sitoutua päihteettömyyteen, joten akuutisti päihdeongelmaisten vankien tie suorittamaan koevapauttaan päihdekuntoutuslaitokseen katkeaa tätäkin kautta. Näissä kohdissa siis lain tavoite ja käytäntö eivät kohtaa ainakaan kaikissa vankiloissa. Voisikin pohtia, tulisiko vankiloiden yhtenäistää keskenään koevapauteen pääsyn tulkintaa ja kriteereitä.

Koevapauteen pääsyn edellytysten perusteella koevapaus on tarkoitettu vangeille, joiden elämänhallintataidot ovat kohtalaiset; monella on asunto sekä työ- tai opiskelupaikka eikä akuuttia päihdeongelmaa. Tällöin valvotulla koevapaudella autetaan sitä vankiryhmää, jolla on hyvät edellytykset pärjätä siviilissä myös ilman valvotun koevapauden tarjoamaa tukea. Lain valvotusta koevapaudesta perusteluiden mukaan koevapauden erityisenä kohderyhmänä ovat pitkäaikaisvangit. Haastatteluissamme eräs vankilan rikosseuraamusesimies nosti tämän seikan tar-

kasteltavaksi: jos vanki suorittaisi ensimmäisen rangaistuksensa pitkänä ehdottomana vankeutena esimerkiksi taposta, mutta ennen rangaistuksen voimaantuloa hänellä olisi mahdollisesti ollut koulutus, työ, asunto ja perhe eikä välttämättä minkäänlaisia ongelmia päihdeiden käytön kanssa, mihin koevapaudella voidaan pureutua? Todennäköisyys, että tällaiset vangit uusivat rikoksen on pienempi kuin useampia, vaikkakin lyhempiä tuomioita suorittaneiden todennäköisyys. Tähän samaan tulokseen tuli myös Lilja (2014: 71) opinnäytetyössään valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuudesta. Liljan mukaan mitä pidempi valvottu koevapaus oli, sitä todennäköisemmäksi sen noudattaminen tuli. Tämä johtui siitä, että pitkä koevapaus korreloi tuomion pitkää pituutta sekä henkilön arvioitua kykyä selviytyä koevapaudesta. Pitkän tuomion suorittaja on voinut tehdä esimerkiksi henki- tai talousrikoksen, mikä ei välttämättä tarkoita että henkilöllä olisi päihdeongelma, kun taas esimerkiksi lyhyitä tuomioita suorittavalla pikkurikollisella tai rattijuopolla usein on. Hypén (2004) toteaa tutkimuksessaan vankeus-tuomion uusijoista, että parhaiten uusimista ennustaa vankilakertalaisuus eli se, kuinka useita vankeusrangaistuksia henkilö on suorittanut. Ensikertalaisista suurin osa ei palannut vankilaan takaisin eikä tuomion pituudella ollut merkitystä uusimisen kannalta, kun rikostyyppi ja vankilaji vakioitiin. (Hypén, 2004: 33). Katse olisi täten syytä kohdistaa moninkertaisiin vankilatuomion uusijoihin, joiden on selkeästi hankala irrottautua rikollisesta elämäntavasta.

Viime vuosien aikana koevapausvankien profiili onkin muuttunut hieman ja tulee luultavasti muuttumaan jatkossakin, sillä koevapauteen päässeiden määrät ovat olleet kasvussa ja tarkoituksena on määrän kasvattaminen myös tulevaisuudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että koevapauteen pääsee vankeja, joiden ei aikaisemmin välttämättä katsottu soveltuvan koevapauteen. Viimeisimmät tutkimustulokset osoittavatkin, että koevapauteen pääsee entistä enemmän moninkertaisia rikostenusijoita aikaisempaan verrattuna (Lilja 2014: 57 ja Mäkipää 2010: 112). On oletettavaa, että heidän joukossaan on myös enemmän päihdeongelmaisia vankeja kuin aikaisemmin koevapauteen päässeiden joukossa. Tätä oletusta tukee myös Mäkipään (2010: 114-116) ja Liljan (2014: 62) tutkimukset, joiden mukaan vuonna 2006-2008 koevapautensa päättäneistä 42 %:lla oli rangaistusajan suunnitelmassa päihdeiden käyttöön liittyvä tavoite, kun vuonna 2012 koevapautensa aloittaneista noin 60 %:lla oli päihteisiin liittyvä tavoite⁵.

Tämä koevapausvankien profiilin hienoinen muutos on mielestämme hyvä asia, sillä moninkertaiset rikostenusijat ovat kenties eniten tuen ja kuntoutuksen tarpeessa. Hypénin (2004) mukaan vankilakierteeseen joutuneet ovat Suomen aikuisväestön sairain, syrjäytynein ja köyhin yhtenäinen väestönosa. He ovat keskimäärin vähemmän koulutettuja, heillä on vähemmän jos laisinkaan työkokemusta ja moni on asunnoton. Tällaisesta asetelmasta on hankala lähteä kuntoutumaan. Uusintarikollisuuteen vaikuttavassa työssä olisi siksi tärkeää erottaa moninkertaiset

⁵ Vuonna 2006-2008 koevapautensa päättäneistä 82%:lla oli Vankitietojärjestelmässä tieto rangaistusajan suunnitelmasta, vuonna 2012 koevapautensa aloittaneista 3%:lla ei ollut rangaistusajan suunnitelmaa ollenkaan tai siihen ei oltu kirjattu tavoitteita.

uusijat omaksi ryhmäkseen. Myös päihteiden käyttö on yleistä erityisesti moninkertaisten uusijoiden parissa. (Hypén, 2004: 54-55.) Jälleen palataan siihen, että kipeimmin laitosmuotoisen päihdekuntoutuksen tarpeessa olevat vangit eivät välttämättä ole tällä hetkellä valvotun koevapauden kohderyhmässä, eikä vankiloilla ole varsinaisia resursseja vastata näiden vankien päihdeongelmiin saati vapautumisen yhteydessä ilmeneviin ongelmiin. Kuntoutumisen tukemiseksi on aina hyvä suunnitella kuntoutumisjatkumo, joka jatkuu tuomion päätyttyäkin, ja vaikka näitä suunnitellaan esimerkiksi päihdekuntoutusosastoilla, ei vapautuneiden vankien kuntoutuksen katsota kuuluvan vankeinhoidon perustehtäviin. Joidenkin haastateltaviemme mielestä ulkoinen laitos olisi mahdollisesti paljon vankilaa parempi vaihtoehto vankeusrangaistuksen loppukuukausille sekä jatkohoidon suunnittelulle.

Koevapausmäärien kasvaessa myös päihdeongelmaisten koevapausvankien määrä tulee kasvaan. Koevapauteen tulee pääsemään entistä pahemmin päihdeongelmaisia vankeja, ja tällöin pelkät avohuollon päihdepalvelut eivät välttämättä ole riittäviä kaikkien kohdalla. Tulevaisuutta ajatellen toivomme, että vankien mahdollisuudet laitosmuotoiseen päihdekuntoutukseen paranisivat, tapahtuisipa se sitten valvotun koevapauden, ulkopuolisen sijoituksen tai sopimushoidon kautta. Uskomme, että kuntoutus olisi pidemmän päälle myös taloudellisesti kannattavaa puhumattakaan siitä inhimillisestä pääomasta, jota onnistunut hoito voisi parhaimmillaan tuottaa.

Lähteet:

A-klinikkasäätiö. Järvenpään sosiaalisairaala. Mikä on sosiaalisairaala? Viitattu 27.4.2014.
<http://toimipaikka.a-klinikka.fi/jarvenpaa/sosiaalisairaala>

A-klinikkasäätiö. Järvenpään sosiaalisairaalan hoidollinen viitekehys. Viitattu 27.4.2014.
<http://toimipaikka.a-klinikka.fi/jarvenpaa/sites/toimipaikka.a-klinikka.fi.jarvenpaa/files/J%C3%A4rvenp%C3%A4%C3%A4n%20sosiaalisairaalan%20hoidollinen%20viitekehys.pdf>

Blomster, P. Henkilökohtainen tiedoksianto sähköpostitse 19.12.2014.

Fängelselag (2010:610). Lagen.nu. Lagar. <https://lagen.nu/2010:610>

Havio, M. Inkinen, M. Partanen, A. 2008. Päihdehoitotyö. Tammi. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 2008.

HE 140/2012. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi. Finlex.

Hallituksen esitykset. <http://finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120140.pdf>

HE 262/2004. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi. Finlex. Hallituksen esitykset. <http://finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040262?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=HE%20262%2F2004>

Hirsjärvi, S. Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press. Yliopistopaino, Helsinki. 2009.

Hirsjärvi, S. Hurme, H. 1982. Teemahaastattelu. Oy Gaudeamus Ab. Kyriiri Oy, Helsinki. 1982.

Hirsjärvi, S. Remes, P. Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä Oy. Tammer-Paino Oy, Tampere, 1997.

HS 30.12.2012. Asiantuntijat laittaisivat narkomaanit vankilan sijasta hoitoon.
<http://www.hs.fi/kotimaa/a1305631869852>

Hypén, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Verkkojulkaisu.
http://rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/n39KxWVtv/1-2004_Vankeusrang.uusiminen.pdf

Initiation and implementation of the Norwegian edition of the Drug Court. PPT-esitys. Council of Europe. Human rights and rule of law. http://www.coe.int/t/dg3/pompidou/Activities/justice_en.asp

International Center for Prison Studies. World Prison Brief. Norway. Viitattu 10.11.2014. <http://www.prisonstudies.org/country/norway>

Knuuti, U. 2007a. Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2007. Yliopistopaino. Helsinki.

Knuuti, U. 2007b. Vankien sijoitus ulkopuoliseen laitokseen vuonna 2006. Rikosseuraamusviraston monisteita 5 / 2007.

Knuuti & Vogt-Airaksinen 2013. Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitos. Keskushallintoyksikkö.

Koski-Jännes, A. 1995. Huppu silmiltä: katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja. Haka-paino Oy. Helsinki.

Kuntouttava toiminta: päihdetyö. Viitattu 25.4.2014 <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-paihdetyo.html>

Kriminalomsorgen. Directorate of Norwegian Correctional Service. Viitattu 3.12.2014. <http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=265199>

Kriminalvården: Fotboja. Viitattu 10.12.2014. <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/fotboja>

Kriminalvården: Halvvägshus. Viitattu 8.12.2014. <http://www.kriminalvarden.se/for-domd-eller-haktad/domd-till-fangelse/utslussning>

Kriminalvården: Kontraktsvård. Viitattu 9.12.2014. <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/frivard/kontraktsvard>

Kriminalvården: Utslussning. Viitattu 10.12.2014. <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/utslussning>

KRITS 3.2.2012. Rikosseuraamusalan päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016. Lausunto rikosseuraamusalan päihdetyöstä. <http://www.krit.fi/fin/julkaisut/muuta/lausunnot/>

Laki valvotusta koevapaudesta 23.8.2013/629. Finlex. Ajantasainen lainsäädäntö. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20130629?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20valvotusta%20koevapaudesta>

Lappi-Seppälä, T. 2007. Penal policy in Scandinavia. Teoksessa Michael Tonry: Crime, punishment and politics in comparative perspective.

Lilja, T. 2014. Valvotun koevapauden peruuntumisen ennustettavuus. Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu.

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki. Hakapaino.

Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 17.6.2011. <http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkisen/hallitusneuvottelut-2011/neuvottelutulos/fi.pdf>

Oikeusministeriö 2.12.2014. Oikeusministeri Anna-Maja Henrikssonin avauspuheenvuoro Vankilavirkailijain Liiton sääntömääräisessä edustajiston valintakokouksessa 2.12.2014. <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/puhearisto/2014/12/oikeusministerianna-majahenrikssoninavauspuheenvuorovankilavirkailijainliitonsaantomaa-raisessaedustajistonvalintakokouksessa2.12.2014.html>

Oikeusministeriö 18.10.2012. Oikeusministeri Anna-Maja Henriksson rikosseuraamusalan neuvottelukunnan seminaarissa. <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/puhearisto/2012/11/6CEwLfSnu.html>

Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2014-2017. Oikeusministeriön julkaisu 2/2013. Helsinki.

OM 2007:17. Työryhmämietintö 2007/17. Sähköinen valvonta. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/200717sahkoinenvalvonta/Files/OMTR_2007_17_Sahkoinen_valvonta_114s.pdf

OM 37/2012. Vakavan väkivallan vähentäminen. Oikeusministeriön julkaisu 37/2012. Mietintöjä ja lausuntoja. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisu-arkisto/1348828376176/Files/Vakavan_vakivallan_vahentaminen.pdf

Porttivapauteen. Asteittainen vapautuminen. Viitattu 04.04.2014
http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/paiva_kerrallaan/rangaistukseen_tuomittu/8._asteittainen_vapautuminen.

Päihdeasiamies. Oikeus hoitoon tarpeen mukaan. Viitattu 1.4.2014
<http://www.paihdeasiamies.fi/?id=218>

Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus POKE. A-klinikkasäätiö. Järvenpään sosiaalisairaala. Viitattu 28.3.2014. <http://toimipaikka.a-klinikka.fi/jarvenpaa/kehittaminen-poke>

Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016. Rikosseuraamuslaitos 2012.

Renzema, M. & Mayo-Wilson, E. 2005. Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders? Journal of Experimental Criminology 1, 215-237.
<http://link.springer.com/article/10.1007/s11292-005-1615-1#>

Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266.

Rikoslaki 19.12.1889/39. Finlex. Ajantasainen lainsäädäntö. <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki#L2c>

Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2006. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6DpsfH7wl/Vuosikertomus_2006_nettiin.pdf

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2012. Kopiojyvä Oy.

Rikosseuraamuslaitos. Valvotun koevapauden toimeenpano (6/011/2008). Päivitetty 4.3.2014. Viitattu 1.4.2014.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentoimeenpano60112008.html>

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2014. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/94bizvmGd/Rikosseuraamuslaitoksen_tilinpaaatos_ja_toimintakertomus_2013.pdf

Rikosseuraamusviraston ohje 2/011/2007. Vangin sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen. 2/011/2007. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maaraykset-jaohjeet/vanginsijoittaminenulkopuoliseenlaitokseenr20112007.html>

Saaranen-Kauppinen, A. Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto Verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 5.12.2014 http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_1.html

Seminaari Pohjoismaisista vangeista 22.11.2007. Helsinki.

Socialtjänstlag (2001:453). Lagen.nu. Lagar. <https://lagen.nu/2001:453#K6P1>.

Tanhua, H., Virtanen, A., Knuuti, U., Leppo, A. & Kotovirta, E. 2011. Huumetilanne Suomessa 2011. <http://www.readcube.com/articles/10.2478/v10199-012-0048-1?locale=en>

The Drug Situation in Norway 2013. Annual report to the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction - EMCDDA. SIRUS Norwegian Institute for Alcohol and Drug Research.

THL. Neuvoa antavat. Päihdetyötä tekeville. Päihdehoito. Päihdehoitopaikat. Hietalinna-yhteisö, Järvenpää. Viitattu 27.4.2014. http://www.thl.fi/tietokannat/hoitopaikat/hoitopaikka_kuvaus2_thl.asp?id=110

Tourunen, J. & Perälä, J. (2004). Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihdeettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004.

Tourunen, Weckroth & Kaskela 2013. Päihdekuntoutusohjelmat vankilassa- menestystarina? Tiimi. Päihdetyön erikoislehti 1/2013.

Tourunen, Weckroth & Kaskela 2012. Prison-based drug treatment in Finland: History, shifts in policy making and current status.

Tuomi, J. Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa 2011. Hansa-print Oy.

Tuori, K. 2000. Sosiaalioikeus. Helsinki. Werner Söderström Lakitieto Oy.

Tyni, S. Blomster, P. 2012. Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta?
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101725/YP62012_Tyni.pdf?sequence=1

Uusitalo, H. 1991. Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. WSOY. Juva. 1991.

Rikosseuraamusviraston ohje 2/011/2007. Vangin sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen. 2/011/2007<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maaraykset-jaohjeet/vanginsijoittaminenulkopuoliseenlaitokseennr20112007.html>

Valvotun koevapauden täytäntöönpano (1/004/2014). Rikosseuraamuslaitos. Seuraamukset ja säännökset. Määräykset ja ohjeet. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentoimeenpano60112008.html>

Liite 1

Teemahaastattelurunko

Kysymykset ovat suuntaa-antavia ja toimivat keskustelun ohjaamisessa haastattelutilanteessa. Kysymyksiä sovelletaan haastateltavan asemasta riippuen.

Yhteisiä teemoja:

- taustatiedot
 - o asema ja tehtävät työpaikalla
 - o mitä tahoa edustaa?
 - o kokemus koevankien kanssa työskentelystä
- yhteistyö kuntien, Risen ja päihdekuntoutuslaitoksen välillä
 - o miten yhteistyö eri tahojen välillä etenee?
 - o millä tavoin eri tahojen mahdollisesti erilaiset tavoitteet tulevat esiin?
 - o Miltä osin yhteistyö eri tahojen kesken on toimivaa?
 - o Mitä kehitettävää yhteistyössä on?
- koevapauden suunnittelu ja valmistelu
 - o mikä on päihdeongelman merkitys valvottuun koevapauteen päästettäessä?
 - millä perusteilla koevapausvanki sijoitetaan päihdekuntoutuslaitokseen?
 - o mikä on vangin oma rooli valvottuun koevapauteen pääsemisessä?
 - o kuinka paljon vanki pystyy vaikuttamaan toimintavelvoitteensa sisältöön?
 - vangin aktiivisuuden ja oman tietämyksen merkitys
- prosessi päihdekuntoutuslaitoksessa
 - o millä tavalla koevapausvangin kuntoutus eroaa muiden kuntoutujien kuntoutuksesta?
 - vanki-status
 - vankilassa tehty kuntoutussuunnitelma ja valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelma
 - o millä tavalla huomioidaan kunkin asiakkaan yksilölliset tarpeet?
 - o millä tavalla kuntoutuksen jälkeinen aika on suunniteltu?
 - asuminen, toimeentulo, päihdeettömyyden tuki
 - o mitkä ovat suurimpia haasteita koevapausvangin kuntoutuksessa?
- kontrolli ja kuntoutus
 - o miten ulkoinen kontrolli ilmenee kuntoutuksessa?
 - o miten koevapausvankiin kohdistettu ulkoinen valvonta soveltuu yhteisölliseen hoitoon?
- Sijoituspäätökset / maksusitoumukset
 - o miten prosessi etenee?

- millä perusteella kuntalaiselle / koevapausvangille myönnetään sijoituspäätös / maksusitoumus päihdekuntoutukseen?
 - vankilan / vangin oma näkemys kuntoutuksen tarpeesta ja kuntoutuspaikasta?
- miten kuntien väliset käytännöt sijoituspäätösten / maksusitoumusten myöntämisessä mahdollisesti eroavat toisistaan?
- miten sijoituspäätös-/ maksusitoumuskäytänteitä voisi kehittää?
 - olisiko valtio parempi taho maksajaksi ja miksi?
- millä tavalla koevapausvangin asema sijoituspäätöksen / maksusitoumuksen saajana eroaa muiden kuntalaisten kanssa?

Liite 2

Haastattelulupahakemus

Olemme kolme rikosseuraamusalan sosionomi-opiskelijaa Laurea-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä, jonka aiheena on valvotun koevapauden suorittaminen Järvenpään sosiaalisairaalan päihdekuntoutuksessa. Haastatteleamme työtä varten vankiloiden, kuntien päihdepalveluiden sekä Järvenpään sosiaalisairaalan työntekijöitä. Tarkoituksenamme on kar- toittaa aiheeseen liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita koskien eri tahojen välistä yhteistyötä, maksusitoumuskäytänteitä sekä koevapausvankeuden erityispiirteitä päihdekuntoutuksessa. Haastattelu on luonteeltaan teemahaastattelu, jonka arvioitu kesto on puolesta tunnista tun- tiin.

Opinnäytetyömme on osa Laurea-ammattikorkeakoulun, Seurakuntaopiston ja Järvenpään sosi- aalisairaalan yhteistä Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus (POKE) - hanketta. Työtä oh- jaa yliopettaja Teemu Rantanen.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja luottamuksellista. Haastateltavien henkilöl- lisyys ei tule missään tutkimuksen vaiheessa esille. Haastattelut nauhoitetaan ja kirjoitetaan auki analysointia varten. Haastattelut suoritetaan touko-kesäkuun välillä 2014. Opinnäytetyön valmistuttua haastattelumateriaali tuhotaan.

Annan suostumukseni haastattelun nauhoittamiseen ja käyttöön tutkimuksellisissa tarkoituk- sissa.

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimen selvennys

Kiitos osallistumisesta!

Markku Savolainen

Elsi Nurmi

Jenna Piirto

Liite 3
Tutkimuslupa

TUTKIMUSLUPA

<https://keskuststo.a-klinikka.fi/tietopuu/print/237>

A-klinikkasäätiö

TUTKIMUSLUPA

Nurmi Elsi
Piirto Jenna
Savolainen Markku

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyön *Valvotun koevapauden suorittaminen Järvenpään sosiaalisairaalassa -mahdollisuudet ja haasteet asiantuntijoiden näkökulmasta*, jonka lupa-anomus ja tutkimussuunnitelma on toimitettu A-klinikkasäätiöön 08.05.2014, toteuttamiselle Järvenpään sosiaalisairaalassa myönnetään tutkimuslupa. Tutkimusta on puoltanut kehittämisspäällikkö Antti Weckroth.

Hankkeen toteuttamisessa tulee noudattaa A-klinikkasäätiön hoito- ja tutkimuseettisen toimikunnan sekä kehittämissyksikön yleisiä tutkimuseettisiä ohjeita ja hyviä tutkimuskäytäntöjä.

Vastaavan tutkijan tulee huolehtia siitä, että kaikilla tutkimuksen toteuttamiseen osallistuvilla henkilöillä on riittävä vaitiolositoumus. A-klinikkasäätiön vaitiolositoumuksia saa keskustuimistosta.

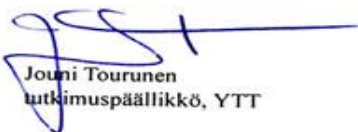
Lupa myönnetään ja kohdennetaan viitaten esitettyyn hankesuunnitelmaan. Suunnitelman muuttuessa sisällöllisesti tai toteutustavaltaan tutkijan tulee hankkia uusi lupa.

Luvan myöntäjällä on oikeus tarvittaessa tarkistaa myöntämänsä lupaa tai keskeyttää hanke, jos se ei vastaa sitä mihin lupa on myönnetty.

A-klinikkasäätiön kehittämissyksikkö on valmis antamaan ohjausta ja neuvontaa hankkeen toteuttamiseksi.

Hankkeen päätyttyä tutkijan tulee toimittaa A-klinikkasäätiön keskustuimistoon tutkimusraportti sekä päivittää tutkimuksen tulokset tutkimustietokantaan.

Helsingissä 19.05.2014

Jouni Tourunen
tutkimuspäällikkö, YTT

Ari Saarto
kehittämisjohtaja
hoito- ja tutkimuseettisen toimikunnan sihteeri

LIITTEET Vaitiolositoumuksia 6 kpl

TIEDOKSI A-klinikkasäätiön tutkimustietokanta
Järvenpään sosiaalisairaala